

HONORÉ DE BALZAC

DUCESSA DE LANGEAIS

Coperta : MARIAN MIRESCU

ISBN 973-95665-0-2

HONORÉ DE BALZAC

DUCESA DE LANGEAIS

În românește de HARALAMBIE GRĂMESCU

EDITURA HYPERION
Craiova 1992

CAPITOLUL I

SORA THÉRÈSE

Într-un oraș spaniol situat pe o insulă din Mediterana există o mănăstire a carmelitelor desculțe, unde regulile ordinului instituit de către sfânta Tereza s-au păstrat în asprimea primitivă a reformei datorate acestei ilustre femei. Faptul e adevărat, oricât ar putea să pară de neobișnuit. Deși aproape toate așezările religioase din peninsulă și de pe continent fuseseră distruse ori zguduite din temelii de valurile revoluției franceze și ale războaielor napoleoniene, insula, protejată fiind tot timpul de marina engleză, bogată-i mănăstire și pașnicii ei locuitori au fost la adăpost de tulburările și de jafurile generale. Furtunile de tot soiul care au frământat primii cincisprezece ani ai secolului al nouăsprezecelea s-au oprit, așadar, în fața acestei stînci nu prea îndepărtate de coastele Andaluziei. Dacă numele împăratului a ajuns să răsunе pină pe plaja de ulci, e îndoielnic că fantasticul alai al gloriei și strălucitoarea măreție a vieții lui meteorice au putut fi înțelese de cuvuloasele fecioare îngenunchiate în mănăstire. O rigiditate monahală, pe care nimic n-o vătămase, recomandă azilul acesta în întreaga lume catolică. Iar puritatea disciplinei de aci atrăgea, din cele mai îndepărtate colțuri ale Europei, multe femei triste al căror suflet, desfăcut de toate legăturile omenești, tinjea după îndelunga

șinucidere săvârșită în sinul lui Dumnezeu. Nici o minăstire nu era mai potrivită acelei detașări totale de lucrurile pămîntești pe care o pretinde viața cucernică, deși pe continent există multe asemenea așezăminte zidite magnific, pe măsura menirii lor. Unele sînt îngropate în umbra celor mai singuraticе văi ; altele sînt ridicate deasupra celor mai prăpăstioși munți sau sînt aruncate la margini de prăpăstii ; pretutindeni omul a căutat poezia infinitului, înfricoșătoarea solemnitățe a tăcerii ; pretutindeni a vrut să se așeze cît mai aproape de Dumnezeu ; l-a căutat pe culmi, în adîncul genunilor, la țarmurile mărilor, și pretutindeni l-a găsit. Nicăieri însă ca pe această stîncă, jumătate europeană, jumătate africană, nu s-au putut întîlni atîtea armonii diferite, care să contribuie împreună atît de desăvîrșit la înălțarea sufletului, la potolirea celor mai dureroase simțăminte, la alinarea celor mai crude frămîntări, la întocmirea unui pat adînc pentru suferințele vieții. Minăstirea fusese construită la marginea insulei, pe cel mai înalt vîrf al stîncii care, printr-un efect al mării revoluții terestre, era tăiată drept în pieptul mării, prezentînd spre toate punctele cardinale muchiile ascuțite ale laturilor ei, ușor roase la înălțimea apei, însă absolut inabordabile. Stîncă e apărată de jur împrejur prin colții ei ascuțiți ce se prelungesc pînă departe, scăldați de valul scîlpîtor al Mediteranei. Așa încît numai din largul mării pot fi zărite cele patru laturi ale zidirii, cu forma, înălțimea și intrările ei minuțios stabilite de legile monastice. Pe latura dinspre oraș, biserica maschează în întregime solidele construcții ale schitului care, sub dalele acoperișurilor lor, rămîn ferite de furia vîntului, de furtuni și de arșiță. Biserica, datorită daniilor făcute de o familie spaniolă, constituie o cunună a orașului. Fațada semeață și elegantă dă o fizionomie bogată și frumoasă acestei cetăți maritime. Înfațisarea unui oraș — ale cărui acoperișuri strînse unul lîngă altul, așezate aproape toate ca într-un amfiteatru înaintea unui port frumos, dominate de un magnific portal cu triglif gotic cu campanile, cu turnuri ascuțite, cu vîrfuri de clopotnițe zimțuite — nu constituie oare un spectacol dăruit cu toate desăvîrșirile noastre pămîntene ? Religia dominînd viața,

oferind neîncetat oamenilor scopul și mijloacele, iată o imagine cu totul spaniolă ! Așezați un asemenea peisaj în mijlocul Mediteranei, sub un cer strălucitor ; adăugați-i cîțiva palmieri și cîțiva copaci zgribuliți, dar plini de vlagă, care să-și amestece zbuciumatul lor frunziș verde cu frunzele cioplite-n piatră ale arhitecturii. Priviți ghirlandele mării înălbind recifurile și contrastînd cu albastrul de safir al apelor ; admirați aleile și terasele construite deasupra fiecărei case, unde locuitorii vin să respire aerul serii printre flori, sub arborii din grădinițele lor. Apoi, în port, cîteva pînze. În sfîrșit, în pacea nopții care începe, ascultați sunetele de orgă, cîntările slujbelor religioase și sunetele minunate ale clopotelor peste mare. Pretutindeni șoaapte și liniște ; dar mai adesea liniște pretutindeni. În interior, biserica e împărțită în trei naosuri întunecate și tainice. Din pricină că tăria vînturilor nu-i îngăduise arhitectului să construiască obișnuitele arcade laterale de sprijin ce împodobesc aproape toate catedralele și între care se zidesc capelele, zidurile ce mărgineau cele două strane și susțineau naosul nu răsplineau nici o rază de lumină. Aceste ziduri puternice se înfățișau pe dinafară ca niște mase sure, sprijinite din loc în loc pe contraforți enormi. Marele naos și cele două mici galerii laterale ale lui erau luminate numai printr-o rozetă cu vitralii colorate, lucrată cu o artă meticuloasă deasupra portalului, a cărui așezare favorabilă îngăduise luxul dantelărilor în piatră și al frumuseților specifice genului numit impropriu gotic. Cea mai mare suprafață a acestor trei naosuri era rezervată locuitorilor orașului, care veneau aci să asculte liturghia și celelalte slujbe. Înaintea stranei era un grilaj, în spatele căruia atîrna o perdea întunecată, cu numeroase cute, ușor întredeschisă la mijloc, în așa fel încît să nu-lase să se vadă decît preotul și altarul. Grilajul era despărțit, la distanțe egale, prin niște stîlpi ce susțineau o tribună interioară și orga. Această construcție, în armonie cu podoabele bisericii, prezenta spre exterior coloanele subțiri, cioplite în lemn, ale galeriilor sprijinite pe stîlpii marelui naos. I-ar fi fost deci cu neputință vreunui curios, care ar fi cutezat să se

cațere pe balustrada îngustă a galeriilor, să zărească în-lăuntru altceva decît octogonalele ferestre colorate ce împrejmuiu cu înaltele lor geamuri altarul cel mare.

Cu prilejul expediției franceze în Spania pentru restabilirea autorității regelui Ferdinand al VII-lea, și după cucerirea Cadixului¹, un general francez, sosit pe insulă spre a o sili să recunoască autoritatea regală, își prelungi șederea, cu scopul de a vedea minăstirea și de a găsi posibilitatea să pătrundă în ea. Desigur, întreprinderea nu era ușoară. Dar un bărbat hotărît, un bărbat a cărui viață nu fusese, ca să spunem așa, decît o suită de poezii în marș, și care întotdeauna trăise romane în loc să le scrie, un om de acțiune în primul rînd, se cădea să fie ispitit de un lucru ce părea imposibil. Să deschidă în mod legal porțile unei minăstiri de călugărițe? Nici papa sau arhiepiscopul metropolitan nu i-ar fi îngăduit-o decît cu greu. Să întrebuițeze viclenia ori forța? În caz de indiscreție, n-ar fi însemnat să-și distrugă situația și întreaga carieră militară, fără a-și ajunge ținta? Ducele d'Angoulême era încă în Spania, iar dintre toate greșelile pe care un om iubit de generalisim ar fi putut să le comită fără teamă de pedeapsă, numai o greșeală ca aceasta n-ar fi găsit nici un pic de milă. Generalul solicitase misiunea respectivă spre a-și satisface o curiozitate nemărturisită, cu toate că niciodată o curiozitate n-a fost mai deznădăjduită. Iar această ultimă încercare era o chestiune de conștiință. Așezămîntul de aici, al carmelitelor, era singura minăstire spaniolă care scăpase cercetărilor lui. În timpul traversării, care nu dură nici o oră, i se stîrni în suflet o preșimțire prielnică speranțelor sale. Apoi, cu toate că din întreaga minăstire nu văzuse decît zidurile, cu toate că nu

¹ La 5 ianuarie 1820 a izbucnit la Cadix revolta generalului patriot Rafael del Riego y Nunez (1785—1823), condamnat la moarte de către regele Ferdinand al VII-lea, revoltă ce avea să se întindă în toată Spania. Regele Ferdinand al VII-lea (1784—1833) a fost silit să accepte restabilirea Constituției liberale de la 1812. Dar în octombrie 1822, Congresul de la Verona a hotărît ca Franța să intervină pentru a restaura puterea absolută a regelui spaniol. O armată franceză invadează Spania în aprilie 1823, cucerind Cadixul și zdrobind rezistența Cortesurilor populare.

zărise nici măcar veșmintele călugărițelor și nu ascultase decât cîntările de la liturghie, găsi în aceste ziduri și în aceste cîntări unele vagi indicii care-i îndreptăteau bruma de speranță. În sfîrșit, oricît de neînsemnate ar fi fost niște presupuneri iscate într-un mod atît de ciudat, nici-odată o pasiune omenească nu a fost mai puternic ațîțată decât era atunci curiozitatea generalului. Niciodată însă nu există evenimente mărunte pentru inimă ; ea mărește totul : pune în aceeași cumpănă prăbușirea unui imperiu de paisprezece ani și căderea unei mînuși de femeie, și aproape totdeauna mînușa atîrnă mai greu decât imperiul. Or, iată faptele în toată simplitatea lor concretă.

La o oră după debarcarea generalului pe mica insulă, puterea regală a fost restabilită. Cîțiva spanioli constituționaliști, care după căderea Cadixului se refugiaseră aci în timpul nopții, se îmbarcară, cu îngăduința generalului, pe o corabie și plecară spre Londra. N-a avut loc nici o rezistență, nici o reacție. Această mică Restaurație insulară nu se încheie fără o messă, la care trebuiră să asiste cele două companii care participaseră la expediție. Or, necunoscînd asprimea monahală a ordinului carmelitelor desculțe, generalul nădăjduise că, în biserică, va putea să capete cîteva date despre călugărițele închise în mînăstire, dintre care una poate că pentru el era mai scumpă decât viața și mai prețioasă decât onoarea. Speranțele lui fură la început crud dezamăgite. Într-adevăr, messa fu celebrată cu fast. În cinstea solemnității, perdelele care de obicei ascundeau corul fură deschise și lăsară să se vadă bogățiile, prețioasele tablouri și raclele împodobite cu pietre scumpe, a căror strălucire întuneca pe cea a numeroaselor *ex-voto* de aur și de argint dăruite de marinarii din port și așezate pe stîlpii marelui naos. Călugărițele se refugiaseră toate pe podiumul orgei. Totuși, în ciuda acestui prim eșec, în timpul messei de mulțumire, se desfășură, neștiută de nimeni, dar din plin, cea mai sfișietoare dramă care a făcut vreodată să bată o inimă de om. Călugărița care cînta la orgă stîrni un entuziasm atît de puternic, încît nici unul dintre militari nu regretă că a venit la slujbă. Chiar și soldații simțiră o bucurie, iar ofi-

terii toți fură fermecați. Cît despre general, el, în aparență, rămase nepăsător și rece. Simțămintele pe care i le pricinuiră bucățile executate de călugăriță sînt dintre puținele lucruri a căror exprimare este interzisă cuvîntului, pe care-l fac neputincios, dar care, asemănătoare cu moartea, cu Dumnezeu, cu Veșnicia, nu pot să fie apreciate decît în firavul punct de contact pe care îl au cu oamenii. Printr-o întimplare bizară, muzica orgii părea să aparțină școlii lui Rossini, compozitorul care a turnat cea mai multă pasiune omenească în arta muzicală și ale cărei opere vor inspira într-o zi, prin numărul și prin vastitatea lor, un răspect homeric. Dintre partiturile datorate acestui mare geniu, călugărița părea să fi studiat mai cu osebite pe cea a lui *Mose*¹, fără îndoială pentru că sentimentul muzicii sacre se găsește exprimat aci la cel mai înalt grad. Poate că aceste două spirite, unul atît de vestit în întreaga Europă, celălalt necunoscut, se întîlniseră în intuirea unei aceleiași poezii. Aceasta era părerea celor doi ofițeri, adevărați *dilettanti*, care de bună seamă că în Spania tînjeau după teatrul Favart. În fine, la *Te Deum*, fu imposibil să nu recunoști un suflet francez în alura pe care o căpătă dintr-o dată muzica. Triumful Regelui Prea-creștin provoca în mod evident cea mai fierbinte bucurie în adîncul inimii călugăriței. Fără îndoială că era o franțuzoaică. Sentimentul patriei izbucni în curînd, țîșni ca o jerbă de lumină într-o replică a orgilor în care sora introduse acorduri însuflețite de întreaga delicatete a gustului parizian, și în care se amestecară vag ecourile celor mai frumoase cîntece naționale franceze. Niște mîini spaniole n-ar fi pus, în acest grațios omagiu adus armelor victorioase, căldura care sfîrși prin a dezvălui originea muzicienei.

— Care va să zică, există Franța peste tot ? zise un soldat.

Generalul ieșise în timpul *Te Deum*-ului, îi fusese cu neputință să-l asculte. Felul de a cînta al muzicienei îi vorbea despre o femeie iubită nebunește, și care se îngropase atît de adînc în inima religiei și se ascunsese atît

¹ *Mose in Egitto*, operă de Rossini, reprezentată la Neapole în 1818, reluată la Paris în 1827.

de bine de privirile lumii, încît scăpase pînă atunci celor mai meticuloase căutări făcute în modul cel mai stăruitor de către niște oameni care dispuneau și de o mare putere și de o inteligență superioară. Nădejdea trezită în inima generalului fu aproape îndreptățită prin vaga evocare a unui cîntec duios și melancolic, cîntecul *Fluviului Tag*, romanță franceză¹, al cărei preludiu îl ascultase adesea la Paris, în budoarul ființei iubite, cîntec prin care călugărița aceasta își exprima acum, în mijlocul bucuriei triumfătorilor, părerile de rău ale unei exilate. Teribilă senzație ! Să speri în învierea unei iubiri pierdute, s-o regăsești și mai pierdută, s-o întrevezi tainic după cinci ani, timp în care pasiunea se zbuciumase în gol și sporise prin zădărnicia tuturor încercărilor făcute pentru a o satisface !

Cine, măcar o dată în viața lui, nu și-a întors pe dos oasa, hîrțiile, totul, nu și-a scormonit nerăbdător memoria căutînd un obiect prețios, și n-a resimțit inefabila plăcere de a-l găsi, după o zi sau două pierdute în căutări zadarnice ; după ce nădăjduse și deznădăjduse că-l va mai regăsi ; după ce și-a consumat cele mai aprige frămîntări sufletești pentru acest nimic important, care pricinuisese aproape o pasiune ? Ei bine, desfășurați un asemenea zbucium de-a lungul a cinci ani ; puneți o femeie, o inimă ,o iubire în locul aceluia nimic ; ridicați pasiunea pe cele mai înalte culmi ale simțirii ; presupuneți apoi un bărbat pătimaș, cu un bărbat cu inimă și cu chip de leu, unul dintre acei bărbați cu păr stufoș, care impun și transmit celor ce îi privesc o spaimă respectuoasă ! Poate că atunci veți înțelege bruscă plăcere a generalului de la *Te-Deum*, în momentul în care preludiul romanței care-l desfătase cîndva, sub lambrouri aurite, vibra sub bolta acelei biserici din mijlocul mării.

Cobori pe drumul de munte ce ducea spre biserică, și nu se opri decît atunci cînd sunetele grave ale orgii nu-i

¹ Este o melodie de Pollet, foarte la modă pe la 1820 : „Fluviul Tag / Plec de pe țărmul fericit. / Malului drag / Adio tu șoptesc mîhnit. / Stînci, sălcii foșnitoare, / Ecou, nimfa mea visătoare, / Adio, deci ! / Vă părăsesc pe veci”.

mai ajunseră la ureche. Incapabil să se gîndească la altceva decît la dragostea lui, a cărei izbucnire vulcanică îi ardea inima, generalul francez nu se mai ivi de la sfîrșitul *Te Deum*-ului decît în clipa în care spaniolii care luaseră parte la slujbă începură să coboare valuri-valuri. Simți că purtarea și atitudinea lui ar putea să pară ridicole și se întoarse să-și ia locul în fruntea cortegiului, spunînd alcaadelui și guvernatorului orașului că o indispoziție subită îl silise să iasă la aer. Apoi, ca să poată rămîne pe insulă, îi veni în gînd să se folosească de acest pretext, invocat cu totul întîmplător la început. Motivînd că indispoziția i s-a agravat, refuză să prezideze masa oferită de autoritățile insulare în cinstea ofițerilor francezi; se băgă în pat și ordonă să i se scrie generalului-maior pentru a-i anunța îmbolnăvirea trecătoare ca-l silea să încredințeze unui colonel comanda trupelor. Minciuna aceasta vulgară, însă lesne de crezut, îl eliberă de orice grijă pe timpul necesar îndeplinirii planurilor sale. Ca un bun catolic și ca un monarhist convins, se informă de ora slujbelor religioase și afectă cel mai mare respect față de practicile bisericești, evlavie care, în Spania, nu putea să surprindă pe nimeni.

Chiar a doua zi, în timp ce soldații săi plecau, generalul se duse la minăstire ca să asiste la vecernie. Găsi biserica goală, căci locuitorii, în ciuda religiozității lor, se duseseră în port să privească imbarcarea trupelor. Francezul, fericit că e singur în biserică, avu grijă să facă să răsunе bolțile sonore de zdrăngănitul pîntenilor lui; călca zgomotos, tușea, își vorbea cu glas tare sie însuși pentru a da de știre călugărițelor, și mai ales muzicienei, că, dacă francezii plecau, mai rămînea unul acolo. O astfel de comunicare neobișnuită fu oare auzită și înțeleasă?... Generalul așa crezu. La *Magnificat*, orga păru a-i da un răspuns transmis prin vibrațiile aerului. Suflul călugăriței zbura către el pe aripile notelor și se topea în fiorul sunetelor. Muzica izbucni în toată puterea ei, încălzind biserica. Acest cîntec de bucurie, consacrat de sublima liturghie a creștinătății romane să exprime înfiorarea sufletului față de splendorile Dum-

nezeului pururi viu, deveni expresia unei inimi aproape înspăimântate de fericire față de splendorile unei iubiri pieritoare ce dura încă și venea s-o înfioare dincolo de mormintul schimniciei în care se îngroapă femeile spre a renaște ca logodnice ale lui Cristos.

Fără îndoială, orga este cel mai cuprinzător, cel mai desăvârșit dintre toate instrumentele create de geniul omenesc. E o întreagă orchestră, căreia o mină abilă îi poate cere totul, ea putînd să exprime totul. Într-un fel, oare nu-i orga un piedestal de pe care sufletul se avîntă în spații atunci cînd, în zborul său, ea încearcă să traseze mii de tablouri, să zugrăvească viața, să străbată nemărginirea ce desparte cerul de pămînt? Cu cît un poet ascultă mai mult giganticele armonii, cu atît înțelege mai bine că între oamenii îngenunchiați și Dumnezeu ascuns de orbitoarele raze ale sanctuarului numai cele o sută de voci ale acestui cor pămîntesc pot să șteargă distanțele și sînt singurul tălmăci destul de puternic spre a transmite cerului rugile omenești în atotputernicia formelor lor, în diversitatea melancoliilor lor, cu toate culorile extazurilor lor meditative, cu toate nestăvilitele involburări ale cîntelor lor și cu miile de închipuiri ale tuturor credințelor. Da, sub bolțile acestea înalte, melodiile născute de geniul lucrurilor sfinte găsesc grandori nemaiauzite cu care se împodobesc și se tonifică. Acolo, în lumina molcomă, în tăcerea profundă, cîntările care alternează cu vuietul orgilor țin în jurul lui Dumnezeu un voal strălucitor prin care străbat luminoasele lui atribute. Toate aceste bogății sacre păreau a fi aruncate ca un bob de tîmîie pe gingașul altar al Iubirii în fața tronului etern al unui Dumnezeu gelos și răzbunător. Într-adevăr, imnul călugăriței nu avea acel caracter de grandoare și de gravitate ce se cere a se armoniza cu solemnitățile din *Magnificat*; ea îi adăuga anumite acorduri pline de gingășie, într-ale căror ritmuri se simțea o voioșie omenească. Motivele ei aveau strălucirea ruladelor unei cîntărețe care încearcă să exprime iubirea, iar cîntecele-i ciripeau ca o pasăre lingă perechea ei. Pe urmă, deodată, se avînta printr-un salt în trecut ca să zburde și să plîngă, rînd pe rînd. În

felul ei frământat era ceva din neliniștea și din zăbucimul femeii fericite de întoarcerea iubitului. Apoi, după fugile mlădioase ale delirului și efectele minunate ale acestei recunoașteri fantastice, sufletul care vorbea astfel se întoarse asupra lui însuși. Muziciană, trecînd de la tonul major, la cel minor, știu să-și informeze auditoriul despre situația ei prezentă. Îi poveste dintr-o dată lungile sale melancolii și-i zugrăvi surda ei suferință sufletească. Ea își sugrumase în fiecare zi o simțire, își zdrobise în fiecare noapte un gând, își prefăcuse încet-încet inima în cenușă. După cîteva unduiri, domoale, muzica ei luă, de la un ton la altul, o culoare de o profundă tristețe. Apoi, ecourile revărsară torrente de suferințe. Și deodată notele înalte făcură să detune un concert de glasuri îngerești, ca pentru a vesti iubitului pierdut, însă, nu uitat, că reîntîlnirea celor două suflete nu va mai avea loc decît în ceruri: emoționantă speranță! Urmă *Amen*-ul. Nici o bucurie, nici un suspin nu răsună, nici mîhniri, nici păreri de rău. *Amen*-ul fu o întoarcere la Dumnezeu; acest ultim acord fu grav, solemn, teribil. Muziciană dăduse la o parte toate vîlurile călugăriței și, după ultimele vuiete ale bașilor, care-i făcură pe ascultători să se-nfioare, păru a se fi aruncat înapoi în mormîntul din care ieșise pentru o clipă. Cînd sunetele, încet-încet, își opriră vibrațiile oscilatorii, ai fi zis că biserica, pînă atunci luminoasă, se întorcea într-o beznă adîncă.

Generalul fusese răpit de zborul acestui geniu viguros și îl urmărise în regiunile pe care le străbătuse. Înțelegea, în toată vastitatea lor, imaginile de care gîl-glia această simfonie arzătoare, și lui aceste acorduri îi spuneau multe lucruri. Pentru el, ca și pentru călugăriță, poemul acesta era viitorul, prezentul și trecutul. Muzica nu-i oare, chiar și cea de teatru, pentru sufletele gingașe și poetice, pentru inimile suferinde și rănite, un text pe care ele-l desfășoară de dragul amintirilor lor? Dacă trebuie o inimă de poet pentru a face un muzician, nu trebuie oare poezie și iubire pentru a asculta și pentru a înțelege marile opere muzicale? Religia, Dragostea și Muzica nu sînt oare tripla expresie

a unui aceluiasi fapt, nevoia de expansiune de care este frământat orice suflet ales ? Aceste trei poezii merg împreună către Dumnezeu, care dezleagă orice simțămînt pămîntesc. De aceea această sfință Trinitate ome-nească se bucură de mărețiile infinite ale lui Dumnezeu, pe care noi nu ni-l închipuim decît înconjurat de flă-cările iubirii, de sistemele de aur ale muzicii, de lumină și de armonie. Nu-i el oare principiul și ținta operelor noastre ?

Francezul ghici că, în acest pustiu, pe această stîncă înconjurată de mare, călugărița se agățase de muzică pentru a-și revărsa surplusul de pasiune ce o mistuia. Era un omagiu adus lui Dumnezeu de către iubirea ei ? Era triumful iubirii asupra lui Dumnezeu ? Întrebări greu de lămurit. Însă, hotărit, generalul nu putea să aibă vreo îndoială că va găsi în această inimă, moartă pen-tru lume, o pasiune tot atît de fierbinte ca a lui. După ce vecernia se sfîrși, se întoarse la alcade, unde era găz-duit. Pradă miilor de bucurii pe care le dăruie din plîn o satisfacție îndelung așteptată, căutată chinuitor, el nu mai văzu nimic altceva. Era încă iubit. Singurătatea sporise iubirea în această inimă, tot așa cum iubirea fu-sese sporită în inima lui prin piedicile rînd pe rînd sfă-rimate și ridicate de această femeie între ea și el. Această încîntare sufletească dură, firește, o vreme. Urmă apoi dorința de a revedea această femeie, de a o disputa lui Dumnezeu, de a i-o smulge, proiect temerar care plăcu acestui bărbat îndrăzneț. După-masă, se culcă pentru ca să scape de întrebări, ca să fie singur, ca să poată să cu-gete netulburat, și rămase cufundat în meditațiile cele mai adînci pînă a doua zi de dimineată. Nu se sculă decît ca să se ducă la messă. Veni la biserică și se așeză lîngă grilajul de fier ; fruntea lui atîngea perdeaua ; ar fi vrut s-o sfîșie, dar nu era singur ; gazda îl însoțise din politețe, și cea mai mică imprudență putea să com-promită viitorul pasiunii sale și să distrugă noile nă-dejdi. Orga se auzi, însă nu mai cîntau aceleași miini. Nu mai minula claviatura muziciană din cele două zile precedente. Totul fu palid și rece pentru general. Iubita lui va fi fost zdrobită de aceleași emoții sub care aproape

că se prăbușea chiar și o inimă viguroasă de bărbat ? Împărtășise ea atât de adânc, înțelesese ea o iubire credincioasă și pătimasă, încît să se fi prăbușit de moarte pe patul din chilă ei ? În clipa în care mii de asemenea gînduri se involburau în mintea francezului, el auzi răsunînd în preajmă vocea ființei pe care-o adora, îi recunoscu timbrul limpede. Această voce, ușor schimbată din pricina unui tremur ce-i adăuga toate farmecele pe care le dăruie tinerelor fete pudica lor timiditate, domina asupra întregului cînt, ca vocea unei *prima donna* asupra armoniei unui final. Ea stîrnea în suflet efectul pe care-l produce ochilor un fir de argint ori de aur într-o friză întunecată. Așadar, era ea într-adevăr ! Tot atât de pariziancă, nu se dezvărase de cochetăria ei, cu toate că părăsise gâteliile lumești pentru voalul și pentru aspra rantie de carmelită. După ce-și juruse iubirea stînd de veghe ca să-nalțe laude Domnului, părea a-i spune iubitului ei : — Da, eu sînt, sînt aici, tot atât de îndrăgostită ; acum sînt însă la adăpost de iubire. Tu mă vei auzi, sufletul meu te va învălui, iar eu voi rămîne sub giulgiul cenușiu al acestei mînăstiri de unde nici o putere nu va izbuti să mă smulgă. Tu niciodată n-ai să mă mai vezi.

— E ea ! își zise generalul ridicîndu-și fruntea, desprinzînd-o dintre mîinile pe care și-o sprijinise ; căci de la primul acord nu putuse să reziste zdrobitoarei emoții ce se înalță ca un vîrtej în inima lui cînd glasul cunoscut răsună sub bolti, acompaniat de murmurul talazurilor. Afară era furtună, iar în sanctuar pace. Glasul acesta atât de bogat continua să-și împărtășească dezmierdările, toate pătrunzînd ca un balsam în inima înflăcărată a îndrăgostitului, înflorind în aerul pe care ar fi vrut să-l inspire mai adînc pentru a sorbi odată cu el și simțămîntele unui suflet ce-și revărsa iubirea în cuvintele rugăciunii. Cînd veni alcadele să-și caute oaspetele și să-l conducă acasă, îl găsi scîldat în lacrimi, ascultînd imnul elevației pe care-l cîntau călugărițele. Uimit că vede atîta credință la un militar francez, alcadele invită la cină pe duhovnicul mînăstirii și îl preveni pe general, căruia niciodată vreo știre nu i-a produs atîta plăcere. În timpul

cinei, duhovnicul fu obiectul atențiilor francezului, și cărui respect interesat confirmă înalta prețuire pe care spaniolii și-o făcuseră despre evlavia lui. El întrebă grav despre numărul călugărițelor, ceru amănunte despre veniturile și despre bunurile minăstirii, ca un om ce părea că dorește să-l întrețină într-un mod politicos pe bunul și bătrînul preot cu lucruri ce presupunea că trebuie să-l intereseze. Pe urmă, se informă despre viața pe care o duceau acele sfinte fete. Pot să lasă la plimbare? Pot fi văzute?

— Seniore, spuse venerabilul eclesiast, regulamentele sînt severe. Dacă este necesară o permisiune a sfîntului nostru părinte pentru ca o femeie să intre într-un așezămînt al sfîntului Bruno, aceleași rigori sînt și aici. Nu-i cu puțință ca un bărbat să intre într-o minăstire a carmelitelor desculțe, dacă nu este preot, numit de arhiepiscop în slujba așezămîntului. Nici o călugăriță nu iese de aici. Totuși, SFÎNTA CEA MARE (maica Tereza) și-a părăsit uneori chilia. Numai părintele inspector sau maica stareță pot îngădui unei călugărițe, cu încuviințarea arhiepiscopului, să vadă străini, mai ales în caz de boală. Or, noi sîntem o minăstire de seamă, avem, prin urmăre, o maică stareță a minăstirii. Printre străinele de la noi este și o franțuzoaică, sora Thérèse, cea care dirijează muzica la capelă.

— Ah! răspunse generalul prefăcîndu-se surprins. Trebuie să se fi bucurat de biruința armelor casei de Bourbon?

— Le-am spus motivul pentru care s-a slujit liturgia, ele sînt întotdeauna dornice de știri.

— Atunci, poate că sora Thérèse se va fi interesînd de ceea ce se petrece în Franța, poate că ar vrea să știe cîte ceva, să afle noutăți?

— Nu cred. Dacă ar fi vrut să știe ceva, m-ar fi întrebat pe mine.

— În calitate de compatriot, zise generalul, aș fi tare curios s-o văd... Dacă este posibil, dacă maica stareță îngăduie, dacă...

— Pentru oricine, chiar și în prezența maicii reverende, o întrevvedere ar fi cu neputință; dar pentru un eliberator al tronului catolic și al sfintei religii, în ciuda

severității micii starețe, regulamentul poate să adoarmă o clipă, spuse duhovnicul făcând cu ochiul. Am să-i vorbesc.

— Ce vîrstă are sora Thérèse ? întrebă îndrăgostitul, care nu euteză să-l despoasă pe preot despre frumusețea călugăriței.

— Ea nu mai are vîrstă, răspunse blindul părinte, cu o simplitate care-l înfioară pe general.

A doua zi, pe la vremea prînzului, părintele veni să-l anunțe pe francez că sora Thérèse și maica stareță îngăduiau să-l primească la vorbitor, înainte de vecernicie. După-masă, generalul își omori vremea plecînd să se plimbe prin port, în arșita amiezii. Apoi preotul veni să-l ia și să-l conducă la minăstire ; îl călăuzi printr-o alee de-a lungul cimitirului, unde cîteva fîntîni, cîteva copaci verzi și numeroase bolți întrețineau o răcoare în armonie cu liniștea locului. Cînd ajunseră la capătul lungii alee, preotul îl introduse pe însoțitorul său într-o sală despărțită în două printr-un grilaj acoperit cu o perdea neagră. Pe latura oarecum publică, unde duhovnicul îl lăsă pe general, trona, de-a lungul zidului, o bancă de lemn ; lângă grilaj se găseau cîteva scaune tot de lemn. Tavanul era construit din grinzi solide de stejar verde, fără nici un ornament. Lumina zilei nu pătrundea în sală decît prin două ferestre așezate în partea rezervată călugărițelor, în așa fel încît lumina, slabă și prost reflectată de un lemn de culoare cenușie, abia izbutea să desprindă din întuneric un Crist mare, negru, un portret al sfintei Tereza și un tablou al Fecioarei, care decorau pereții suri ai vorbitorului. Așa încît sentimentele generalului căpătară, în ciuda înflăcărării lor, o culoare melancolică. Deveni liniștit, în mijlocul acestei liniști așezate. Ceva impresionant ca un mormînt îl cuprinse între zidurile răcoroase. Oare nu era aceasta însăși tăcerea eternă a mormîntului, pacea lui adîncă, sugestiile lui despre infinit ? Iar tihna și cugetul nemișcat al minăstirii — cuget ce se strecoară prin aer, prin clar-obscurul dimprejur, pretutîndeni, și nicăieri — devin încă și mai sollemn prin imaginație. Aici, măreața expresie : *pace întru Domnul*, pătrunde cu o tărie de nestăvilit, chiar și în sufletul cel mai puțin evlavios. Minăstirile de călugări sînt greu

de înțeles ; acolo, un bărbat pare slab : bărbatul e născut pentru acțiune, pentru a trăi o viață de muncă de la care se sustrage într-o chilie. Într-o minăstire de femei însă, cită vigoare virilă și cită gingășie emoționantă ! Un bărbat poate să fie adus de mii de sentimente între zidurile unei chinovii ; el se aruncă în ea ca într-o prăpastie ; dar o femeie niciodată nu vine aci decît îndemnată de un singur sentiment : femeia, aci, nu-și schimbă firea, ci se logodește cu Dumnezeu. Călugărilor li se poate spune : de ce n-ați luptat ? Dar recluziunea unei femei nu înseamnă oare o continuă luptă sublimă ? În sfîrșit, și pașnicul vorbitor și minăstirea pierdută în mijlocul mării i se păcură generalului pline de spiritul acesta divin. Iubirea rareori izbutește să devină solemnă ; dar iubirea cere rămîne statornică chiar în sînul lui Dumnezeu nu e oare ceva solemn, la care nici un bărbat nu mai are dreptul să nădăjduiască în secolul al nouăsprezecelea, cînd moravurile se duc ? Mărețiile infinite ale acestei împrejurări aveau tăria să miște sufletul generalului ; el, de bună seamă, era îndeajuns de înțelept încît să uite politica, onorurile, Spania, lumea bună a Parisului, și să se ridice pînă la înălțimea acestui deznodămînt măreț. De altminteri ce putea fi într-adevăr mai tragic ? Cît noian de simțăminte era în situația celor doi îndrăgostiți care se reîntîlneau singuri, în mijlocul mării, pe o stîncă de granit, despărțiți însă printr-un gînd, printr-o barieră de netrecut ! Iată bărbatul zicîndu-și : — Voi triumfa eu asupra lui Dumnezeu în această inimă ? Un foșnet ușor îl făcu să tresară, perdeaua fu dată într-o parte ; zări o femeie în picioare, dar cu fața ascunsă sub un vâl : conform regulamentului minăstirii, ea era îmbrăcată în acea haină lungă a cărei culoare devenise proverbială. Generalul nu putu să vadă picioarele goale ale călugăriței, care i-ar fi adăverit cît de îngrozitor de slabă era ; totuși, în cluda multelor cute ale rantieii grosolane ce acoperea fără s-o mai împodobească pe această femeie, el simți că lacrimile, rugăciunile, pătimirile, viața de schimnicie o uscaseră.

Mîna înghețată a unei femei, cea a superioarei, fără îndoială, ținea încă perdeaua ; și generalul, după ce îl examină pe martorul obligatoriu al acestei convorbiri, întîlni privirea neagră și adîncă a unei bătrîne călugărițe, aproape

centenară, privire clară și tinăra ce dezmințea numeroasele zbircituri care brăzda chipul galben al acestei femei.

— Doamnă ducesă, o întrebă el cu un glas foarte emoționat pe călugărița care înclină fruntea, însoțitoarea dumneavoastră știe franțuzește ?

— Aici nu există nici o ducesă, răspunse călugărița. Vă aflați în fața maicii Thérèse. Femeia pe care o numiți însoțitoarea mea este maica mea întru Dumnezeu, superioara mea aici pe pământ.

Aceste vorbe, rostite cu atita umilință de glasul ce se armoniza odinioară cu luxul și eleganța în care trăise această femeie, regina modei la Paris, de o gură al cărei limbaj era odinioară atât de spirițial, atât de batjocoritor, îl izbiră pe general ca o lovitură de trăznet.

— Sfinta mea maică nu vorbește decît latina și spaniola, adăugă ea.

— Nu știu nici una, nici alta. Scumpa mea Antoinette, scuza-mă față de ea.

Auzindu-și numele pronunțat atât de duios de către un om cîndva atât de crud cu ea, călugărița simți o puternică emoție lăuntrică trădată de ușoarele tremurări ale voalului ei, pe care lumina cădea din plin.

— Frate, zise ea, ducîndu-și mîneca sub voal, poate pentru a-și șterge ochii, eu mă numesc sora Thérèse...

Apoi se întoarse către maică și îi spuse, în spaniolă, următoarele cuvinte, pe care generalul le înțelese perfect ; știa destulă spaniolă pentru a le înțelege, și poate chiar și pentru a le rosti :

— Maică, acest cavaler vă prezintă respectele sale și vă roagă să-l scuzați că nu poate să le pună el însuși la picioarele dumneavoastră ; nu știe nici una dintre cele două limbi pe care le vorbiți...

Bătrîna înclină încet capul, fizionomia ei luă o expresie de bunătate îngerească, luminată totuși de sentimentul puterii și al demnității ei.

— Îl cunoști pe acest cavaler ? o întrebă maica, aruncîndu-i o privire pătrunzătoare.

— Da, maică.

— Întoarce-te în chilie, fiica mea ! zise superioara pe un ton poruncitor.

Generalul se trase repede în spatele perdelei, ca să nu lase să se ghicească pe chipul său cumplitele simțăminte ce-l frământau ; și din umbră, i se părea că vede încă ochii sfredelitori ai superioarei. Această femeie, stăpână a plăpîndei și trecătoarei fericiri a cărei cucerire costase atîtea griji, îl înspimînta, pe el, pe care nici o triplă linie de tunuri nu-l înspăimîntase vreodată. Ducea porni către ușă, dar se întoarse :

— Maică, spuse ea cu o mlădiere în glas înfiorător de liniștită : acest francez e unul dintre frații mei.

— Rămii atunci, fiica mea ! răspunse bătrîna după o pauză.

Un asemenea admirabil iezuitism dovedea atîta iubire și atîtea regrete, încît un om mai puțin stăpînit decît generalul s-ar fi simțit zdrobit trăind plăceri așa de vii în mijlocul unui pericol nemăsurat, cum el nu mai cunoscuse pînă atunci. Care era deci prețul cuvintelor, al privirilor, al gesturilor, într-o scenă în care iubirea trebuia să scape ochilor de linx, ghiarelor de tigru ! Sora Thérèse se întoarse.

— Iată, frate, ce îndrăznesc să fac pentru ca să-ți vorbesc o clipă despre mîntuirea ta și despre rugăciunile pe care sufletul meu le adresează în fiecare zi cerului pentru tine. Săvîrșesc un păcat de moarte. Am mințit. Cîte zile de penitență vor trebui ca să-mi ispășesc minciuna ! Voi suferi însă pentru tine. Nu vei ști, frate, ce fericire este să jubești în cer, să poți să-ți mănturisești sentimentele atunci cînd biserica le-a purificat, ridicîndu-le către cele mai înalte tărîmuri, și cînd nu ne mai este îngăduit să ne privim decît în suflet. Dacă învățătura, dacă spiritul sfintei căreia îi datorăm azilul de aici nu m-ar fi înălțat de pante de mizeriile pămîntești și nu m-ar fi dus, mai jos de sfera în care e ea, însă fără îndoială deasupra lumii, nu mi-aș fi îngăduit să te revăd. Dar pot, iată, să te văd, să te ascult și să rămîn liniștită...

— E bine, Antoinette, exclamă generalul intrerupînd-o, fă ca să te văd, pe tine, pe care acum te iubesc nebunește, deznădăjduit, așa cum ai dorit să te iubesc.

— Nu-mi mai spune Antoinette, te implor. Amintirile trecutului îmi fac rău. Aici nu sînt decît sora Thérèse, o

făptură încrezătoare în mila divină. Și, adăugă ea după o pauză, stăpânește-te, frate. Maica ne-ar despărți fără nici o milă, dacă chipul tău ar trăda vreo pasiune lumească, sau dacă ai lăsa să ți se ivească o lacrimă în ochi.

Generalul închină capul ca pentru a se reculege. Când ridică ochii spre grilaj, zări, între două zăbrele, figura slăbită, palidă, dar încă arzătoare, a călugăriței. Fața ei, pe care odinioară înfloriseră toate bucuriile tinereții, pe care strălucise fericitul contrast dintre un alb pur și culorile trandafirului de Bengal, căpătase tonul cald al unei cupe de porțelan sub care arde o lumină plâpândă. Frumosul păr, de care această femeie era așa de mândră, fusese ras. O pînză aspră îi încingea fruntea și îi înfășura obrazii. Ochii, împrejmuiți de cearcăne datorate asprimii în care trăia, aruncau din cînd în cînd raze înfiorate, iar calmul lor obișnuit nu era decît un vâl. Din femeia aceasta nu mai rămăsese decît sufletul.

— Ah! vei părăsi acest mormînt, tu, care ai devenit viața mea. Îmi aparțineai și nu erai liberă să te dăruie nimănui, nici chiar lui Dumnezeu. Nu-mi făgăduiseși tu că vei sacrifica totul celor mai mărunte porunci ale mele? Poate că acum, cînd vei afla ce-am făcut pentru tine, mă vei găsi demn de o asemenea făgăduială. Te-am căutat în lumea întreagă. De cinci ani ești gîndul meu de fiecare clipă, grija întregii mele vieți. Prietenii mei, prietenii destul de puternici, îi știi, m-au ajutat din toate puterile lor să scotocesc minăstirile Franței, Italiei, Spaniei, Siciliei, Americii. Iubirea mea se aprindea mai vie cu fiecare căutare zădarnică; am făcut adesea lungi călătorii după o speranță falsă, mi-am cheltuit viața și cele mai calde bătaii ale inimii împrejurul zidurilor negre ale atîtor schituri. Nu-ți vorbesc despre o credință nemărginită, ce e aia? un nimic în comparație cu legămintele infinite ale dragostei mele. Dacă ai fost vreodată sinceră în remușcările tale, nu trebuie să eziți să mă urmezi astăzi.

— Uiți că nu sînt liberă.

— Ducele e mort, răspunse el înflăcărat.

Sora Thérèse roși.

— Cerul să-i fie deschis, zise ea cu emoție adîncă, a fost bun cu mine. Dar nu despre aceste legături vorbeam;

unul dintre păcatele mele a fost că am vrut să le sfărim pe toate, fără scrupule, pentru tine.

— Vorbești de legămintele tale, exclamă generalul, încruntându-și sprâncenele. Nu credeam ca vreun lucru să cîntărească în inima ta mai mult decît iubirea. Dar să nu te îndoiști, Antoinette, voi obține de la sfîntul părinte o brevă care te va dezlega de jurăminte. Mă voi duce la Roma, voi implora toate puterile pămîntului ; și dacă Dumnezeu ar putea să coboare, eu îl...

— Nu huli !

— Așa că să nu te neliniștești din pricina lui Dumnezeu ! Ah ! m-aș bucura mult mai mult să știu că, pentru mine, ai fugi dintre aceste ziduri ; că, în seara asta chiar, te-ai arunca într-o barcă ascunsă între stînci. Ne-am duce, ca să fim fericiți, nu știu unde, la capătul lumii ! Și, lingă mine, te-ai reîntoarce la viață, la lumină, sub aripile iubirii.

— Nu vorbi așa, răspunse maica Thérèse, tu nu știi ce-ai devenit pentru mine. Te iubesc mult mai mult decît te-am iubit vreodată. Mă rog la Dumnezeu în fiecare zi pentru tine și nu te mai văd cu ochii trupului. Dacă ai cunoaște, Armand, fericirea de a putea să te dărui fără sfială unei iubiri pure, pe care Dumnezeu o ocrotește ! Nu știi ce fericită sînt cînd cer binecuvîntarea cerului pentru tine. Nu mă rog niciodată pentru mine : Dumnezeu va face din mine ceea ce va vroi. Dar aș vrea, cu prețul veșniciei mele, să am oarecare certitudine că tu ești fericit în această lume, și că vei fi fericit și în cealaltă, în veci de veci. Viața mea veșnică, iată tot ceea ce nenorocirea mi-a mai lăsat să-ți dărui. Sînt îmbătrînită de lacrimi, nu mai sînt nici tînară, nici frumoasă acum ; de altminteri, ai disprețui o călugărită devenită soție, pe care nici un sentiment, nici chiar dragostea maternă, n-ar izbăvi-o... Ce ai putea să-mi spui ca să cumpănească nenumăratele gînduri strînse timp de cinci ani în inima mea pe care au schimbat-o, au sfărîmat-o, au veștejit-o ? Ar fi trebuit să-i dăruiesc lui Dumnezeu o inimă mai puțin tristă !

— Ce-aș putea să-ți spun, scumpa mea Antoinette ? Îți voi spune că te iubesc ; că afecțiunea, dragostea, dragostea adevărată, fericirea de a trăi într-o inimă ce ți se dăruie

în întregime numai ție, fără rezerve, este așa de rară și așa de greu de întâlnit, încît m-am îndoit de tine, încît te-am supus la încercări crude ; dar astăzi te iubesc din toate puterile sufletului meu : dacă mă urmezi, nu voi mai asculta altă voce decît pe a ta, nu voi mai vedea alt chip decît pe al tău...

— Liniștește-te, Armand ! Scurtezi singura clipă în care ne mai este îngăduit să ne vedem aici pe pămînt.

— Antoinette, vrei să mă urmezi ?

— Eu nu te părăsesc. Trăiesc în inima ta, dar nu pentru o plăcere lumească, pentru o vanitate sau o bucurie egoistă ; trăiesc aici pentru tine, palidă și veștejită, în sinul lui Dumnezeu. Dacă el este drept, vei fi fericit...

— Vorbe goale ! Și dacă eu te vreau palidă și veștejită ? Și dacă eu nu pot să fiu fericit decît avîndu-te ? Tu n-ai să știi oare niciodată decît de datorii, cînd e vorba de iubitul tău ? El nu e oare niciodată mai presus de orice în inima ta ? Cîndva, în locul lui preferai societatea, ori, mai știu eu ce ; acum, îl preferi pe Dumnezeu, mîntuirea mea. În sora Thérèse o recunosc pururea pe ducesa neștiutoare de plăcerile iubirii și pururea insensibilă sub aparențele simțirii. Tu nu mă iubești, n-ai iubit niciodată...

— Vai, frate...

— Nu vrei să părăsești acest mormînt, spui că iubești sufletul meu ? Ei bine, sufletul acesta tu mi-l vei pierde pe veci, am să mă omor...

— Măică ! strigă sora Thérèse în spaniolă, te-am mințit, acest bărbat este iubitul meu !

Perdeaua căzu brusc. Generalul, năucit, abia auzi ușile interioare închizîndu-se cu violență.

— Ah ! încă mă mai iubești ! exclamă el, înțelegînd tot ceea ce era sublim în țipătul călugăriței ; trebuie s-o răpesc de aici...

Generalul părăsi insula, se întoarse la cartierul general, pretextă motive de sănătate, ceru un concediu și se întoarse grăbnic în Franța.

Iată acum întîmplările ce determinaseră situația respectivă în care se găseau atunci cele două personaje ale acestei scene.

CAPITOLUL II

DRAGOSTEA ÎN PAROHIA SFÎNTUL TOMA D'AQUINO

Ceea ce în Franța se numește foburgul Saint-Germain nu este nici un cartier, nici o sectă, nici o instituție, nu-i nimic ce s-ar putea exprima cu exactitate. Place Royale, foburgul Saint-Honoré, Chaussée-d'Antin au și ele palate în care se respiră aerul foburgului Saint-Germain. Așa încît nu întregul foburg este în foburg. Persoane născute foarte departe de influența sa pot s-o resimtă și să se atașeze lumii lui, pe cînd alții, născuți aci, pot fi renegați cu totul. Manierele, vorbirea, într-un cuvînt tradiția foburgului Saint-Germain este, la Paris, de vreo patruzeci de ani încoace, ceea ce era Curtea de odinioară, ceea ce era palatul Saint-Paul în secolul al paisprezecelea, Luvrul în al cincisprezecelea, Palatul regal, palatul Rambouillet, Place Royale în al șaisprezecelea, apoi Versailles în al șaptesprezecelea și al optsprezecelea secol. În toate fazele istoriei, Parisul clasei de sus și al nobilimii și-a avut centrul său, după cum Parisul popular îl va avea întotdeauna pe al lui. Această particularitate periodică oferă o amplă materie de reflecție celor ce vor să studieze sau să zugrăvească diferitele zone sociale; și poate că nu trebuie să se cerceteze cauzele numai spre a motiva caracterul întîmplării pe care-o povestim acum, ci și spre a sluji unor interese grave, mai trainice în vi-

itor decît în prezent, dacă totuși experiența nu este un nonsens pentru partide ca și pentru tinerețe. Marii seniori, precum și oamenii bogați ce-i vor imita totdeauna pe marii seniori, și-au îndepărtat, în toate epocile, casele de locurile prea populate. Astfel, cînd ducele d'Uzès își zidea, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, frumosul palat la poarta căruia a pus fântîna de pe strada Montmartre — act de binefacere care, adăugat virtuților sale personale, făcu din duce obiectul unei venerații atît de populare, încît întregul cartier urmă în masă convoiul lui mortuar — acest colț al Parisului era pustiu. Dar de îndată ce fortificațiile au fost dărîmate și mlaștinile de dincolo de bulevarde s-au umplut cu case, familia d'Uzès părăsi frumosul ei palat, locuit în zilele noastre de un bancher. Pe urmă, nobilimea, simțindu-se jignită între prăvălii, părăsi Place Royale și cartierele din centrul Parisului, trecînd rîul ca să poată respira în voie în foburgul Saint-Germain, unde cîteva palate se și ridicaseră împrejurul castelului zidit de Ludovic al XIV-lea pentru ducele du Maine, cel mai iubit dintre fiii săi legitimi. Într-adevăr, pentru oamenii deprinși cu splendorile vieții există oare ceva mai înjositor decît freamătul, noroiul, țițetele, mirosul urît, îngustimea străzilor aglomerate? Obiceiurile unui cartier negustoresc sau manufacturier nu-s oare-ntotdeauna în dezacord cu obiceiurile celor mari? Exact cînd aristocrația se pregătește să cîneze, Comerțul și Munca se duc să se culce; unii se zbuciumă gălăgios tocmai cînd ceilalți se odihnesc; socotelile lor nu se potrivesc niciodată, unii sînt sîrguința, ceilalți risipa. De aci, moravuri diametral opuse. Constatarea aceasta nu are nici o nuanță de dispreț. Aristocrația este într-un fel creierul unei societăți, așa cum burghezia și proletarii sînt organismul și acțiunea ei. De aci, reședințe diferite pentru aceste forțe; și din antagonismul lor provine o antipatie aparentă ce produce diversitatea obișnuită de interese, înfăptuite totuși într-un scop comun. Aceste discordanțe sociale rezultă atît de logic din orice cartă constituțională, încît liberalul cel mai dispus să se plîngă, ca de un atentat împotriva sublimelor idei sub care ambițioșii claselor inferioare își ascund intere-

sele, ar găsi de un ridicol nemaipomenit că prințul de Montmorency locuiește pe strada Saint-Martin, colț cu strada care-i poartă numele, ori că domnul duce de Fitz-James, descendentul stirpei regale scoțiene, își are palatul pe strada Marie-Stuart, colț cu strada Montorgueil. *Sint ut sunt, aut non sint*¹, aceste frumoase cuvinte pontificale pot să servească de deviză celor mari din toate țările. Faptul, evident în fiecare epocă, și totdeauna acceptat de popor, ascunde în el rațiuni de stat: el e totodată un efect și o cauză, un principiu și o lege. Masele au un bun-simț de la care nu dezertează decît atunci cînd oameni de rea credință le ațîță patimile. Bunul lor simț se întemeiază pe adevăruri de ordin general, adevărate la Moscova ca și la Londra, adevărate la Geneva ca și la Calcutta. Pretutindeni, atunci cînd veți strînge la un loc familii cu averi inegale pe un spațiu dat, veți vedea formîndu-se cercuri superioare, patricieni, grupuri de-antîia, de-a doua și de-a treia categorie socială. Egalitatea este poate un *drept*, dar nici o putere omenescă nu-i în stare s-o preschimbe în *fapt*. Ar fi de mult folos pentru fericirea Franței să se popularizeze ideea aceasta. Chiar și masele cele mai puțin înțelepte văd binefacerile armoniei politice. Armonia este poezia ordinii, și popoarele simt o puternică nevoie de ordine. Concordanța dintre lucruri, unitatea, ca să exprimăm totul printr-un cuvînt, nu e oare cea mai simplă expresie a ordinii? Arhitectura, muzica, poezia, totul în Franța se sprijină, mai mult decît în oricare altă țară, pe acest principiu, care de altminteri e scris la temelie limbajului ei clar și pur, iar limba va fi totdeauna cea mai desăvîrșită formulă a unei națiuni. De aceea vedeți poporul însușindu-și ariile cele mai poetice, cele mai expresive; aderînd la ideile cele mai limpezi; iubind judecățile incisive care cuprind cele mai adînci cugetări. Franța este singura țară unde cîteva fraze mici pot să facă o revoluție mare. Masele de aici nu s-au revoltat niciodată decît spre a încerca

¹ Să fie cum sînt, sau să nu mai fie. (În l. lat.)

să pună în acord oamenii, lucrurile și principiile. Or, nici o altă națiune nu simte mai puternic ideea de unitate ce trebuie să existe în viața aristocratică, poate pentru că nici o altă națiune n-a înțeles mai bine necesitățile sale politice : istoria nu o va găsi niciodată rămasă în urmă. Franța este înșelată adesea, dar așa cum se înșală o femeie, prin idei generoase, prin sentimente fierbinți, al căror țel scapă la început socotelilor.

Așa încît, ca o primă trăsătură caracteristică, foburgul Saint-Germain are splendoarea palatelor lui, a marilor lui grădini, a tihnei lor, odinioară în armonie cu magnificența bogățiilor lui teritoriale. Acest spațiu situat între o clasă și o întreagă capitală nu-i oare o consfințire materială a distanțelor spirituale ce trebuie să le despartă ? La toate fapăturile, capul își are locul lui deosebit. Dacă, din întîmplare o națiune face să-i cadă fruntea la picioare, ea va băga de seamă, mai devreme sau mai târziu, că s-a sinucis. Întrucît națiunile nu vor să moară, ele se străluiesc atunci să-și facă la loc un alt cap. Cînd națiunea nu mai are o asemenea putere, ea pierе, așa cum au pierit Roma, Veneția și atîtea altele. Distincția introdusă prin deosebirea de moravuri între celelalte sfere de activitate socială și sfera superioară implică în mod necesar o valoare reală, capitală, a somităților aristocratice. De îndată ce într-un stat, sub orice formă ce afectează Orînduirea, patricienii nu mai îndeplinesc condițiile de superioritate completă, ei devin neputincioși, iar poporul îi răstoarnă în curînd. Poporul vrea întotdeauna să vadă în mîinile, în inima și în capetele lor averea, puterea și fapta ; cuvîntul, înțelepciunea și faima. Fără această triplă puternicie, orice privilegiu se stinge. Popoarele, ca și femeile, iubesc puterea celor ce știu să le guverneze, iar dragostea lor se întemeiază pe respect, ele nu acceptă niciodată să se supună față de cei ce nu le impun supunere. O aristocrație disprețuită este ca un rege de paie, ca un soț cu fustă ; ea e nulă înainte de a nu mai fi nimic. Așa încît, izolarea celor mari, cu obiceiurile lor aparte, într-un cuvînt datinile generale ale castelor patriciene sînt simbolul unei puteri reale și, totodată,

pricina morții lor, atunci când ele și-au pierdut vigoarea. Deocamdată, foburgul Saint-Germain se lăsase doborât pentru că nu vruse să recunoască îndatoririle existenței sale pe care ar mai fi putut încă s-o perpetueze destul de ușor. El ar fi trebuit să aibă buna-credință de a vedea la timp, cum a făcut aristocrația engleză, că instituțiile își au anii lor climatici, când aceleași vorbe nu mai au aceleași înțelesuri, când ideile iau alte veșminte și când condițiile vieții politice își schimbă cu totul forma, fără ca fondul să fie modificat în mod esențial. Asemenea considerații necesită explicații amănunțite ce țin în mod esențial de întimplarea pe care-o povestim aici și în care ele intră atât ca definire a cauzelor, cât și ca explicație a faptelor.

Măreția castelelor și a palatelor aristocratice, luxul lor desăvârșit, somptuozitatea impresionantă a mobilierului lor, aerul în care fericitul proprietar, bogat înainte de a se naște, se mișcă nestinjenit și neîncercat de nici un necaz; apoi deprinderea de a nu coborî niciodată la socotelile grijilor zilnice și meschine ale existenței, timpul de care dispune, educația superioară pe care poate s-o capete de timpuriu; în sfârșit, tradițiile patriciene ce-i dau greutatea socială pe care adversarii lui abia o compensează prin studii, prin voință, printr-o vocație tenace, totul ar trebui să desăvârșească sufletul insului care, din copilărie, se bucură de asemenea privilegii, să-i imprime acel înalt respect de sine însuși, a cărui primă consecință este o noblete sufletească în armonie cu noblețea numelui. Așa se și întimplă, într-adevăr, în câteva familii. Ici și colo, în foburgul Saint-Germain, se întâlnesc caractere alese, excepții ce se opun egoismului general care a cauzat pierderea acestei lumi aparte. Sînt avantajele dobîndite de aristocrația franceză, ca și de toate celelalte eflorescențe patriciene ce se vor produce la suprafața națiunilor, atîta timp cît ele își vor fi întemeiat existența pe *proprietate* — proprietate-pămînt, ca și proprietate-bani — singura temelie solidă a unei societăți bine orînduite; aceste avantaje nu rămîn însă în mîinile patricienilor decît atîta vreme cît ei le păstrează în condițiile în care li le lasă poporul. Sînt un fel de feude morale, a căror *stăpînire* creează îndatoriri

față de suveran, și astăzi, aici, fără nici o îndolală, suveranul este poporul. Vremurile s-au schimbat, și la fel și armele. Feudalul, căruia nu i se pretindea odinioară decît să poarte o platoșă și-o manta de zale, să minuiască bine lancea și să-și arate baniera, astăzi trebuie să dea dovadă de inteligență; iar acolo, unde nu era nevoie decît de o inimă mare, în zilele noastre e necesar un cap vast. Arta, știința și banii formează triumghiul social în care se înscrie scutul puterii și de unde trebuie să porceadă aristocrația modernă. O teoremă frumoasă prețuiește cît un nume mare. Rotschildii, acești Fuggeri¹ moderni, sînt de fapt prinți. Un mare artist este realmente un oligarh, el reprezintă un întreg secol și devine aproape întotdeauna o lege. Așa încît, față de talentul cuvîntului, față de mașinile de înaltă presiune ale scriitorului, față de geniul poetului, față de sîrguința negustorului, față de voința omului de stat care concentrează în el mii de calități orbitoare, față de spada generalului, față de toate aceste cuceriri personale făcute de unul singur asupra întregii societăți pentru a-i impune, clasa aristocratică de astăzi trebuie să se străduiască să dețină, monopolul, așa cum odinioară îl deținea pe acela al forței materiale. Pentru a rămîne în fruntea unei țări, oare nu se cerea a fi totdeauna demn de a o conduce, a fi sufletul și spiritul ei, pentru a face să lucreze miinile? Cum să conduci un popor fără a avea puterile ce constituie autoritatea? Ce ar fi bastonul de mareșal fără forța intrinsecă a căpitanului care îl ține în mînă? Foburgul Saint-Germain s-a jucat cu bastoanele, crezînd că ele sînt toată puterea. A răsturnat termenii propoziției care-i dirijează existența. În loc să se lepede de însemnele care supără poporul și să păstreze tainic puterea, a lăsat burghezia să inhățe puterea, s-a cramponat în mod fatal de însemne și a uitat cu desăvîrșire legile pe care i le impunea slăbiciunea ei numerică. O aristocrație, care numeric de-abia alcătuiește a mia parte dintr-o societate, trebuie, astăzi, ca și odinioară, să-și multiplice mijloacele de acțiune pentru a opune, în

¹ Familie de bancheri din Augsburg, a căror putere financiară a atins apogeul la începutul secolului al XVI-lea.

marile crize, o greutate egală cu a maselor populare. În zilele noastre, mijloacele de acțiune trebuie să fie forțe reale, și nu suveniruri istorice. Din nenorocire, în Franța, nobilimea, încă plină de fumurile fostei ei puteri, avea împotriva-i o anume îngîmfare față de care îi era greu să se apere. Poate că acesta e un defect național. Francezul, mai mult decît oricine, nu privește niciodată spre cei inferiori lui, el țintește, de pe treapta pe care se află, spre cei de pe treapta superioară : rareori îi compătimește pe nenorociți deasupra cărora se ridică și mai totdeauna cîrtește că vede atîția fericiți deasupra lui. Cu toate că are o inimă mare, preferă mai adesea să-și asculte spiritul. Acest instinct național ce-l împinge pe francezi înainte, această vanitate ce le mistuie viața și îi stăpînește tot atît de absolut cum spiritul gospodăresc îi stăpînește pe olandezi, domină de trei secole aristocrația care, în această privință, a fost eminentemente franceză. Omul din foburgul Saint-Germain a considerat totdeauna superioritatea sa materială în dependență de superioritatea lui intelectuală. Totul, în Franța, l-a făcut să creadă așa, deoarece, de la întemeierea foburgului Saint-Germain, revoluție aristocratică începută în ziua în care monarhia părăsea Versailles-ul, foburgul Saint-Germain s-a bizuit, în afară de cîteva excepții, întotdeauna pe putere, care întotdeauna în Franța se va confunda mai mult sau mai puțin cu foburgul Saint-Germain : fapt care a avut drept urmare înfrîngerea sa din 1830. În acea epocă, el era ca o armată care acționează fără a avea o bază. Nu profitase nici de pace pentru a se împlînta în inima națiunii. Păcătuiă printr-o educație greșită și printr-o totală lipsă de înțelegere a ansamblului intereselor sale. Ucidea un viitor sigur, în folosul unui prezent îndoielnic. Aceasta-i poate pricina politicii sale greșite. Izolarea fizică și morală, pe care aceste superiorități se străduiau s-o mențină între ele și restul națiunii, a avut în mod fatal, de patruzeci de ani încoace, drept singur rezultat întreținerea în clasa de sus a unui sentiment individualist ce ucide patriotismul de castă. Odinioară, pe vremea cînd nobilimea franceză era mare, bogată și puternică, gentilomii știau, în caz de primădie, să-și aleagă șefi și să li se supună. Devenind mărunți, ei s-au arătat lipsiți de disciplină ; și, ca în epoca

de decadență a Imperiului Roman, fiecare vroia să fie împărat ; văzîndu-se egali toți prin slăbiciunea lor, se crezură toți superiori. Fiecare familie ruinată de revoluție, ruinată prin împărțirea egală a bunurilor, nu se gîdea decît la ea însăși, în loc să se gîndească la marea familie aristocratică, și li se părea că dacă toți s-ar îmbogăți partidul lor ar fi mai puternic. Eroare. Banul însuși nu este decît un semn al puterii. Alcătuite din persoane ce păstrau alesele tradiții ale desăvîrșitei politeți, ale adevăratei eleganțe, ale vorbirii alese, ale fățarniciei și ale orgolului nobiliar, în armonie cu existența lor, preocupări meschine cînd devin grijile de căpetenie ale unei vieți căreia ele nu trebuie să-i fie decît accesoriul, toate aceste familii aveau o oarecare valoare intrinsecă, valoare care, tratată superficial, nu le mai lasă decît o valoare nominală. Nici una dintre aceste familii n-a avut curajul să se întrebe : sîntem noi destul de puternice pentru a păstra puterea ? Ele s-au repezit la pradă, așa cum au făcut avocații în 1830. În loc să se arate protector ca un stăpîn, foburgul Saint-Germain se dovedi lacom ca un parvenit. Din ziua în care fu limpede pentru națiunea cea mai inteligentă din lume că nobilimea restaurată organiza puterea și bugetul în folosul ei, din acea zi nobilimea se îmbolnăvi de moarte. Ea vroia să fie o aristocrație, cînd nu mai putea fi decît o oligarhie, două sisteme cu totul deosebite, și pe care le va pricepe orice om în stare să citească atent numele patronimice ale celor ce alcătuiesc camera lorzilor. Desigur, ocîrmuirea regală a avut intenții bune ; ea uita însă că trebuie să faci ca poporul să vrea să accepte totul, chiar și propria-i fericire, și că Franța, femeie capricioasă, vrea să fie ori fericită ,ori bătută după pofta inimii ei. Dacă ar fi existat mulți cu ducele de Laval, pe care modestia l-a făcut demn de măreția numelui său, tronul ramurii ereditare ar fi devenit tot atît de solid ca și cel al casei de Hanovra. În 1814, dar mai ales în 1820, nobilimea franceză trebuia să stăpînească peste epoca cea mai instruită, peste burghezia cea mai aristocratică, peste țara cea mai femelă din lume. Foburgul Saint-Germain putea să conducă destul de ușor și să distreze o clasă mijlocie, beată de distincții, îndrăgostită de artă și de știință. Dar

meschinii indrumători ai acestei mari epoci intelectualiste urau arta și știința. Ei n-au știut să prezinte nici măcar religia, de care aveau nevoie, în culorile poetice care ar fi făcut-o iubită. Când Lamartine, La Mennais, Montalembert și alți citiva scriitori de talent poleiau cu aurul poeziei, reinnoiau ori proslăveau ideile religioase, toți cei ce cădelnițau regimul făceau să se simtă gustul amar al religiei. Niciind o națiune nu a fost mai îngăduitoare. Franța era atunci ca o femeie obosită, gata să cedeze ; și niciind o putere nu a săvârșit mai multe stângăcii : Franța și femeile iubesc mai degrabă greșelile. Pentru a se reintegra, pentru a întemeia o mare putere oligarhică, s-ar fi convenit ca nobilimea foburgului să se cerceteze cu toată stăruința ca să găsească în sine însăși moneda unui Napoleon, să se spintece pentru a scoate din străfundurile măruntaielor ei un Richelieu constituțional ; dacă un asemenea geniu nu se găsea în ea, ar fi trebuit să-l caute în mansardele înghețate unde poate că el era pe moarte, și să și-l asimileze, așa cum Camera Lorzilor își asimilează neîntrerupt aristocrația acțiunii. Pe urmă, să fi poruncit acelui om să fie implacabil, să reteze crengile putrede, să reîntinerească arborele aristocratic. Dar, mai întâi, marele sistem al torys-mului englez era prea uriaș pentru niște capete mici ; iar importarea lui cerea prea mult timp francezilor, pentru care o reușită lentă înseamnă un fiasco. De altminteri, departe de a duce o astfel de politică mintuitoare ce trebuia să caute puterea acolo unde o pusese Dumnezeu, acești mari oameni mici urau orice putere ce nu venea de la ei ; în fine, departe de a se reîntineri, foburgul Saint-Germain decăzuse. Eticheta, instituție de neoesitate secundară, ar fi putut să fie menținută dacă ea nu s-ar fi manifestat decît la marile ocazii ; dar eticheta a devenit o luptă cotidiană și, în loc de a fi o chestiune de artă ori de măreție, a devenit o chestiune de putere. Dacă tronului i-a lipsit de la bun început un sfetnic tot atît de mare pe cît erau de mari împrejurările, aristocrației i-a lipsit mai ales cunoașterea intereselor ei generale, cunoaștere ce ar fi putut să suplinească totul. Ea s-a oprit la căsătoria domnului

de Talleyrand¹, singurul om ce a posedat unul dintre acele capete metalice în care se forjează din nou sistemele politice prin care reînvie glorios națiunile. Foburgul își bătea joc de miniștrii care nu erau nobili, și nu produceau nobili superiori pentru a fi miniștri; el ar fi putut să aducă adevărate servicii țării înnobilind justiția, fertilizând solul, construind drumuri și canale, preschimbându-se într-o putere teritorială activă; în schimb își vindea moșiile ca să joace la bursă. Ar fi putut să priveze burghezia de oamenii ei de acțiune și de talent, ale căror ambiții subminau puterea, atrăgându-i în rîndurile lui; a preferat să li se împotrivească; și fără arme, căci doar ca tradiție mai avea ceea ce posedase odinioară în realitate. Spre nenorocirea acestei nobilimi, îi mai rămăsese, din diferitele ei bunuri, exact atîta cît să-și susțină morga. Mulțumite cu amintirile, nici una dintre familiile nobile nu s-a gîndit în mod serios să-și pună descendenții să înșface o armă din vrăful de arme pe care secolul al nouăsprezecelea îl arunca pe piața publică. Tineretul, exclus de la afaceri, dansa la Madame², în loc să continue la Paris, prin influența talentelor tinere și serioase, necompromise pe vremea Imperiului și a Republicii, opera pe care șefii fiecărei familii ar fi început-o în departamente, cucerind astfel recunoașterea titlurilor lor prin apărarea neîncetată a intereselor locale, conformîndu-se spiritului veacului, reîntemeind casta după gustul timpului. Strînsă în foburgul Saint-Germain, unde trăia în spiritul vechilor opoziții feudale amestecat cu cel al vechii curți, aristocrația insuficient unită cu palatul Tuileries, fu mai ușor de înfrînt, existența ei fiind cu totul zadarnică și, mai ales, destul de prost constituită în Camera Pairilor. Împletită cu țara, ea ar fi de-

¹ Cincul diplomat se îndrăgostise de o aventurieră engleză născută în Indii, doamna Grandt, cu care avea să se căsătorească în 1802 din ordinul lui Bonaparte. Apoi s-a despărțit de ea o vreme, ca să-i facă pe plac lui Ludovic al XVIII-lea, pentru ca atunci cînd împrejurările i-au permis, să reia legătura. Aristocrația i-a reproșat mereu această mezelianță.

² Titlu ce se da, în Franța, fiicei regelui sau soției fratelui regelui.

venit indestructibilă ; aciuiată în foburgul ei, dosită în palate, dormind pe buget, era suficientă o lovitură de topor pentru a reteza firul vieții sale agonizante, și figura ștearsă a unui avocat¹ se repezi să dea această lovitură de topor. În ciuda admirabilului discurs al domnului Royer-Collard¹, dreptul la moștenirea titlului de pair și a majoraturilor² ea se prăbuși sub pamfletele unui om ce se fălea de a fi smuls cu dibăcie cîteva capete călăului, dar care ucidea cu stîngăcie instituții mari³. Se pot trage de aici pilde și învățăminte pentru viitor. Dacă oligarhia franceză n-ar mai avea nici un viitor, ar fi nu știu ce cruzime tristă s-o trimiți în gheenă după deces, cînd, de fapt, n-ar mai trebui să te gîndești decît la sarcofagul ei ; dacă însă scalpелul chirurgului este dureros, el redă uneori viață muribunzilor. Oprimat, foburgul Saint-Germain poate deveni mai puternic decît pe vremea cînd era biruitor, dacă va vroi să aibă un șef și un sistem.

Acum este ușor de rezumat acest breviar semipolitic. Lipsa unor vederi largi și vastul ansamblu de greșeli mici ; lăcomia de a reface marile averi, lăcomia ce-i stăpînea pe toți ; o nevoie reală de religie, pentru a susține politica ; o sete de plăceri, care dăuna spiritului religios și implica ipocriziile ; opoziția parțială a cîtorva spirite elevate, care vedeau just și care contrariară rivalitățile de la curte ; nobilimea provincială, uneori mai pură ca rasă decît nobilimea de curte, dar care, prea adesea umilită, se lăsă pradă nepăsării ; toate aceste cauze se înmănunchiară spre a imprima foburgului Saint-Germain deprinderile cele mai discordante. El nu fu nici unitar în siste-

¹ Pierre-Paul Royer-Collard (1763—1845), orator politic și filozof francez, sub Restaurație, al partidului *doctrinarilor*, opus *extremiștilor*, a refuzat să se ralieze Monarhiei din iulie și a pronunțat în august 1830 un discurs răsunător, rămas zadarnic, în favoarea acordării dreptului de ereditate a titlului de pair.

² Bun inalienabil, pe care-l moșteneau, odată cu titlul nobiliar, primul născut.

³ Aluzie, probabil, la avocatul Dupin, care a jucat un mare rol în reforma Dreptului public după 1830 ; fiind procuror general la Curtea de casație sub Ludovic-Filip, a contribuit la salvarea miniștrilor lui Carol al X-lea.

mul său, nici consecvent în fapte, nici întru totul moral, nici licențios pe față, nici corupt, nici corupător ; nu se lepădă în întregime de lucrurile care-i dăunau și nu-și însuși ideile ce l-ar fi salvat. În sfârșit, oricât de plăpânzi s-au dovedit indivizii, partidul s-a înarmat totuși cu toate marile principii care constituie viața națiunilor. Or, pentru a pieri în putere, ce mai trebuie ? El fu scrupulos în alegerea persoanelor prezentate ; manifestă bun-gust și un dispreț elegant ; prăbușirea lui însă nu avu absolut nimic strălucitor sau cavaleresc. Emigrația din 89 mai invoca încă niște sentimente ; în 1830, emigrația din interior nu mai invoca decât interesele. Cîteva bărbați de litere iluștri, niște glorii ale tribunei, domnul de Talleyrand în congrese, cucerirea Algerului, precum și mai multe nume redevenite istorice pe cîmpurile de bătălie, arată aristocrației franceze mijloacele pe care le mai are pentru a se naționaliza și pentru a face să i se mai recunoască titlurile, dacă totuși mai rîvneste așa ceva. La ființele organizate, munca devine o armonie intimă. Cînd un om e leneș, lenea lui se trădează în fiecare mișcare pe care o face. Tot așa, fizionomia unei clase omenești se conformează spiritului general, sufletului care animă trupul. Sub Restaurație, femeia din foburgul Saint-Germain nu mai vădea nici mîndria îngîmfată pe care doamnele de la Curte o manifestau odinioară în fiefurile lor, nici umila măreție a tirziilor virtuți prin care ele își ispășeau păcatele și care răspîndea în jurul lor o strălucire atît de vie. Nu mai avea nimic prea ușuratic și nimic prea serios. Pasiunile ei, în afară de cîteva excepții, deveniră fățarnice ; ca să spunem așa, ea încheia tranzacții cu plăcerile sale. Cîteva din aceste familii duceau viața burgheză a ducesei de Orléans, al cărei pat conjugal era arătat așa de cașaghios vizitatorilor de la Palais-Royal ; de-abia două sau trei continuară obiceiurile Regentei, stîrnind un fel de silă femeilor mai abile decît ele. Această nouă mare doamnă nu avu nici o influență asupra moravurilor : ea ar fi putut totuși mult, ar fi putut, în disperare de cauză, să ofere spectacolul impunător al femeilor din aristocrația engleză ; ezita însă prosteste între

vechile tradiții, era cucernică de nevoie, și ascundea totul, chiar și calitățile ei frumoase. Nici una dintre aceste franțuzoaice nu știu să creeze un salon în care sămănările sociale să vină să ia lecții de bun-gust și de eleganță. Vocea lor, odinioară așa de impunătoare în literatură, această expresie vie a societăților, fu cu totul nulă. Or, cînd o literatură nu are un sistem general, ea nu face corp cu veacul ei și se rupe de el. Cînd, în anumite vremi, există într-o națiune un asemenea grup constituit aparte, un cercetător al istoriei va găsi acolo, aproape întotdeauna, o figură principală ce rezumă virtuțile și defectele masei din care face parte: Coligny pentru hughe-
noți, Coadjutorul¹ pentru Frondă, mareșalul de Richelieu pentru epoca lui Ludovic al XV-lea, Danton pentru perioada Teroarei. O asemenea identitate de fizionomie între un om și alaiul lui istoric e în firea lucrurilor. Oare pentru a conduce un partid nu trebuie să concorzi cu ideile lui, și pentru a străluci într-o epocă nu trebuie s-o reprezînți? Din permanenta îndatorire de a se supune prejudecăților și patimilor maselor care îl urmează, îndatorire ce trebuie s-o aibă în vedere capul înțelept și prevăzător al unui partid, decurg acțiunile pe care le reproșează unii istorici șefilor partidului, cînd, departe de cumplitele fierberi populare, judecă la rece sentimentele cele mai necesare conducerii marilor lupte seculare. Ceea ce este adevărat în comedia istorică a veacurilor este la fel de adevărat și în sfera mai îngustă a scenelor parțiale ale dramei naționale numită Moravuri.

La începuturile vieții efemere pe care a trăit-o foburgul Săint-Germain pe vremea Restaurației, și căreia, dacă precedentele considerații sînt adevărate, el n-a știut să-i dea consistență, o tînără femeie a fost, pentru scurt timp, prototipul cel mai complet al felului de a fi al castei sale, superior și șubred, mare și mărunț totodată. Era o femeie aparent instruită, în realitate o ignorantă; plină

¹ Referire la Jean François Paul-De Gondi, cardinal de Retz (1613—1679).

de simțăminte alese, dar fără o gândire care să le coordoneze; irosindu-și cele mai bogate comori sufletești ca să se supună conveniențelor; gata să înfrunte societatea, dar ezitind și recurgînd la prefăcătorie din pricina scrupulelor; avînd mai multă încăpăținare decît caracter, mai multă patimă decît entuziasm, mai mult cap decît inimă; femeia desăvîrșită și cochetă desăvîrșită, pariziancă mîi ales; iubind fastul și sindrofiile; necugetînd, ori cugetînd prea tîrziu; de o nehibzuintă ce ajungea aproape pînă la poezie; fermecător de insolentă, însă umilă în adîncul inimii; afișîndu-și puterea ca o trestie zveltă, dar, ca și trestia, gata să se plece sub o mînă puternică; vorbind mereu despre religie, dar neîubind-o, și totuși gata s-o accepte ca pe un deznodămînt. Cum să explici o ființă cu adevărat multiplă, susceptibilă de eroism, și — ca să spunem o răutate — uitînd să fie eroică; tînră și suavă, mai puțin îmbătrînită din pricina inimii decît de maximele celor ce o înconjurau, și înțelegîndu-le filozofia egoistă fără s-o fi aplicat; avînd toate viciile unui curtean și toată nevinovăția unei adolescente; neîncrezătoare în nimic și totuși plăcîndu-i uneori să creadă în orice? Dar n-ar rămîne oare incomplet portretul unei asemenea femei în care se înfruntau scîlpirile celor mai nestatornice nuanțe, provocînd însă o confuzie poetică, deoarece o lumină divină, o strălucire tinerească da acestor trăsături confuze un fel de unitate? Grația îi slujea de legătură. Nimic nu era teatral. Pasiunile, semi-pasiunile, velleitățile de măreție, realitatea micimii, sentimentele reci și elanurile fierbinți erau firești și se vedeau din înfățișarea ei tot atît cît și din cea a aristocrației din care făcea parte. Se închidea în sine însăși și se situa orgolios deasupra lumii, la adăpostul numelui ei. Exista ceva din acel eu al Medeci în viața ei¹, ca și în cea a aristocrației ce murea fără

¹ Aluzie la orgoliul eroinei lui Corneille care, doborâtă de destin, se măgulea că cel puțin rămîne credincioasă propriei ei grandori:

Intr-un prăpăd ca ăsta, ce-și mai rămîne ?

Eu ;

Spun eu, și e destul !

(Medeca, actul întii, scena ultimă.)

a vroi nici să se așeze pe scaunul său, nici să întindă mîna vreunui medic politic, nici să atingă, nici să fie atinsă, atîta se simțea de slabă sau deja țărîină. Ducesa de Langeais, așa se numea, era căsătorită de vreo patru ani, atunci cînd se înfăptui Restaurația adică în 1816, epocă la care Ludovic al XVIII-lea, luminat de către revoluția celor O sută de zile, își înțelese situația și veacul său, în ciuda anturajului care totuși triumfă mai tîrziu asupra acestui Ludovic al XI-lea fără secure, cînd el fu doborît de boală. Ducesa de Langeais era din familia Navarreins, familie ducală care, de la Ludovic al XIV-lea, avea ca principiu să nu renunțe niciodată la titlul ei prin căsătoriile pe care le încheia. Fetele din această casă trebuiau să aibă, mai devreme sau mai tîrziu, la fel ca și mamele lor, un taburet la curte. La vîrsta de optsprezece ani, Antoinette de Navarreins ieși din adîncă sihăstrie în care trăise spre a se căsători cu fiul cel mare al ducelui de Langeais. Cele două familii trăiau atunci departe de lume; dar invadarea Franței îi făcea pe regaliști să considere reîntoarcerea Bourbonilor drept singura rezolvare posibilă a nenorocirilor războiului. Ducii de Navarreins și de Langeais, rămași credincioși Bourbonilor, rezistaseră cu mîndrie tuturor ispitelor gloriei imperiale și, în împrejurările în care se găseau pe vremea acestei căsătorii, trebuia, firește, să se supună vechii politici a familiilor lor. Domnișoara Antoinette de Navarreins se căsători așadar, frumoasă și săracă, cu domnul marchiz de Langeais, al cărui tată muri la cîteva luni după această uniune. La întoarcerea Bourbonilor, cele două familii își reluară rangul, slujbele, demnitățile de la curte și reintrară în viața socială, de care se ținuseră departe pînă atunci. Ele deveniră cele mai strălucitoare somități ale noii lumii politice. În acele timpuri de lașități și de false convertiri, conștiinței politice îi plăcea să le recunoască celor două familii credința fără pată, concordanța dintre viața lor particulară și opiniile politice, calități pe care toate partidele le omagiază chiar fără să vrea. Însă, printr-o nenorocire destul de obișnuită în vremuri de tranzacții, persoanele cele mai pure și care, prin înălțimea vederilor lor și prin înțelepciunea principiilor, ar fi putut face să se

creadă, în generozitatea unei politici noi și îndrăznețe în Franța, fură îndepărtate din afaceri, care căzură pe mâinile unor inși interesați să ducă principiile până la extrem, spre a da dovadă de devotament. Familiile de Langeais și de Navarreins rămaseră în înalta sferă a curții, condamnate îndatoririlor de etichetă ca și reproșurilor și batjocurei liberalismului, acuzate că se îndoapă cu onoruri și cu bogății, în vreme ce patrimoniul lor nu sporea deloc, iar ajutoarele Listei civile se iroseau cu cheltuielile de reprezentare, necesare oricărei monarhii europene, fie ea chiar republicană. În 1818, domnul duce de Langeais comanda o unitate militară, iar ducesa avea un loc pe lângă o prințesă, loc ce-i îngăduia să rămână fără scandal la Paris, departe de soțul ei. De altminteri, ducele, în afară de gradul lui de comandant, avea și o slujbă la curte, unde venea, lăsînd unui general de brigadă comanda trupelor, pe timpul cît lipsea. Ducele și ducesa trăiau deci cu totul despărțiți trupește și sufletește, fără ca lumea să știe. Această căsătorie convențională avusese soarta destul de obișnuită a unor astfel de pacte de familie. Două dintre caracterele cele mai potrivnice din lume se găsiseră împreună, se jigniseră tainic, tainic se răniseră, despărțindu-se pentru totdeauna. Apoi, fiecare se supusese firii sale și conveniențelor. Ducele de Langeais, spirit la fel de metodic ca și cavalerul de Folard¹, se dăruia metodic gusturilor și plăcerilor sale, lăsîndu-și soția să le urmeze liberă pe ale ei, după ce-i cunoscuse firea nemaipomenit de orgolioasă, inima rece, marea supunere față de conveniențe, o loialitate proaspătă, și care avea să rămână pură sub ochii bunicilor, în strălucirea unei curți ipocrite și bisericăse. El făcu deci, cu sînge rece, pe marele senior al secolului precedent, abandonînd-o ei însăși pe o femeie de douăzeci și doi de ani, jignită grav, și care avea o înspăimîntătoare trăsătură de

¹ Jean-Charles de Folard (1669—1752), care a servit sub ordinele ducelui de Vendôme în Războiul de succesiune din Spania, înainte de a trece în serviciul lui Carol al XII-lea al Suediei, a lăsat lucrări de tactică în care dovedea simțul metodic semnalat de Balzac.

caracter, aceea de a nu ierta niciodată o jignire, dacă vanitatea de femeie, amorul propriu și virtuțile ei, poate, au fost disprețuite și rănite pe ascuns. Când o jignire e publică, unei femei îi place s-o uite, se poate mândri atunci cu gestul ei, iertînd, se simte femeie; dar femeile nu iartă niciodată jignirile tănuite, deoarece lor nu le plac nici lașitățile, nici virtuțile, nici iubirile ascunse.

Așa se prezenta situația, rămasă secretă față de lume, în care se afla doamna ducesă de Langeais, situație în legătură cu care ea nu-și făcea nici o grijă, cînd avură loc festivitățile prilejuite de căsătoria ducelui de Berry¹. De atunci, curtea și foburgul Saint-Germain ieșiră din atonia și din rezerva lor. De atunci începu într-adevăr nemaipomenita splendoare, ce seduse regimul Restaurăției. Pe vremea aceea, ducesa de Langeais, fie din calcul, fie din vanitate, nu se arăta niciodată în lume decît înconjurată de trei-patru doamne, tot atît de distinse prin numele cit și prin averea lor. Regină a modei, ea își avea admiratoarele sale, care imitau în alte părți manierele și spiritul ei. Și le alesese cu grijă dintre persoanele ce nu pătrunseseră încă nici în intimitatea curții, nici printre înaltele figuri ale foburgului Saint-Germain, și care totuși aveau pretenția să ajungă acolo; ingeri de rînd ce vroiau să se ridice pînă în preajma tronului și să pătrundă printre seraficele puteri ale înaltei sfere numită *micul castel*. În acest fel, ducesa de Langeais se simțea mai puternică, domina mai bine, era mai în siguranță. Admiratoarele sale o apărau împotriva calomniei și o ajutau să joace detestabilul rol al femeii la modă. Ea putea să-și bată joc cum vroia de bărbați, de pasiuni, să le ațîțe, să culeagă omagii cu care se nutrește orice natură feminină, și să rămînă stăpînă pe ea însăși. La Paris, chiar și în cea mai înaltă societate, femeia rămîne totdeauna femeie; ea trăiește din laude, din măguliri, din omagii. Cea mai desăvîrșită frumusețe, figura cea mai fermecătoare nu valbrează nimic dacă nu e admirată: un îndrăgostit și linguşelile sînt atestări ale puterii ei. Ce înseamnă

¹ Ducele de Berry, al doilea fiu al contelui d'Artois (viitorul Carol al X-lea), s-a căsătorit, în 1816, cu Marie-Caroline de Bourbon, fiica regelui Ferdinand al Neapoleiui.

o putere rămasă necunoscută? Nimic. Închipuiți-vă pe cea mai drăguță femeie singură într-un colț al unui salon; ea va fi foarte tristă. Cînd o asemenea făptură se află în mijlocul mărețiilor sociale, vrea să domnească peste toate inimile, adesea din neputința de a fi suverană iericită peste una singură. Toaletele, podoabele, cochetăriile erau făcute pentru cele mai sărmăne ființe ce s-au pomenit, niște gugumani împăunați, niște inși al căror merit consta într-un obraz drăgălaș și pentru care toate femeile se compromiteau fără nici un rost, veritabili idoli de lemn aurit care, cu cîteva excepții, nu aveau nici antecedentele domnișorilor de pe vremurile Frondei, nici adevărata mare valoare a eroilor Imperiului, nici spiritul și manierele bunicilor lor, dar care vroiau să fie pe gratis ceva asemănător; erau bravi așa cum este tinerețul francez, isteți, fără îndoială, dacă ar fi fost puși la încercare, și care nu puteau să fie nimic sub domnia bătrînilor veștejiți ce-i țineau deoparte. A fost o epocă rece, meschină și fără poezie. Poate că-i trebuie multă vreme unei restaurații ca să devină o monarhie.

De optsprezece luni, ducesa de Langeais ducea această viață goală, plină numai de baluri, de vizite făcute pentru bal, de triumfuri fără obiect, de pasiuni efemere, ce se nașteau și mureau în timpul unei serate. Cînd sosea într-un salon, privirile se concentrau asupra ei, recolta cuvintele măgulitoare și cele cîteva expresii pasionate pe care le încuraja cu gestul, cu privirea și care niciodată nu puteau să treacă dincolo de epidermă. Tonul ei manierele, totul îi dădeau o mare autoritate. Trăia într-un fel de febră a vanității și de veselie neîntreuptă ce-o zăpăceau. Mergea destul de departe în conversație, asculta tot și se deprava, ca să spunem așa, la suprafața inimii. Cînd se întorcea acasă, roșea adesea de ceea ce risese, de cutare istorie scandaloașă ale cărei amănunte o ajutau să discute teoriile amorului, pe care nu-l cunoștea, și subtilele distincții ale pasiunii moderne, pe care complezenții ipocriți i le comentau; căci femeile știind să-și spună totul între ele, pierd cu asta mai mult decît vor să le smulgă bărbații. De la o vreme, înțelese

că o ființă iubită e singura a cărei frumusețe și al cărei spirit ar putea să fie recunoscute de toată lumea. Ce dovedește un soț? Nimic altceva decât că o soție a beneficiat, ca fată, fie de o zestre mare, fie de o creștere aleasă, și că a avut o mamă îndemnatică, sau că a îndeplinit pretențiile bărbatului; pe cînd un iubit înseamnă o preocupare statornică pentru calitățile ei. Doamna de Langeais învăță, încă tînără fiind, că o femeie poate să-și îngăduie a iubi în văzul tuturor, fără a fi complicea amorului, fără a-l împărtăși, fără a-l răsplăti altfel decât prin cele mai mărunte promisiuni de iubire, și nu numai o singură sfîntă-mironosită i-a dezvăluit mijloacele de a juca asemenea comedii primejdioase. Ducea își avu deci curtea ei, iar mulțimea celor ce-o adoraу sau îi făceau curte fu o garanție a virtuții sale. Era cochetă, amabilă, ispititoare pînă la sfîrșitul festivității, balului sau seratei; pe urmă după ce se lăsa cortina, ea se regăsea singură, rece, nepăsătoare, totuși așteptînd ziua următoare pentru alte emoții la fel de superficiale. Erau doi sau trei tineri seduși de-a binelea, care o iubeau într-adevăr și de care ea își bătea joc cu o totală indiferență. Își zicea: — Sînt iubită, mă iubește! Această certitudine îi era de-ajuns. Asemenea avarului satisfăcut să știe că-și poate împlini toanele, ea nu mergea poate nici măcar pînă la dorință.

Într-o scară, se afla la o prietenă intimă, doamna vicontesă de Fontaine, una dintre măruntele ei rivale, care o ura din inimă și o întovărășea pretutindeni: gen de prietenie în care fiecare se teme să nu fie înșelat și în care confidențele se fac cu o discuție abilă, adeseori cu perfidie. După ce împărtășise scurtele salutări binevoitoare, prietenoase ori disprețuitoare cu aerul firesc al femeii ce cunoaște întreaga valoare a surisului ei, ochii i se opriră asupra unui bărbat care-i era cu totul necunoscut, dar a cărui înfățișare mîndră și gravă o surprinse. Cînd îl văzu, simți o emoție destul de asemănătoare cu frica.

— Scumpa mea, o întrebă pe doamna de Maufrigneuse, cine-i acest nou venit?

— Un bărbat despre care fără indoială că ți s-a mai vorbit, marchizul de Montriveau.

— Ah! el e?

Își luă lornionul și-l cercetă pe Montriveau într-un mod foarte impertinent, de parcă ar fi privit un portret care primește privirile, dar nu le întoarce.

— Prezintă-mi-l, trebuie să fie amuzant.

— Draga mea, nu există ființă mai plicticoasă și mai sumbră, dar e la modă.

Domnul Armand de Montriveau era pe atunci, fără să știe, obiectul unei curiozități generale ce i se cuvenea mai mult decît oricăruia dintre idollii trecători de care Parisul are nevoie și de care se îndrăgostește pentru cîteva zile, ca să-și satisfacă pasiunea de proslăvire și de entuziasm gratuit ce-l cuprinde în mod periodic. Armand de Montriveau era unicul fiu al generalului de Montriveau, unul dintre acei foști care au slujit cîstit Republica, și care a pierit, ucis alături de Joubert, la Novi. Orfanul a fost primit, datorită grijii lui Bonaparte, la școala din Châlons, și pus, ca mai mulți alți fii de generali morți pe cîmpul de bătălie, sub ocrotirea Republicii Franceze. Cînd a terminat școala, fără nici un fel de avere, el a intrat în artilerie, și nu ajunsese decît șef de batalion cînd s-a întîmplat dezastrul de la Fontainebleau¹. Arma din care făcea parte Armand de Montriveau îi oferise puține șanse de avansare. Mai întîi, numărul ofițerilor este mai limitat aci decît în alte corpuri ale armatei; apoi, opiniile liberale și aproape republicane pe care le manifesta artileria, temerile pe care le nutrea împăratul față de un grup de oameni inteligenți, deprinși să cugete, toate acestea se opuneau avansării celor mai mulți dintre ei spre treptele militare superioare. Așa încît, contrar legilor obișnuite, ofițerii ajunși la gradul de generali n-au fost totdeauna exemplarele cele mai remarcabile ale armei lor, pentru că cei mediocri stîrneau mai puține temeri. Artileria alcătuiă un corp aparte în armată și nu depindea de Napoleon decît pe cîmpurile de bătălie. La aceste cauze generale, care pot să explice întîrzierile suferite în carieră de Armand de Montriveau,

¹ La Palatul Fontainebleu a semnat Napoleon abdicarea sa, în 1814.

se adăugau altele inerente persoanei și caracterului lui. Singur pe lume, aruncat de la vîrsta de douăzeci de ani în vîrtejul furtunii de oameni în mijlocul căreia a trăit. Napoleon, și fiind singur pe lume, gata să piară în fiecare zi, se deprinsese să nu trăiască decît printr-o stimă lăuntrică și prin sentimentul datoriei îndeplinite. Era de obicei tăcut, așa cum sînt toți oamenii timizi; dar timiditatea lui nu se datora lipsei de curaj, ci era un fel de pudoare care-i interzicea orice manifestare de vanitate. În vitejia lui pe cîmpurile de bătălie nu era nici un pic de fanfaronadă; acolo vedea totul, putea să dea liniștit un sfat bun camarazilor lui și mergea printre ghiuțele aplecîndu-se din cînd în cînd ca să le evite. Era bun, dar felul lui reținut de a se comporta îl făcea să treacă drept semeț și aspru. De o rigoare matematică în orice lucru, nu admitea nici un aranjament ipocrit, nici cu îndatoririle unui rang, nici cu consecințele unui fapt. Nu se preta la nici o josnicie, nu cerea niciodată nimic pentru el; era unul dintre acei necunoscuți oameni mari, destul de înțelepți pentru a disprețui gloria, care trăiesc fără să se lege de viață, întrucît nu găsesc că pot să-și desfășoare în ea toate puterile sau toate simțămintele. Era temut, stimat, însă prea puțin iubit. Oamenii ne îngăduie să ne ridicăm oricît de mult deasupra lor, nu ne iartă însă niciodată că nu coborîm tot atît de jos ca ei. Așa încît, simpatia pe care ei o acordă caracterelor alese nu e lipsită de oarecare ură și teamă. Prea multa cinstire înseamnă pentru ei o învinuire tacită pe care nu le-o iartă nici viilor, nici morților. După saluturile de despărțire de la Fontainebleau, Montriveau, deși era nobil cu vechi titluri, a fost trecut în disponibilitate. Vechea lui probitate înspăimînta Ministerul de Război, unde atașamentul său față de jurămintele făcute vulturului imperial era cunoscut. În timpul celor O sută de zile a fost numit colonel de gardă și a luptat pe cîmpul de bătălie de la Waterloo. Rănile căpătate reținîndu-l în Belgia, n-a făcut parte din armata Loarei; guvernămîntul regal însă n-a vrut să-i recunoască gradele căpătate în timpul celor O sută de zile, și Armand de Montriveau a părăsit Franța. Mînat de geniul lui întreprinzător și de acea înălțime de

cugetare pe care, pînă atunci, primejdiile războiului o satisfăcuseră, și, datorită corectitudinii sale instinctive, pasionat după proiectele de mare utilitate, generalul Montriveau s-a îmbarcat cu scopul de a explora Egiptul de Sus și regiunile necunoscute ale Africii, mai ales ținuturile ei centrale, ce stîrnesc atîta interes astăzi printre savanți. Expediția lui științifică a fost lungă și dezastruoasă. Culesese cîteva observații prețioase menite să rezolve problemele geografice ori industriale, atît de arzător cercetate, și izbutise să pătrundă, nu fără a fi înfruntat destule piedici, pînă în inima Africii, cînd, printr-o trădare, a căzut în mîinile unui trib de sălbatici. A fost jefuit, făcut sclav și purtat timp de doi ani prin deșerturi, amenințat cu moartea în fiecă clipă și schingiuit mai rău ca un animal cu care se joacă niște copii răi. Tăria lui fizică și rezistența sufletească îl ajutară să îndure toate grozăviile captivității; și-a epuziat însă aproape întreaga energie ca să evadeze. Evadarea însăși a fost ca un miracol. A ajuns la colonia franceză din Senegal, pe jumătate mort, în zdrențe și nemaiposedînd decît niște amintiri lipsite de precizie. Imensele sacrificii ale călătoriei lui, studiul dialectelor africane, descoperirile și observațiile, totul s-a pierdut. Un singur exemplu va fi suficient pentru înțelegerea suferințelor sale. Timp de cîteva zile, copiii șeicului tribului la care era sclav s-au înveselit luîndu-i capul drept țintă în care aruncau cu niște arșice de cal. Montriveau s-a întors la Paris pe la mijlocul anului 1818, ruinat, fără nici un protector. Mai degrabă ar fi murit de zeci de ori decît să solicite ceva, fie chiar și recunoașterea drepturilor lui legale. Adversitățile și suferințele îl căliseră, iar deprinderea de a-și păstra demnitatea de om, prin acea trăsătură de caracter pe care o numim conștiință, da preț în ochii lui aotelor celor mai neînsemnate în aparență. Legăturile pe care le avea cu savanții de seamă ai Parisului și cu cîțiva militari inteligenți au făcut însă să se afle atît meritul cît și aventurile lui. Amănuntele evadării și ale captivității, ca, de altminteri, întreaga sa călătorie, dovedeau atîta sînge rece, atîta spirit și atîta curaj, încît el a cucerit, fără să știe, acea celebritate trecătoare cu care saloanele Parisului sînt așa de

darnice, dar care cere eforturi nemaîpomenite artiștilor. ce vor s-o păstreze. Spre sfîrșitul anului, situația i s-a schimbat. Din sărac, a devenit bogat, sau, cel puțin ca aspect exterior, părea a beneficia de toate avantajele bogăției. Regimul regalist, care căuta să-și atragă oamenii de merit spre a-și întări armata, a făcut atunci cîteva concesii foștilor ofițeri a căror loialitate și cinste recunoscute ofereau garanții de credință. Domnul de Montriveau a fost reprimit în cadrele armatei cu gradul pe care-l avușese, a primit solda din urmă și a fost admis în Garda regală. Aceste favoruri i s-au acordat rînd pe rînd marchizului de Montriveau, fără ca el să fi adresat vreo cerere cuiva. Cîțiva prieteni l-au scutit de demersurile pe care, personal, nu le-ar fi făcut. Apoi, contrar obiceiurilor lui, care s-au schimbat dintr-o dată, a început să apară în societate, unde a fost primit favorabil, fiind înțîmpinat peste tot cu dovezile unei înalte stime. Părea a-și fi găsit un rost în viață ; dar la el totul se petrecea lăuntric, nu se vedea nimic în afară. În societate avea o figură gravă și reculeasă, liniștită și rece. A obținut multe succese, de bună seamă datorită faptului că înfățișarea sa ieșea puternic în evidență din grămada de fizionomii convenționale ce mobilizează saloanele Parisului, în care el păru într-adevăr cu totul nou. Vorba lui avea conștința limbajului oamenilor solitari sau a sălbaticilor. Timiditatea-i fu luată drept măreție și plăcu mult. Era ceva straniu și deosebit, iar femeile în general erau cu atît mai fermecate de un astfel de caracter original, cu cît el scăpa îndemînatecelor lor dulcegării, acele viclesuguri prin care-i îmbrobodesc pe cei mai puternici bărbați și tocesc spiritele cele mai inflexibile. Domnul de Montriveau habar n-avea de toate aceste mici maimuțări pariziene, iar sufletul lui nu știa să răspundă decît sonorelor vibrații ale unor sentimente alese. Așa încît ar fi fost repede părăsit dacă n-ar fi existat poezia ce-i înconjura aventurile și viața, dacă n-ar fi existat proslăvitorii care îl laudau fără ca el să știe, dacă n-ar fi existat nimbul de amor propriu ce-o aștepta pe femeia de care el s-ar fi ocupat. Prin urmare, curiozitatea ducesei de Langeais era pe cît de vie, pe atît de firească. Printr-un capriciu

al hazardului, el îi trezise interesul chiar cu o seară mai înainte, cînd ducesei i se povestise una dintre întîmplările care, din întreaga călătorie a domnului de Montriveau, stîrnea cea mai puternică emoție în imaginația aprinsă a femeilor. Cu prilejul unei expediții către izvoarele Nilului, domnul de Montriveau avusese cu una dintre călăuzele lui cea mai extraordinară confruntare din cîte se cunosc în analele călătoriilor. Trebuia să străbată un pustiu și nu putea să ajungă pînă la locul pe care vroia să-l exploreze decît mergînd pe jos. Doar o singură călăuză ar fi putut să-l conducă acolo. Pînă atunci nici un călător nu izbutise să pătrundă în acele ținuturi, unde cutezătorul ofițer socotea că trebuie să găsească soluția mai multor probleme științifice. În ciuda sfaturilor prietenesti pe care i le-au dat atît bătrînii din regiune cît și călăuza, el porni în cumplita călătorie. Înarmîndu-se cu întregul lui curaj, ațîtat de descrierea cumplitelor piedici ce le avea de înfruntat, plecă la drum dis-de-diminează. După ce merse o zi întreagă, seara se culcă pe nisip, toropit de o oboseală nemaicunoscută, pricinuită de mobilitatea solului ce părea că la fiecare paș fugе de sub el. Știa însă că a doua zi va trebui, de cu zori, să pornească iar la drum; călăuza îi făgăduise că, pe la amiază, vor ajunge la capătul călătoriei. Această făgăduială îl dădu curaj, îi ajută să-și recapete puterile și, în ciuda suferințelor, își continuă drumul, blestemînd din cînd în cînd știința; fiindu-i însă rușine să se văicărească față de călăuză își tăinuî chinurile. Mersese o treime din zi, cînd, simțindu-și forțele sleite și picioarele înșingerate de umblet, întrebă dacă mai au mult de mers. — Un ceas, îi spuse călăuza. Armand găsi tărie în sufletul lui pentru o oră și continuă drumul. Dar ceasul se scurse fără ca el să zărească, măcar la orizont — un orizont de nisipuri tot atît de vast ca marea — palmierii și înălțimile ce ar fi trebuit să anunțe capătul călătoriei lui. Se opri, amenințat călăuza; refuză să meargă mai departe, îl învinui că vrea să-l ucidă, că l-a înșelat; apoi, lacrimi de minie și de oboseală i se rostogoliră pe obraji arși; sta încovoiat de durerea pricinuită de umblet, iar gîtul îi părea uscat de setea deșertului. Călăuza, nemișcată, îi asculta cu un

aer ironic văicărelile, cercetînd mereu, cu aparenta nepăsare a orientalilor, nemărginitele întinderi ale nisipurilor sune ca de aur cenușiu. — M-am înșelat, reluă el rece. N-am mai bătut demult drumul ăsta și nu mai știu bine urmele; sîntem însă pe calea cea bună, dar mai avem de mers două ceasuri. — Are dreptate, gîndi domnul de Montriveau. Și porni iar la drum, urmîndu-l cîtnuit pe nemilosul african de care părea legat cu un fir invizibil, așa cum e legat un condamnat de călăul lui. Dar cele două ore trec, francezul și-a epuizat ultimele picături de energie, iar orizontul e pur, și el nu zărește nicăieri nici palmieri, nici munți. Nu mai are putere nici să strige, nici să geamă, așa că se culcă pe nisip ca să moară; privirile-i însă ar fi înspăimîntat și pe cel mai neînfricat bărbat, părăind a spune că n-are de gînd să moară singur. Călăuza, ca un adevărat demon, îi răspunse printr-o aruncătură de ochi liniștită, plină de o tărie de fier, și îl lăsă întins, avînd grijă să se țină la o distanță ce-i îngăduia să se ferească de deznădejdea victimei lui. În sfîrșit, domnul de Montriveau găsi un ștrop pe putere pentru o ultimă avalanșă de blesteme. Călăuza se apropie de el, îl privi țintă, îl sili să tacă și-i spuse: — Nu tu ai vrut, împotriva noastră, să mergi acolo unde te duc? Mă învinuiești că te-am înșelat; dacă n-aș fi făcut așa, n-ai fi ajuns pînă aici. Dacă vrei să-ți spun adevărul, ascultă: mai avem cinci ceasuri de mers și nu mai putem să ne întoarcem îndărăt. Cercetează-ți inima, dacă nu ai destul curaj, uite pumnul meu. Uimit de o asemenea înfricoșătoare înțelegere a durerii și a tăriei omenești, domnul de Montriveau nu vru să se lase mai prejos decît un barbar; și storcînd din orgoliul lui de european o nouă doză de curaj, se ridică iar ca să-și urmeze călăuza. Cînd cele cinci ore se isprăviră, domnul de Montriveau, nezărind încă nimic, întoarse spre călăuză o privire de om pe moarte; dar atunci nubianul îl luă de umeri, îl sprijini cîțiva pași și îi arătă la vreo sută de metri un lac înconjurat de verdeață și de un desiș minunat, luminat de jăratul soarelui în asfințit. Ajunseseră la oarecare depărtare de un fel de banc de granit imens, în umbra căruia sublimul peisaj sta parcă învăluit. Lui Ar-

mand i se păru că se naște a doua oară, iar călăuza lui, acest uriaș de înțelepciune și de curaj, își împlini opera de devotament, ducându-l în spinare de-a lungul potecilor netede și fierbinți, abia trasate pe granit. Vedea de-o parte iadul nisipurilor și de cealaltă paradisul pămîntesc al celei mai frumoase oaze a pustului.

Ducesa, impresionată de la început de înfățișarea acestui personaj poetic, fu și mai emoționată cînd află că e însuși marchizul de Montriveau, la care ea visase noaptea trecută. A se afla în nisipurile arzătoare ale deșertului împreună cu el, a-l avea ca tovarăș de coșmar, pentru o femeie cu asemenea fire nu însemna oare prevestirea unei minunate desfătări? Niciodată vreun bărbat n-a avut chipul mai asemănător caracterului său decît Armand, și nici unul n-a putut să intrige privirile mai mult decît el. Capul, mare și pătrat, avea ca principală trăsătură caracteristică un păr negru enorm și abundent învăluindu-i figura într-un fel ce reamintea perfect de generalul Kléber, cu care se asemena prin fruntea lată, prin ovalul feței, prin cutezanța liniștită a ochilor și prin înflăcărea pe care o exprimau trăsăturile proeminente ale chipului său. Era mic, cu pieptul larg, musculos ca un leu. Cînd umbla, înfățișarea lui, călcătura, gestul cel mai mărunț trădau deopotrivă și o impunătoare siguranță și un anume despotism. Părea a ști că nimic n-ar putea să se opună voinței lui, poate pentru că nu vroia nimic nedrept. Cu toate astea, asemenea tuturor oamenilor într-adevăr puternici, era blajin la vorbă, simplu în maniere și bun din fire. Toate aceste frumoase calități făceau însă impresia că urmează să dispară cînd împrejurările sînt grave, atunci cînd omul devine neîndurător în simțămintele lui, neclintit în hotăriri, cumplit în fapte. Un cunoscător ar fi putut să observe la colțul buzelor lui dunga obișnuită pe care o sapă înclinația spre ironie.

Ducesa de Langeais, știind cită prețuire se atribuia acum cuceririi acestui bărbat, hotări — în timpul scurt care-i trebui ducesei de Maufrigneuse să se ducă să-l ia pentru a i-l prezenta — să-l facă unul dintre îndrăgostiții ei, să-i dea înțietate asupra tuturor celorlalți, să-l lege

de persoana ei și să-i dăruiască toate cochetăriile. A fost o toană, un simplu capriciu de ducesă, capriciu din care Lope de Vega sau Calderon a creat *Cîinele grădinarului*¹. Vru ca acest bărbat să nu fie al nici unei femei, dar nu se gîndi că ea însăși trebuia să devină a lui. Ducesa de Langeais avea din fire calitățile necesare pentru a juca rolul de cochetă, iar educația i le desăvîrșise. Femeile aveau de ce s-o invidieze și bărbații aveau de ce s-o iubească. Nu-i lipsea nimic din ceea ce poate să inspire iubirea, din ceea ce o îndreptățește și din ceea ce o face să dureze. Frumusețea ei, manierele, vorba, înfățișarea, toate se îngemănau spre-a o dăruia cu o cochetărie firească, ce pare a fi însăși conștiința puterii unei femei. Era bine făcută, și se mișca poate cam prea alintat, singura afecțiune ce i se putea reproșa. Totul în ea era armonios, de la cel mai mic gest pînă la întorsătura specifică a frazelor și la felul ipocrit în care-și arunca privirea. Trăsătura predominantă a fizionomiei ducesei era o noblețe elegantă, care nu altera neastîmpărul cu totul francez al ființei ei. O asemenea atitudine pururi schimbătoare constituia o uimitoare atracție pentru bărbați. Ducesa făcea impresia că, atunci cînd își scoate corsetul și podoabele vestimentare, trebuie să fie iubită cea mai fermecătoare. Într-adevăr toate bucuriile iubirii germineau în îndrăzneala privirilor ei expresive, în alintările glasului, în gingășia vorbelor, lăsînd să se vadă că ascundea în sine o curtezană de soi, pe care zadarnic o tăgăduiau cucerniciile sale. Cel ce sta în preajma ei la vreo serată, o vedea rînd pe rînd cînd veselă, cînd melancolică, fără a avea aerul că afectează melancolia ori veselia. Știa să fie și drăguță, și disprețuitoare, și ușuratică, și increzătoare, după cum vroia. Părea bună și era într-adevăr bună. În situația ei, nimic n-o silea să recurgă la jasnica răutăților. De la o clipă la alta se arăta, rînd pe rînd, ba lipsită de orice încredere și vicleană, ba înduioșător de tandră, apoi dură și rece de îngheța inimile.

¹ *El pero del hortelano* o comedie de Lope de Vega, pe care Balzac, în primele ediții ale romanului *Ducesa de Langeais*, o atribuisé lui Calderon.

Însă pentru a o descrie exact ar trebui să îngrămădim toate antitezele feminine ; într-un cuvînt, era ceea ce vroia să fie ori să pără. Fața ei puțin cam prea lungă avea grație, avea ceva delicat, ceva gingaș care amintea de figurile din evul mediu. Образul îi era palid, ușor trandafiriu. Totul în ea păcătuia, pentru a ne exprima astfel, printr-un prisos de suavitate.

Domnul de Montriveau se lăsă cu plăcere prezentat ducesei de Langeais care, după obiceiul persoanelor deprinse de un gust ales să evite banalitățile, îl întâmpină fără a-l copleși cu un noian de întrebări ori de complimente ci cu un fel de grație respectuoasă menită să măgulească pe un bărbat superior ; căci superioritatea presupune la un bărbat ceva din acel tact care pe femei le face să ghicească tot ceea ce ține de sentimente. Dacă ea manifestă vreo curiozitate, o manifestă numai prin priviri ; dacă făcu vreun compliment, îl făcu numai prin felul ei de a fi ; și desfășură acele grațiozități verbale și aceea discretă dorință de a place pe care știa să le folosească mai bine decît oricine. Dar, într-un fel, toată conversația ei nu fu decît scrisoarea propriu-zisă ; trebuia să existe însă și un post-scriptum, în care urma să fie spusă adevărata intenție. După o jumătate de oră de conversație banală, în care numai tonul și surisurile dădeau preț deosebit cuvintelor, cînd domnul de Montriveau păru a vroi să se retragă în mod discret, ducesa îl reținu printr-un gest grăitor.

— Domnule, îi spuse ea, nu știu dacă cele cîteva clipe în care am avut plăcerea să stau de vorbă cu dumneavoastră v-au oferit destul interes pentru a-mi fi permis să vă invit la mine ; mă tem să nu fie prea mult egoism în a vroi să vă acaparez. Dacă-mi veți face plăcerea să acceptați, mă veți găsi acasă în fiecare seară, pînă la ora zece.

Frazele acestea fură rostite cu un ton așa de cochet, încît domnul de Montriveau nu putu să nu accepte invitația. Cînd se întoarse la grupul de bărbați așezați la oarecare distanță de femei, mai mulți prieteni îl felicitară, mai în serios, mai în glumă, pentru primirea extraordinară pe care i-o făcuse ducesa de Langeais. Această ane-

voioasă, această strălucită cucerire era în mod hotărât realizată, iar gloria îi fusese rezervată artileriei de gardă. E ușor de închipuit glumele amicale ori răutăcioase pe care un asemenea subiect, o dată admis, le stîrni în acest salon parizian unde fiecare ține cu tot dinadinsul să se distreze și unde zeflemelile durează atît de puțin încît fiecare se grăbește să stoarcă din ele toată spuma.

Generalul se simți măgulit, fără voia lui, de astfel de fleacuri. Din locul în care se instalase, privirile îi fură atrase prin mii de gînduri nelămurite către ducasă ; și nu putu să nu-și mărturisească lui însuși că, dintre toate femeile ce-i vrăjiseră ochii cu frumusețea lor, nici una nu-i oferise o mai fermecătoare îmbinare de virtuți, de defecte, de armonii pe care cea mai tinerească imaginație o poate rîvni în Franța de la o iubită. Căre bărbat, pe orice treaptă l-ar fi situat soarta, n-a simțit în suflet o bucurie de nedescris întîlnind, la femeia pe care și-a dorit-o, fie și numai în vis, triplele desăvîrșiri morale, fizice și sociale ce îngăduie să se vadă totdeauna în ea întruchiparea tuturor dorurilor lui ? Dacă acesta nu este un motiv de iubire, măgulitoarea întîlnire este totuși, fără îndoială, unul dintre cele mai de seamă vehicule ale simțirii. Fără vanitate, spunea un moralist înțelept al ultimului veac, iubirea este o convalescență. Fără îndoială, atît pentru bărbat cît și pentru femeie există o comoară de plăceri în supremația ființei iubite. Nu înseamnă oare foarte mult, dacă nu cumva chiar totul, a ști că amorul nostru propriu nu va suferi niciodată din pricina ei ; că ea e destul de nobilă pentru a nu fi niciodată rănită de vreo aruncătură de ochi disprețuitoare, destul de bogată pentru a fi înconjurată de o strălucire egală celei cu care se împresoară înșiși regii efemerii al finanțelor, destul de spirituală pentru a nu fi niciodată umilită printr-o glumă subțire, și destul de frumoasă pentru a fi rivala întregului ei sex ? Un bărbat face asemenea reflecții într-o clipire. Cînd însă femeia ce i le inspiră îi prezintă totodată, pentru viitorul preafregedei lui pasiuni, farmecece nemărginite ale grației, ingenuitatea unui suflet feciorelnic, miile de undiri ale veșmîntului ei elegant, piedicile din calea iubirii, oare toate acestea nu vor înduioșa pînă și inima

celui mai rece bărbat ? Iată în ce situație se afla în acel moment domnul de Montriveau, în privința femeilor, iar trecutul vieții sale cheazăuia într-un fel ciudățenia faptului. Aruncat de tânăr în uraganul războaielor franceze, trăind mereu pe cîmpurile de bătălie, el nu cunoștea din femeie decît ceea ce un călător grăbit, ce trece din han în han, poate să cunoască dintr-o țară. Poate că ar fi putut să spună despre viața lui ceea ce Voltaire spunea la optzeci de ani despre a sa, și n-avea el oare treizeci și șapte de prostii să-și reproșeze ? El era, la vîrsta lui, tot atît de proaspăt în dragoste ca și un tânăr ce de-abia l-a citit pe Faublas pe furiș. Știa totul despre femeie ; despre dragoste însă nu știa nimic ; iar fecioria simțămintelor sale îi stîrnea astfel dorinți nemaiîncercate. Unii bărbați, răpiți de trudniciile la care i-au condamnat mizeria ori ambiția, arta ori știința, așa cum l-au acaparat pe domnul de Montriveau războaiele și întîmplările vieții lui, cunosc situația aceasta ciudată pe care rareori o mărturisesc. La Paris, toți bărbații sînt datori să fi iubit. Nici o femeie nu-l vrea pe cel pe care nici una nu l-a vrut. Din teama de a fi luat drept un prostănac, purced minciunile infumurării generale în Franța, unde a trece drept un prostănac înseamnă a nu fi din această țară. Domnul de Montriveau fu cuprins de o dorință violentă, o dorință sporită în arșița deșertului, și totodată de o duiosie sufletească a cărei îmbrățișare pirjolitoare n-o cunoscuse încă. Tot atît de tare pe cît era de violent, el știa să-și stăpînească emoțiile ; dar, vorbind întruna despre lucruri indiferente, se închi-dea în sine însuși și își jura că o va avea pe această femeie singurul mod în care putea el să conceapă iubirea. Dorința lui deveni un jurămint făcut în maniera arabilor printre care trăise, și pentru care un jurămint e un legămint încheiat între ei și întregul lor destin, destin pe care îl pun în slujba realizării acțiunii pentru care s-au jurat și față de care însăși moartea lor nu înseamnă decît un mijloc în plus pentru dobîndirea succesului. Un tânăr și-ar fi spus : — Aș vrea într-adevăr s-o am pe ducesa de Langeais ca iubită ; Un altul : — Cel ce va fi iubit de ducesa de Langeais va fi un om foarte fericit ! Dar genera-

lul își spuse : — O voi avea ca iubită pe ducesa de Langeais. Când un bărbat cu inimă de fecioară, pentru care iubirea devine o religie, concepe un asemenea gând; habar n-are în-țe iad își pune piciorul.

Domnul de Montriveau dispăru brusc din salon și se întoarse acasă mistuit de primele accese ale primei lui febre amoroase. Dacă, pe la mijlocul vieții sale, un bărbat încă mai păstrează credințele, iluziile, naivitățile, înflăcărările copilăriei, primul lui gest este, ca să spunem așa, de a întinde mîna să apuce ceea ce dorește ; pe urmă, după ce a băgat de seamă distanțele aproape cu neputință de trecut care-l despart de acel lucru, se simte cuprins, ca și copiii, de un fel de mirare ori de o nerăbdare ce sporesc valoarea obiectului rivnit, și tremură sau plînge. Astfel, a doua zi, după cele mai furtunoase gânduri care i-au tulburat vreodată sufletul, Armand de Montriveau se trezi sub jugul sentimentelor lui, în care se strînsese zbuciumul unei iubiri adevărate. Această femeie, tratată în ajun cu atîta superioritate, deveni a doua zi cea mai sfîntă, cea mai de temut dintre puteri. Din acea clipă ea a însemnat pentru el întreaga lume și întreaga viață. Doar amintirea celor mai ușoare emoții pe care ea i le trezise făcea să pălească bucuriile lui cele mai mari și durerile cele mai ascuțite pe care le încercase cîndva. Revoluțiile cele mai fulgerătoare nu tulbură decît interesele omului, în timp ce o pasiune îi răscolește inima. Or, celor ce trăiesc mai mult pentru sentimente decît pentru interese, celor ce au mai mult suflet și sînge decît judecăți și raționamente, o iubire reală le provoacă răsturnarea totală a existenței. Într-o clipă, printr-o singură hotărîre, Armand de Montriveau dădu uitării întreaga lui viață trecută. După ce se întrebasese de douăzeci de ori, ca un copil : — Să mă duc ? Să nu mă duc ? se îmbracă, ajunsese la palatul Langeais pe la ora opt seara și fu primit de femeia, nu de femeia, ci de idolul pe care-l văzuse în ajun, sub lumini, ca pe o fecioară proaspătă și pură, înveșmîntată în voaluri de mătase și-n dantele. Sosise năvalnic ca să-i declare dragostea lui, de parcă ar fi fost vorba de prima lovitură de tun pe un cîmp de bătălie.

Biet școlar ! O găsi pe vapoasă lui silfidă învăluită într-un capot de cașmir brun, fără a-și trăda zbuciumul; tolănită pe divanul dintr-un budoar abia luminat. Doamna de Langeais nici măcar nu se ridică, înalță doar capul; cu părul răvășit, strâns totuși sub un voal. Apoi, cu o mină care — în lumina moale și tremurătoare a unei singure luminări așezată departe de ea — păru ochilor lui Montriveau albă ca o mină de marmură, îi făcu semn să se așeze și-i spuse cu o voce tot atît de blîndă ca lumina : — De n-ați fi fost dumneavoastră, domnule marchiz, de-ar fi fost un prieten cu care aș fi putut să procedez oricum, sau o persoană oarecare ce m-ar fi interesat prea puțin, nu v-aș fi primit. Mă simt îngrozitor de rău.

Armand își spuse în sine : — Trebuie să plec.

— Dar, reluă ea, aruncîndu-i o privire înflăcărată pe care naiul militar o atribui febrei, nu știu de ce, poate ca o urmare a plăcutei dumneavoastră vizite, pentru a cărei amabilitate sînt cum nu se poate mai emoționată, simt de cîteva clipe că-ncepe a-mi se limpezi capul.

— Atunci, pot să rămîn, îi spuse Montriveau.

— Ah ! aș fi foarte mîhnită dacă ați pleca. Îmi și spunem astăzi de diminreață că probabil n-am făcut asupra dumneavoastră nici cea mai mică impresie ; că, fără îndoială, ați luat invitația mea drept una dintre acele fraze banale pe care pariziencile le aruncă la întîmplare, și vă iertam de la bun început ingratitudinea. Un om care vine din pustiuri nu e dator să știe cît de exclusivist e foburgul nostru în amicitîile sale.

Aceste cuvinte grațioase, abia murmurate, piceu unul cîte unul, încărcate ca de un sentiment de bucurie ce părea că le dictează. Ducea vroi să culeagă toate foloasele migrenei sale și avu un succes deplin. Bietul militar suferea realmente de suferința prefăcută a acestei femei. Ca și Crillon ascultînd povestirea patimilor lui Isus Cristos, era gata să-și tragă spada împotriva durerilor de cap. Dar cum să mai cutezi atunci să-i vorbești acestei bolnave despre dragostea pe care o inspira ? Armand înțelese că ar fi caraghios să-și fluture tam-nisam iubirea față de o femeie atît de superioară. El înțelese dintr-un singur gînd toate

gingășiile simțirii și ale pretențiilor sufletului. A iubi nu înseamnă oare a ști să pledezi, să cerșești, să aștepti? Dragostea pe care o simți nu trebuie oare s-o dovedești? Dar limba lui era împietrită, era înghețată de conveniențele nobilului foburg, de majestatea migrenei și de sfielile dragostei adevărate. Nici o putere din lume însă n-ar fi putut să ascundă ochii lui în care străluceau arșitele și nemărginirile pustuiului, ochi calmi ca ai panterelor, ochi peste care pleoapele nu coborau decît rareori. Ei îl plăcu privirea aceasta fixă ce o scălda în lumină și în iubire

— Doamnă ducasă, răspunse el, mă tem că-mi voi exprima stingaci recunoștința pe care mi-o inspiră bună-tatea dumneavoastră. În această clipă nu rivnesc decît un singur lucru: puterea de a vă împrăstia suferințele.

— Îngăduiți-mi să mă descotorosesc de astea, mi-e tare cald acum, spuse ea, aruncînd printr-o mișcare plină de grație pernița ce-i acoperea picioarele, pe care le lăsă să se vadă în toată strălucirea lor.

— Doamnă, în Asia, picioarele dumneavoastră ar prețui zece mii de țechini.

— Compliment de călător, spuse ea zîmbind.

Această ființă spirituală își făcu o plăcere din a-l arunca pe asprul Montriveau într-o flecăreală plină de locuri comune și de nonsensuri, în care el manevra, militărește vorbind, ca prințul Carol în luptele cu Napoleon. Ea se distra malițios, măsurînd întinderea proaspetei lui pasiuni după numărul prostiilor stoarse de la acest debutant, pe care îl conducea cu pași mărunți printr-un labirint încilcit în care vroia să-l lase rușinat de el însuși. Începu deci prin a-și bate joc de acest bărbat, pe care totuși îi plăcea să-l facă să uite timpul. Adesea, cînd o primă vizită se jungește, ea poate să provoace ispite amăgitoare, însă Armand nu se lăsă prins. Celebrul călător era în budoarul ducesei de o oră, trîncănind despre toate, nespunînd nimic, simțînd că nu era decît un instrument cu care se juca această femeie, cînd ea se ridică, se așeză, își puse pe gît voalul pe care-l avea pe cap; se sprijini în coate, îi mulțumi pentru completa ei vindecare și sună pentru a porunci să se aprindă luminile în budoar. Apoi, după nemișcarea absolută în care rămăsese

urmară mișcările cele mai grațioase. Se întoarse către domnul de Montriveau și-i spuse, ca răspuns la o mărturisire pe care i-o smulsese și care păru s-o intereseze în mod deosebit. — Vreți să vă bateți joc de mine încercînd să mă faceți să cred că n-ați iubit niciodată. Iată marea pretenție a bărbaților față de noi. Noi îi credem. Din pură politețe ! Oare nu știm noi, prin noi înșine, la ce trebuie să ne așteptăm ? Unde este bărbatul care să nu fi întâlnit în viața lui măcar un prilej de a se îndrăgosti ? Dar vă place să ne amăgiți iar noi, biete proaste ce sîntem vă lăsăm s-o faceți, întrucît amăgelile acestea sînt și ele omagii aduse superiorității sentimentelor noastre, care sînt numai puritate.

Această ultimă frază fu rostită pe un ton plin de gravitate și de trufie, care făcu din novicele îndrăgstit o ghiulea aruncată în hăul unei prăpăstii, iar din ducesă un înger ce se întorcea în zbor spre cerul de neatinș.

— La naiba ! își zise Armand de Montriveau, în ce chip s-o iau ca să-i spun acestei făpturi sălbatice că o iubesc ?

De fapt, îi și spusese de douăzeci de ori, sau mai degrabă ducesa citise de douăzeci de ori în privirile lui, și vedea, în pasiunea acestui om într-adevăr mare un amuzament pentru ea, o plăcere în viața ei fără plăceri. Se și pregătea, așadar, foarte abilă, să ridice împrejur niște redate pe care să le pună în calea asalturilor lui, înainte de a-i îngădui intrarea în inima ei. Jucărie a capriciilor, Montriveau trebuia să rămînă pe loc, sărind mereu din dificultate în dificultate, ca o insectă chinuță de un copil ce o lasă să creadă că, trecînd de pe un deget pe altul, înaintează pe cînd răutăciosul ei călău o ține în același loc. Ducesa recunoscuse însă, cu o plăcere de nespus, că acest bărbat de caracter nu mințea în ceea ce spunea. Armand, într-adevăr, nu iubise niciodată. El se pregătea să plece, nemulțumit de el, nemulțumit de ea, mai ales ; dar ea fu bucuroasă, văzînd în aceasta o îmbufnare pe care știa că poate s-o risipească cu un cuvînt, cu o privire, cu un gest.

— Veniți mîine seară ? îi spuse ea. Mă duc la bal, am să vă aștept pînă la ora zece.

A doua zi, Montriveau își petrecu cea mai mare parte a zilei stînd la fereastra cabinetului său, fumînd o grămadă de țigări. Numai așa putu să aștepte ora cînd trebuia să se îmbrace și să plece la palatul Langeais. Cîtă milă i-ar fi cuprins pe cei ce cunoșteau valoarea extraordinară a acestui om, dacă l-ar fi văzut atît de mic și atît de înfrigurat, dacă ar fi aflat că această minte, ale cărei raze puteau să cuprindă lumi întregi, se restrînge la proporțiile budoarului unei femeiuști drăguțe. Dar el însuși se simțea atît de decăzut în fericirea lui, încît, pentru a-și salva viața, nu și-ar fi mărturisit iubirea nici unuia dintre prietenii săi intimi. În sfîrșit, oare nu din pricina unor motive de acest fel, pe care însă ele nu și le explică, aproape toate femeile sînt ispitite să-și dea în vileag, mai degrabă decît bărbații, taina dragostei lor, taină ce poate că le și pliotisește ?

— Domnule, spuse valetul de casă, doamna ducesă nu vă poate primi ; se îmbracă și vă roagă s-o așteptați aici.

Armand se plimbă prin salon studiînd bunul gust ce se manifesta pînă și în cele mai neînsemnate detalii. O admiră pe doamna de Langeais, admirîndu-i lucrurile care îi trădau obiceiurile, înainte de a-i fi putut cunoaște ființa și ideile. După vreo oră, fără să facă vreun zgomot, ducesa ieși din camera ei. Montriveau se întoarse, o văzu mergînd ușor ca o umbră și tresări. Ea veni spre el, fără să-l întrebe ca o burgheză : — Cum mă găsiți ? Era sigură de ea, iar privirea-i liniștită spunea : — M-am gătit așa ca să-ți plac. Numai o zîină din povești, nașă a vreunei prințese necunoscute, numai ea putuse să înfășoare în jurul gîtului acestei ființe fermecătoare norul unui voal atît de vaporos, ale cărui umbre sporeau strălucirea unui obraz ca mătasea. Ducesa era răpitoare. Albastrul luminos al rochiei, cu ornamentele, asemenea cu florile ce și le prinsese în păr, păreau, prin bogăția culorii, a da un trup suavelor forme ale ducesei, devenite cu totul aeriene ; căci, lunecînd grăbită spre Armand,

ea făcu să fluture cele două capete ale eșarfei, iar bravul soldat nu putu atunci să se împiedice a o compara cu frumoasele insecte albastre ce se rotesc pe deasupra apelor, printre florile cu care par să se confunde.

— V-am făcut să așteptați, spuse ea cu glasul pe care știu să-l ia femeile față de bărbatul căruia vor să placă.

— Aș aștepta răbdător o veșnicie, dacă aș ști că Divinitatea e frumoasă ca dumneavoastră ; dar a vă vorbi despre frumusețea dumneavoastră nu înseamnă un compliment ; pe dumneavoastră nu mai poate să vă impresioneze decât adorația. Îngăduiți-mi dar să vă sărut eșarfa.

— O, o ! spuse ea făcând un gest de mândrie, vă stimez îndeajuns pentru a vă oferi mina.

Și îi întinse mina s-o sărute. O mână de femeie, în clipa când iese din baia ei înmiresmată, încă mai păstrează o anume frăgezime gingașă, o moliciune catifelată a cărei senzație suavă trece de la buze la suflet. De aceea, pentru un bărbat îndrăgostit care are în simțuri tot atita voluptate câtă iubire în inimă, un asemenea sărut, în aparență cast, poate să stirnească furtuni înfricoșătoare.

— Mi-o veți oferi întotdeauna la fel ca acum ? spuse cu smerenie generalul, sărutînd respectuos primejdioasa mină.

— Da ; însă ne vom mărgini la atât, spuse ducesa zimbînd.

Se așază și păru foarte neîndemînică să-și pună mânușile, vrînd să facă să lunece pielea prea strîmtă de-a lungul degetelor ei, și în același timp să-l privească pe domnul de Montriveau, ce admira rînd pe rînd și pe ducesă și grația gesturilor ei repetate.

— A ! e perfect, zise ea, ați fost punctual, îmi place punctualitatea. Majestatea sa spune că punctualitatea este politetea regilor ; eu însă cred că, venind din partea dumneavoastră, este, față de mine, cel mai respectuos omagiu. O, nu-i așa ? ! Spuneți !

Apoi îl privi iarăși cu coada ochiului, spre a-i exprima o simpatie amăgitoare, văzîndu-l mut de fericire și cu totul vrăjit de astfel de nimicuri. Ah ! ducesa își cunoștea de minune meseria de femeie, se pricepea de mi-

nune să reînălțe un bărbat pe măsură ce el devenea tot mai mic, și să-l răsplătească prin câteva vorbe drăguțe și vane la fiecare pas pe care el îl făcea coborînd scara flecăreliilor sentimentale.

— Să nu uitați niciodată să veniți la ora nouă.

— Nu voi uita; dar veți merge la bal în fiecare seară?

— Știu eu? răspunse ea, ridicînd din umeri cu un gest copilăros, ca pentru a mărturisi că este plină de capricii și că un îndrăgostit trebuie s-o ia așa cum e. De altminteri, reluă ea, ce vă îngrijorează? Veți merge cu mine.

— În seara asta, zise el, ar fi greu, nu sînt îmbrăcat cum se cuvine.

— Mi se pare, răspunse ea privindu-l cu mîndrie, că dacă cineva trebuie să sufere din pricina felului cum sînteți îmbrăcat, aceea sînt eu. Dar să știți, domnule călător, că bărbatul căruia îi accept eu brațul este întotdeauna mai presus de modă, nimeni nu va îndrăzni să-l critice. Constat că nu cunoașteți lumea, de aceea vă simpatizez atît de mult.

Și îl și arunca în nimicurile lumii, silindu-se să-l inițieze în deșertăciunile unei femei la modă.

— Dacă vrea să facă o prostie pentru mine, își zise în sine Armand, aș fi un mare nerod s-o împiedic. Mă iubește, fără îndoială, și, de bună seamă, nu-i pasă de lume mai mult decît îmi pasă mie; așa că hai la bal!

Ducesa se gîdea, desigur, că oricine îl va vedea pe general în cizme și cu cravată neagră, venit după ea la bal, nu va șovăi o clipă să-l creadă îndrăgostit nebuneste de ea. Fericit s-o vadă pe regina lumii elegante că vrea să se compromită pentru el, generalul fu plin de spirit, fiind plin de speranțe. Convins că e simpatizat, își desfășură ideile și sentimentele, fără să mai simtă stînjeala ce în ajun îi împovăra înima. Această conversație bogată, însuflețită, plină de acele prime confidențe, tot atît de plăcute să le spui cît și să le ascuți, trebuie s-o fi cucerit pe doamna de Langeais, sau să-i fi atîțat fermecătoarea cochetărie, ea însă privi încruntată pendula cînd sună miezul nopții.

— Ah! mă faceți să pierd balul! spuse ea, exprimându-și surpriza și ciuda că s-a lăsat pradă uitării. Apoi își motivă schimbarea intențiilor printr-un zimbet ce făcu să zvicnească inima lui Armand.

— Îi făgăduisem totuși doamnei de Beauséant, adăugă ea. Toți mă așteaptă.

— Ei bine, să mergem!

— Nu, continuați, spuse ea. Nu mă mai duc. Aventurile dumneavoastră în Orient mă farmecă. Povestiți-mi întreaga dumneavoastră viață. Îmi place să particip la suferințele trăite de un om curajos, pentru că le trăiesc și eu, să știți! Ea se juca nervoasă cu eșarfa, o răsucea, o rupea cu mișcări repezite, ce păreau a trăda o nemulțumire lăuntrică și gânduri adânci. — Noi nu prețuim nimic, noi femeile, continuă ea. Ah! sintem niște ființe mărunte, egoiste, frivole. Nu știm decît să ne plictisim, străduindu-ne să ne distrăm. Nici una dintre noi nu-și înțelege rostul vieții. Altădată, în Franța, femeile erau lumini binefăcătoare, trăiau ca să-i aline pe cei ce plîng, să încurajeze marile virtuți, să-i răsplătească pe artiști și să însuflețească viața prin idealurile lor înalte. Dacă lumea a devenit atît de meschină, vina e a noastră. Dumneavoastră mă faceți să urăsc lumea și balurile ei. Nu, nu vă sacrific mare lucru. Izbutise să-și rupă cu totul eșarfa, ca un copil care, jucîndu-se cu o floare, sfîrșește prin a-i smulge toate petatele; o făcu ghem, o aruncă departe de ea și putu astfel să-și arate gîtul de lebădă. Sună: — Nu voi pleca nicăieri, îi spuse valetului ei de casă. Apoi își întoarse sfios ochii lungi, albaștri către Armand, parcă vroind, prin supunerea pe care o exprimau, să-l determine să accepte hotărîrea ei ca pe o mărturie, ca pe o înțîia mare favoare: — Ați avut multe necazuri, spusea ea, după o pauză plină de gânduri și cu acea duioșie ce adesea există în vocea femeilor fără a fi și în inimă.

— Nu, răspunse Armand. Pînă azi n-am, știut ce e fericirea.

— Acum însă știți, spuse ea privindu-l pe furiș, cu un aer ipocrit și viclean.

— Dar, de aci înainte, pentru mine, fericirea mai poate însemna altceva decît să vă văd, să vă ascult?...

Pînă astăzi n-am cunoscut decît suferința, acum înțeleg că pot să fiu și nenorocit...

— Gata, gata, spuse ea, duceți-vă acasă, e miezul nopții, să respectăm conveniențele. Eu nu m-am dus la bal, dumneavoastră ați fost aici. Să nu dăm prilej de trîncăneală. Adio. Nu știu ce voi spune, dar migrena e un lucru bun care nu ne dă niciodată de gol.

— Mîine e bal ? întrebă el.

— Vă veți deprinde, cred. E bine, dă, mîine vom merge iarăși la bal.

Plecînd, Armand se simțea cel mai fericit om de pe lume. Apoi, în fiecare seară, veni la doamna de Langeais la ora care, printr-un fel de înțelegere tacită, îi fu rezervată. Ar fi plictisitor, mai ales pentru tinerii ce au o grămadă de asemenea amintiri frumoase, a împinge mai departe povestirea aceasta, pas cu pas, așa cum înainta poemul conversațiilor intime ale celor doi, conversații al căror mers ba o ia înainte, ba rămîne în urmă, după bunul plac al unei femei, cînd printr-o înfruntare de cuvinte, atunci cînd sentimentul merge prea repede, cînd printr-o lamentație despre sentimente, atunci cînd cuvintele nu mai răspund gîndirii ei. Așa încît, pentru a marca progresul acestei povești ce se înfiripa ca pînza Penelopei¹, poate că ar trebui să ne mărginim la manifestările materiale ale sentimentelor. Astfel, la cîteva zile după prima întîlnire dintre ducesa și Armand de Montriveau, vajnicul general cucerise, cu drept deplin de proprietate, îngăduința să sărute mîinile, după care înseta, ale iubitei lui. Oriunde apărea doamna de Langeais, se ivea neapărat și domnul de Montriveau, pe care cîteva inși îl numiră, în glumă, *plantonul ducesei*. Poziția aceasta îi și crease lui Armand cîteva invidioși, cîteva geloși, cîteva dușmani. Doamna de Langeais își atînsese țelul. Marchizul se contopea printre numeroșii ei admiratori și îi slujea ducesei spre a-i umili pe cei ce se fă-

¹ În timpul celor douăzeci de ani cît a lipsit Ulise de acasă, soția sa, Penelopa, spre a scăpa de nenumărații ei pețitori, a făgăduit că se va căsători atunci cînd va termina de țesut o pînză pe care o începuse. Ea însă destrăma noaptea ceea ce țesea ziua.

leau că ar fi în bunele ei grații, acordându-i în mod public prioritatea față de toți ceilalți.

— Nu mai încape nici o îndoială, spunea doamna de Sérisy, bărbatul pe care ducesa îl prețuiește cel mai mult este domnul de Montriveau.

Cine nu știe ce vrea să zică, la Paris, a fi prețuit de o femeie? Astfel lucrurile erau în perfectă ordine. Ceea ce se povestea cu multă plăcere despre general îl făcură așa de redutabil, încît tinerii abdicară tacit de la pretențiile lor asupra ducesei și nu mai rămăseră în cercul ei decît ca să exploateze importanța pe care o obțineau folosindu-se de numele și de persoana sa, spre a se aranja cît mai bine cu cîteva frumuseți de mîna a doua, încîntate că pot cuceri un îndrăgostit de-al doamnei de Langeais. Ducea avea un ochi destul de ager pentru a observa dezertările și trădările de care orgoliul ei nu-i îngăduia să se lase păcălită. Atunci ea se pricepea, cum spunea domnul prinț de Talleyrand, care-o iubea mult, să se răzbune cumplit printr-un cuvînt cu două tăisuri, cu care rețeza asemenea legături *morganatice*. Zeflemeaua ei disprețuitoare nu contribuia mai puțin s-o facă temută și să treacă drept o persoană extraordinară de spirituală. Își consolida astfel reputația de virtute, amuzîndu-se totodată de secretele celorlalți, fără a și le lăsa descoperite pe ale sale. Totuși, după două luni de stăruințe, ea simți în adîncul sufletului un fel de teamă vagă, văzînd că domnul de Montriveau nu pricepea nimic din finețurile cochetăriei practicate în foburgul Saint-Germain și lua în serios scîlfoselile pariziene. — Scumpa mea ducesă, îi spusese bătrînul vidam de Pamiers, Montriveau e văr primar cu vulturii, n-o să poți să-l domesticești, și-o să te răpească în văzduhurile lui, dacă nu te aperi. A doua zi după seara în care istețul bătrîn îi spusese aceste cuvinte, în care doamna de Langeais se temu că se află o profeție, încercă să se facă detestată și se arătă aspră, mofturoasă, supărată, răutăcioasă față de Armand, care o dezarmă printr-o blindetă îngerească. Ducea cunoștea așa de puțin bunătatea nemărginită a inimilor mari, încît fu copleșită de grațioasele glume cu

care el îi întâmpină de la bun început văicărelile. Ea căută ceartă și găsi dovezi de afecțiune. Atunci stăruie.

— Cu ce a putut să te supere un om care te idolatrizează ? o întrebă Armand.

— Nu m-ai supărat, răspunse ea, devenind deodată dulce și supusă ; dar de ce vrei să mă compromiți ? Nu trebuie să fii decît un *prieten* pentru mine. Nu știai ? Aș vrea să te văd stăpînit numai de gingășile adevăratei prietenii, așa încît să nu pierd nici stima, nici plăcerea pe care le trăiesc alături de tine.

— Să nu-ți fii decît *prieten* ? exclamă domnul de Montriveau, în capul căruia acest cuvînt cumplit producea descărcări electrice. Încrezător în sinceritatea frumoaselor clipe ce mi le-ai acordat, eu adorm și mă deștept cu tine în suflet ; și acum, deodată, te complaci să ucizi fără nici un motiv nădejtile tainice care mă ajută să trăiesc. Vrei, după ce m-ai făcut să cred în statornicia ta și ai arătat atîta dezgust față de femeile ce nu au nimic altceva decît capriciul, să mă faci să înțeleg că, asemenea tuturor femeilor din Paris, ai numai pasiuni, însă nu și iubire ? Atunci, pentru ce mi-ai cerut viața și de ce ai primit-o ?

— Am greșit, dragul meu. Da, o femeie greșește lăsîndu-se purtată spre asemenea încîntări, cînd ea nici nu poate, nici nu trebuie să le răsplătească.

— Înțeleg, n-ai fost decît puțin cochetă, și...

— Cochetă ?... urăsc cochetăria. A fi cochetă, Armand, înseamnă a te făgădui mai multor bărbați și a nu te dăruie nici unuia. A te da tuturor înseamnă libertinaj. Iată ceea ce am crezut că pot înțelege din moravurile noastre. Dar a te arăta melancolică față de umoriști, veselă față de nepăsători, diplomată față de ambițioși, a asculta cu o aparentă admirație pălăvrăgelile, a te preocupa de război față de militari, a fi pasionată de binele țării față de filantropi, a acorda fiecăruia mica lui porție de măgulire, mi se pare tot atît de necesar ca a ne pune flori în păr, diamante, mănuși și veșminte. Conversațiile sînt partea morală a toaletei, ele se pun și se scot odată cu pălăria cu pene. Numești aceasta coche-

tărie ? Dar eu nu te-am tratat niciodată cum tratez pe toată lumea. Cu tine, dragul meu, sînt sinceră. N-am împărtășit întotdeauna ideile tale, dar cînd m-ai convins, după o discuție, nu m-ai văzut ce fericită eram ? În sfîrșit, te iubesc, dar numai atît cît îi este îngăduit unei femei pioase și curate să iubească. M-am gîndit mult. Eu sînt căsătorită. Armand. Dacă felul în care trăiesc cu domnul de Langeais îmi lasă libertatea inimii, în schimb legile și conveniențele mi-au luat dreptul de a dispune de mine. Pe orice treaptă socială ar fi așezată, o femeie dezonorată se vede izgonită din societate, și eu nu cunosc încă nici un exemplu de bărbat care să știe la ce îl angajează atunci sacrificiile noastre. Mai mult încă, ruptura, pe care toată lumea o prevedea, dintre doamna de Beauséant și domnul d'Ajuda, care, zice-se, se căsătorește cu domnișoara de Rochefide, mi-a dovedit că tocmai aceste sacrificii sînt aproape totdeauna cauzele pentru care ne părăsiți. Dacă m-ai iubi sincer, ai înceta să mă vezi cîtva timp ! Față de tine, renunț la orice vanitate ; nu-nseamnă asta nimic ? Ce nu se spune despre o femeie de care nici un om nu se atașează ! Ah ! n-are inimă, n-are spirit, n-are suflet, și mai ales n-are farmec. O ! cochetele nu-mi vor ierta nimic, îmi vor tăgădui calitățile de care se simt jignite că le văd la mine. Dacă îmi rămîne reputația, ce-mi pasă că-mi voi vedea contestate calitățile de către rivale ? Ele nu mi le vor moșteni, fără îndoială. Haide, dragul meu, dăruie-i un lucru mărunț celei care îți jertfește atîta ! Vino mai rar, n-am să te iubesc mai puțin.

— Ah ! răspunse Armand cu ironia grea a unei inimi rănite, iubirea, după unii scriitori, nu se nutrește decît cu iluzii ! Nimic nu e mai adevărat, văd, trebuie să-mi imaginez că sînt iubit. Dar, uite, unele gînduri sînt ca niște rîni de care nu te mai vindeci : erai una dintre ultimele mele credințe, și-mi dau seama acum că totul e fals aici pe pămînt.

Ea zîmbi.

— Da, continuă Montriveau cu o voce schimbată, credința ta catolică, la care vrei să mă convertești, e o mineiună pe care și-o spun oamenii ; speranța e o min-

ciună întemeiată pe viitor, orgoliul e o minciună de la om la om, mila, înțelepciunea, spaima sînt calcule mincinoase. Fericirea mea va fi deci tot o minciună, trebuie să mă înșel pe mine însumi și să consimt să dau întotdeauna un ludovic de aur în schimbul unei monede de tinichea. Dacă poți, cu atîta ușurință, să te dispensezi de a mă vedea, dacă nu mă accepți nici ca prieten, nici ca iubit, nu mă iubești ! Și eu, biet nebun, eu îmi spun asta, știu că e așa, și iubesc.

— Dar, Dumnezeu!e, bietul meu Armand, te lași furat de minie.

— Eu ?

— Da, crezi că e vorba despre totul, cînd eu nu-ți vorbesc decît despre prudentă.

De fapt, era încîntată de mînia ce se revărsa din ochii iubitului ei. Chinuindu-l, îl studia însă și lua aminte la cele mai mici schimbări de pe chipul lui. Dacă generalul ar fi avut nefericirea să se arate îngăduitor, așa cum li se întîmplă uneori sufletelor candide, ar fi fost alungat pentru totdeauna, umilit și convins că nu știe să iubească. Cele mai multe dintre femei vor să se simtă violate moral. Nu e oare una dintre mîndriile lor să nu cedeze niciodată decît prin forță ? Armand însă nu era destul de priceput ca să-și dea seama de capcana dibaci pregătită de ducasă. Bărbații puternici, cînd iubesc, au un suflet tare copilăros !

— Dacă nu vrei decît să păstrezi aparențele, spuse el cu naivitate, sînt gata să...

— Să nu păstrez decît aparențele ? exclamă ea întreprîndu-l. Dar ce idei ți-ai făcut despre mine ? Ți-am dat eu oare cel mai mic drept să gîndești că aș putea să fiu a ta ?

— Dar bine, despre ce altceva vorbim ? întrebă Montrieux.

— Dar, domnule, mă uimești. Nu, mulțumesc, reluă ea cu un ton rece, mulțumesc, Armand : mă previi la timp de o imprudență cu totul involuntară, crede-mă, dragul meu. Spui că știi să suferi ? Și eu voi ști să sufăr. Vom înceta să ne vedem ; apoi, după ce și unul și celălalt vom fi știut să ne recăpătăm puțin calmul, ei

bine, vom încerca să ne pregătim o fericire îngăduită de societate. Sînt tinărară, Armand; un om fără delicatețe poate să-i facă destule necazuri și încurcături unei femei de douăzeci și patru de ani. Dar tu ! tu vei fi prietenul meu, făgăduiește-mi.

— Femeia de douăzeci și patru de ani, răspuse el, știe să calculeze. Se așază pe divanul din budoar și rămase cu capul sprijinit în mîini. — Mă iubești, doamnă ? întrebă el, ridicînd capul și arătîndu-i un chip plin de hotărîre. Spune deschis : da sau nu.

Întrebarea o înspăimîntă pe ducasă mai tare decît o amenințare cu moartea — viclenie vulgară de care puține femei se mai sperie în secolul al nouăsprezecelea, cînd nu-i mai vād pe bărbați purtînd spada la șold ; dar oare nu există mișcări de gene, de sprîncene, scăpărări de privire, tremur de buze ce exprimă și transmit o groază cumplită, magnetică ?

— A ! zise ea, dacă aș fi liberă, dacă...

— Hm ! deci numai soțul tău ne stînjenește ? exclamă generalul bucuros, plimbîndu-se cu pași mari prin budoar. Scumpa mea Antoinette, am o putere mai absolută decît a autocratului tuturor Rusiilor. Eu mă înțeleg cu Fatalitatea ; pot, socialmente vorbind, s-o dau, după plăcul meu, mai înainte sau mai în urmă, ca pe un ceas. A dirija Fatalitatea, în cadrul mașinei noastre politice, nu-i tot una, la urma urmei, cu a-i cunoaște șurubăria ? În curînd vei fi liberă ; să-ți amintești atunci de promisiunea făcută.

— Armand ! exclamă ea, ce vrei să spui ? Dumnezeu mare ! crezi că eu aș putea să fiu răsplata unei crime ? Îmi vrei moartea ? Oare tu nu ai nici un fel de religie ? Eu mă tem de Dumnezeu. Cu toate că domnul de Langeais mi-a dat destule motive să-l urăsc, nu-i doresc nici un rău.

Domnul de Montriveau, care bătea mașinal cu degetele în marmura șemineului, se mulțumi s-o privească pe ducasă cu un aer liniștit.

— Dragul meu, spuse ea continuînd, respectă-l. Nu mă iubește, nu are nimic pentru mine, dar eu am îndă-

toriri de împlinit față de el. Pentru a evita nenorocirile cu care-l ameninți, ce nu aș fi în stare să fac? Ascultă, continuă ea după o pauză, n-am să-ți mai vorbesc de despărțire, voi veni aici ca și în trecut, îți voi da întotdeauna fruntea s-o săruți; dacă am refuzat uneori, a fost din cochetărie, într-adevăr. Dar, să ne înțelegem, spuse ea, văzându-l că se apropie. Ai să-mi dai voie să sporesc numărul admiratorilor mei, să-i primesc în cursul dimineții, mai des chiar decât în trecut: vreau să mă port îndoit de ușuratic, vreau să mă port față de tine foarte urit în aparență, să simulăm o ruptură; vei veni ceva mai rar la mine; și pe urmă, după...

Rostind aceste cuvinte, se lăsă cuprinsă de mijloc, părînd să simtă, strînsă astfel de Montriveau, plăcerea deosebită pe care o simt cele mai multe femei într-o asemenea strîngere, prin care toate plăcerile iubirii par făgăduite; apoi, dori fără îndoială să-nceapă să facă vreo confidență, căci se ridică în vîrfurile picioarelor pentru a-și apropia fruntea de buzele arzătoare ale lui Armand.

— După, reluă Montriveau, nu-mi vei mai pomeni de soțul tău: nu trebuie să te mai gîndești la asta.

Doamna de Langeais păstră tăcerea.

— Cel puțin, spuse ea după o pauză semnificativă, vei face tot ceea ce am să-ți cer, fără să murmuri, fără să fii rău, spune-mi? N-ai vrut să mă sperii? Hai, mărturisește!... Ești prea bun pentru a nutri vreodată gînduri criminale. Dar ai oare secrete pe care eu nu le cunosc? Cum poți, oare, să stăpînești soarta?

— Atunci cînd vei confirma darul pe care în inima ta mi l-ai făcut, sînt foarte fericit că știu bine ce am să-ți răspund. Am încredere în tine, Antoinette, nu mă voi lăsa cuprins nici de bănuieli, nici de false gelozii. Dar, dacă întîmplarea îți va reda libertatea, noi sîntem uniți...

— Întîmplarea, Armand, spuse ea, făcînd unul dintre acele gesturi drăguțe cu capul, care par pline de subînțelesuri, și pe care acest fel de femei îl aruncă ușor, așa cum o cîntăreață se distrează cîntînd. Pura întîmplare, continuă ea. Să știi bine: dacă din vina ta i se va întîmpla vreo nenorocire domnului de Langeais, nu voi fi nici odată a ta.

Se despărțiră mulțumiți și unul și celălalt. Ducea făcuse un paot ce-i permitea să dovedească lumii, prin vorbe și prin faptele ei, că domnul de Montriveau nu-i era amant. În ceea ce-l privea pe el, vicleana își făcea socoteala că-l va obosi, neacordându-i alte favoruri decât cele furate în disputele mărunte al căror curs ea îl putea opri oricând va vroi. Știa atât de draguț să revoce a doua zi concesiile consimțite în ajun, era atât de hotărîtă să rămână virtuoasă trupește, încît nu vedea nici o primejdie pentru ea în aceste tratative de care nu au a se teme decât femeile cu adevărat îndrăgostite. În sfîrșit, o ducesă care trăia despărțită de soțul ei oferea prea puține lucruri dragostei, jertfindu-i o căsătorie de mult timp anulată. La rîndul lui, Montriveau era foarte fericit că obținuse cea mai vagă dintre promisiuni, spulberînd pentru totdeauna obiecțiile pe care o soție le stoarce din credința conjugală pentru a se refuza amorului, și se aplauda că a mai cucerit puțin teren. Așa că, un timp, se va folosi de uzufructul drepturilor ce-i fuseseră acordate cu atîta greutate. Mai copil ca oricînd, acest bărbat se lăsa dus de toate copilăriile ce fac din prima iubire o floare a vieții. El redevenea mic, revărsîndu-și și sufletul și toate forțele amăgite ale pasiunii sale asupra miimilor acestei femei, asupra părului ei blond ale cărui bucle diafane le săruta, asupra frunții strălucitoare pe care el o vedea pură. Scăldată în iubire, învinsă de efluviile magnetice ale unui sentiment atât de fierbinte, ducesa ezita să dezlănțuie cearta ce trebuia să-i despartă pentru totdeauna. Această faptură plăpîndă era mai femeie decât credea, încercînd să împace exigențele religiei cu înflăcărările vanității și cu aparențele plăcerilor după care se paslonează pariziencele. În fiecare duminică asculta liturghia și nu lipsea de la nici o slujbă; apoi, seara, se scufunda în îmbătătoarele voluptăți ce stîrnesc dorințe reprimare mereu. Armand și doamna de Langeais se asemănau cu acei fachiri din India ce sînt răsplătiți pentru castitatea lor prin ispitele pe care ea li le dăruie. Poate că și ducesa izbutise să-și mistifice iubirea în astfel de dezmierdări frățești, ce-ar fi părut nevinovate oricui, dar pe care spiritul ei mîndru le considera nemaipomenite depravări.

Cum altfel s-ar explica misterul de neînțeles al necăntărilor ei șovăieli? În fiecare dimineață lua hotărîrea să-și închidă poarta pentru marchizul de Montriveau; și, în fiecare seară, la ora știută, se lăsa vrăjită de el. După o ușoară apărare, se făcea mai puțin rea; vorba ei devenea blîndă și dulce; numai doi îndrăgostiți puteau să fie așa. Ducea manifesta cel mai scăpărător spirit, cochetațiile ei cele mai cuceritoare; apoi, după ce ațitase suflétul și simțurile iubitului ei, cînd acesta o îmbrățișa, îi plăcea să se lase sărutată și îmbrățișată de el, dar avea un *nec plus ultra*¹ al pasiunii ei; și, cînd el ajungea pînă acolo, ea se îmbufna întotdeauna dacă, mînat de ardore, generalul lăsa impresia că vrea să depășească barierele. Nici o femeie nu se refuză fără motiv dragostei, nu e nimic mai firesc decît să cedeze; dar doamna de Langeais se împrejmuia îndată cu o a doua linie de fortificații, mai greu de cucerit decît prima. Ea invoca poruncile religiei. Nici cel mai elocvent părinte al bisericii n-a pledat vreodată mai bine cauza lui Dumnezeu; nici odată răzburările Celui-Prea-Înalt n-au fost mai bine justificate decît prin vocea ducesei. Ea nu întrebuinta nici fraze din predică, nici dezvoltări retorice. Nu, ea își avea patosul ei personal. Celei mai arzătoare rugăciuni a lui Armand ea îi răspundea printr-o privire muiată în lacrimi, printr-un gest ce închipuia o cumplită plenitudine de convingeri; îl făcea să tacă cerîndu-i iertare; nu mai vroia să asculte nici un cuvînt, vroia să moară, iar moartea îi părea preferabilă unei fericiri criminale.

— Oare nu există altă soluție decît să nu ne supunem lui Dumnezeu? îi spunea ea cu un glas slăbit în lupte lăuntrice asupra cărora această încîntătoare comediantă părea a fi căpătat cu greu o stăpînire trecătoare. Oamenii, pămîntul întreg și le-aș sacrifica bucuroasă; dar ești prea egoist cînd îmi ceri întregul viitor pentru o clipă de plăcere. Uite, să vedem, nu ești oare fericit? adăugă ea, întinzîdu-i mîna și înfățișîndu-i-se într-un neglijeu ce-i ofera îndrăgostitului consolații cu care el, de bună seamă, se simțea totuși mulțumit.

¹ Nimic mai mult, pînă aci. (În l. latină).

Dacă, pentru a-l domoli pe un bărbat a cărui pasiune înflăcărată îi da fiori nemalîncercați, sau dacă, din slăbiciune, lăsa să i se fure vreun sărut fulgerător, îndată se făcea că-i e frică, se rușina și-l izgonea pe Armand de pe canapea, atunci cînd canapeaua devenea primejdioasă.

— Plăcerile tale sînt păcate pe care le ispășesc eu, Armand ; mă costă penitențe și remușcări, exclamă ea.

Cînd Montriveau se trezea la două scaune depărtare de această fustă aristocratică, începea să blesteme și să-l hulească pe Dumnezeu. Atunci ducea se supăra.

— Dar, dragul meu, zicea ea sec, nu pricep de ce refuzi să crezi în Dumnezeu, cînd e imposibil să crezi în oameni. Taci, să nu-mi vorbești așa ; ai un suflet prea mare pentru a îmbrățișa prostiile liberalismului, care are ambiția să-l ucidă pe Dumnezeu.

Discuțiile teologice și politice îi serveau de dușuri pentru a-l calma pe Montriveau, care nu mai știa cum să se întoarcă la dragoste cînd ea îi ațîța minia aruncîndu-l la mii de leghe de acest budoar în teoriile absolutismului pe care știa să-l apere minunat. Puține femei îndrăznesc să fie democrate, ar fi prea în contradicție cu despotismul lor întemeiat pe sentimente. Dar adesea și generalul își scutura coama, lăsa diplomația, mîriia ca un leu, își bătea șoldurile, se arunca asupra prăzii, se întorcea înnebunit de iubire la iubita lui, incapabil să-și stăpînească prea mult timp inima și gîndurile în flăcări. Cînd ducea se simțea îmboldită de vreo ispită destul de ațîțătoare pentru a o compromite, știa să iasă la timp din budoar : părăsea aerul încărcat de dorinți pe care-l respira acolo, trecea în salon, se așeza la pian, cînta cele mai fermecătoare arii de muzică modernă, amăgindu-și astfel dragostea de simțuri care uneori nu-i da pace, dar pe care avea tăria s-o învingă. În acele clipe era sublimă în ochii lui Armand : nu se mai prefăcea, părea sinceră, iar bietul îndrăgostit se credea iubit. Rezistența ei egoistă îl făcea s-o ia drept o ființă sfîntă și virtuoaasă, iar el, generalul de artilerie se resemna și vorbea despre dragostea platonică ! După ce se sătură de jocul de-ă religia pentru mîntuirea ei personală, doamna de Langeais o lua de la cap pentru cea a lui Armand : vroia să-l readucă la sen-

timente creștine, îi tălmăcea *Geniul Creștinismului* pentru uzul militarilor. Montriveau își pierdea răbdarea, găsea jugul prea greu. O ! atunci, din spirit de contradicție, ea îi împuia capul cu Dumnezeu, ca să vadă dacă Dumnezeu o va scăpa de un om ce mergea drept spre țintă cu o stăruință de care ea începea să se însăimînte. De altfel, ducesei îi plăcea să prelungească orice dispută ce părea să eternizeze lupta morală, după care avea să urmeze o luptă materială mult mai primejdioasă.

Dar dacă opoziția ridicată în numele legilor căsniciei reprezenta *perioada civilă* a acestui război sentimental, situația de acum ar constitui *perioada religioasă*, și se declanșă, ca și în cazul precedentei, o criză, după care îndirjirea trebuia să scadă. Într-o seară, Armand, venit întâmplător mai devreme, îl găsi pe domnul abate Gondrand, duhovnicul doameni de Langeais, așezat într-un fotoliu de lângă șemineu, ca un om ce-și mistuie cina și dulcile păcate ale pocăitei sale. Vederea acestui bărbat cu obrajii fragezi și odihniți, cu fruntea senină, cu gură ascetică și cu privirea rea de inchizitor, ce avea în ținuta lui o veritabilă noblete eclesiastică, iar în veșminte deja violetul episcopal, înnegură cumplit chipul lui Montriveau, care nu salută pe nimeni și rămase tăcut. Scos din iubirea lui, generalul nu era lipsit de tact ; ghici deci, schimbînd cîteva priviri cu viitorul episcop, că el era promotorul piedicilor cu care se înarma față de el dragostea ducesei. Un biet abate ambițios să-i drămuiască și să-i îngrădească fericirea unui om oțelit ca Montriveau ? acest gînd îi clocotea pe chip, îi crispa degetele, îl făcu să se scoale, să se plimbe, să se zbuciume ; apoi, cînd se așeză la loc, gata să răbufnească, o singură privire a ducesei izbuti să-l potolească. Doamna de Langeais, fără să se sinchisească de sumbra tăcere a iubitului ei, de care orice femeie s-ar fi simțit jenată , continua să converseze foarte spiritual cu domnul Gondrad despre necesitatea de a restabili religia în vechea ei strălucire. Ea argumenta mai bine chiar decît abatele motivul pentru care biserica trebuie să fie o putere și temporală și spirituală totodată, și regreta că în camera pairilor nu exista încă o *bancă a episcopilor*, așa cum exista în camera lorzilor.

Dar abatele, știind că postul Paștilor îi va oferi prilejul să-și ia revanșa, îi cedă generalului locul și plecă. Ducea de-abia putu să se ridice spre a face în fața duhovnicului ei o smerită reverență, într-atât era de intrigată de atitudinea lui Montriveau.

— Ce ai, dragul meu ?

— Mi-e greață de abatele ăsta al tău.

— De ce n-ai luat o carte ? îi zise ea, fără să ia seama dacă o aude sau nu abatele ce închidea ușa.

Montriveau rămase muț o clipă, căci ducea își însoți cuvintele de un gest în care dăinuia o sfruntare vădită.

— Dragă Antoinette, îți mulțumesc că dai dragostei înțietate față de biserică, dar, te implor, îngăduie-mi să-ți pun o întrebare.

— A ! Mă interoghezi. Chiar te rog, continuă ea. Nu ești tu prietenul meu ? Aș putea, firește, să-ți arăt adîncul inimii mele, n-ai vedea acolo decît o singură imagine.

— I-ai vorbit acestui ins despre iubirea noastră ?

— E duhovnicul meu.

— Știe că te iubesc ?

— Domnule de Montriveau, nu ai pretenția, îmi închipui, să te amesteci în tainele spovedaniei mele ?

— Așadar, acest ins cunoaște toate disputele noastre și iubirea mea pentru tine...

— Un ins, domnule ? Zi Dumnezeu !

— Dumnezeu ! Dumnezeu ! Nu trebuie să fiu decît eu în inima ta. Dar lasă-l pe Dumnezeu liniștit, acolo unde e, pentru dragostea lui și-a noastră. Doamnă, nu te vei mai duce la spovedanie, sau...

— Sau ? spuse ea zîmbind.

— Sau eu nu voi mai veni aici.

— Pleacă, Armand. Adio, adio pe totdeauna.

Se ridică și trecu în budoarul ei, fără să-i mai arunce vreo privire lui Montriveau, care rămase în picioare, cu mîna sprijinită pe un scaun. Nu va ști nici el, niciodată, cît timp a stat așa. Sufletul are puterea nevăzută de a mări ori de a micșora spațiul. Deschise ușa budoarului ; era întuneric. O voce slabă ridică tonul pentru a spune răstît : — N-am sunat. De ce intri fără să te fi chemat ? Suzette, lasă-mă.

— Suferi ? exclamă Motriveau.

— Du-te, domnule, răspunse ea și sună, ieși de-aici, cel puțin pentru o clipă.

— Doamna ducesă vrea să aprinzi lumina, spuse el valetului de casă, care veni în budoar să aprindă candelabrele.

Cînd valetul îi lăsă singuri pe cei doi îndrăgostiți, doamna de Langeais rămase culcată pe divanul ei, mută, nemișcată, de parcă Montriveau nici n-ar fi fost acolo.

— Scumpa mea, spuse el cu un accent de durere și de bunătate sublimă, am greșit. Nu mi-ar plăcea, bineînțeles, să te știu lipsită de credință.

— Eî încîntător, replică ea, fără să-l privească și cu o voce aspră, că recunoști necesitatea conștiinței. Îți mulțumesc în numele lui Dumnezeu.

Generalul, mîhnit de neîndurarea acestei femei, care știa să devină, după voință, o străină sau o soră pentru el, făcu un pas deznădăjduit spre ușă, gîndindu-se s-o părăsească pe ducesă pentru totdeauna fără a-i spune un cuvînt. Suferea, iar ducesa ridea în sinea ei de suferințele pricinuite printr-o tortură morală cu mult mai crudă decît tortura judiciară de odinioară. Acest bărbat însă nu mai era stăpîn pe hotărîrile lui. În orice împrejurare dificilă, o femeie este într-un fel plină de o anumită cantitate de vorbe ; și dacă nu le-a rostit, simte senzația pe care o dă vederea unui lucru neterminat. Doamna de Langeais, care nu spusese totul, relua vorba.

— Nu avem aceleași convingeri, generale, îmi pare foarte rău. Ar fi cumplit pentru o femeie să nu creadă într-o religie care îngăduie să iubești pînă dincolo de mormînt. Nu mă refer la sentimentele creștinești, pe care nu le înțelegi. Lasă-mă să-ți vorbesc numai despre conveniențe. Vrei să-i interzici unei femei de la curte *sfînta împărtășanie* înainte de sfintele sărbători ale Paștilor ? Și totuși, orice om trebuie să știe să facă ceva folositor pentru partidul său. Oricît ar dori, liberalii nu vor ucidă sentimentul religios. Totdeauna religia va fi o necesitate politică. Te-ai însărcina să guvernezi un popor de raționaliști ? Napoleon n-a îndrăznit, el i-a prigonit pe ideologi. Pentru a împiedica popoarele să devină raționaliste, trebuie să li se impună sentimente. Să

acceptăm deci religia catolică cu toate urmările ei. Dacă vrem ca Franța să meargă la liturghie, nu sîntem oare datori să începem prin a merge noi înșine ? Religia, vezi tu, Armand, este legătura prin care principiile conservatoare îngăduie bogaților să trăiască liniștiți. Religia este strîns legată de proprietate. Firește că e mai frumos să cîrmuiești popoarele prin idei morale decît prin eșafode, ca pe timpul teroarei, singurul mijloc pe care detestabila voastră revoluție l-a inventat spre a se face ascultată. Preotul și regele ne reprezintă pe noi toți, pe tine, pe mine, pe prințesa cu care sînt pritenă, într-un cuvînt, personificarea tuturor intereselor oamenilor de treabă. Halde, dragul meu, rămîi în partidul tău, tu, care ai putea să devii Sylla, dacă ai avea cea mai mică ambiție. Nu cunosc politica, eu judec prin sentiment ; totuși, știu destul pentru a-mi da seama că societatea s-ar prăbuși dacă i-am pune mereu în discuție temeliile...

— Dacă regele vostru, dacă guvernatorul vostru gîndește tot așa, îmi faceți milă, spuse Montriveau. Restaurația, doamnă, trebuie să-și spună ca și Catherina de Médicis, cînd a crezut pierdută bătălia de la Dreux¹ : — Ei bine, ne vom face protestanți. Or, 1615 este bătălia voastră de la Dreux. Ca și tronul de pe acele vremuri, ați cîștigat-o în fapt, dar ați pierdut-o în drept. Protestantismul politic este biruitor în spirit. Dacă nu vreți să dați un edict ca acela de la Nantes, sau dacă, după ce îl dați, îl veți revoca, dacă într-o zi veți considera și veți fi convinși că nu mai doriți Charta, care nu este decît un gaj dat menținerii intereselor revoluționare, Revoluția se va ridica iarăși cumplită și nu va trebui să vă dea decît o singură lovitură ; nu ea va fi cea care va pieri din Franța ; aici ea este însuși pămîntul. Oamenii se lasă uciși, interesele însă nu... Eh, Dumnezeule, ce ne pasă de Franța, de tron, de legitimitate, de lumea întreagă ? Astea-s povești, pe lingă fericirea mea. Domniți, prăbușiți-vă, puțin mă interesează. Unde sînt deci ?

¹ În bătălia de la Dreux (1562) protestanții au fost înfrinți în cele din urmă de François de Guise.

— Dragul meu, ești în budoarul doamnei ducese de Langeais.

— Nu, nu, nici o doamnă, nici o de Langeais, sînt lîngă scumpa mea Antoinette !

— Vrei să-mi faci plăcerea să rămii acolo unde ești ? spuse ea rîzînd și îndepărtîndu-l, însă fără violență.

— Nu m-ai iubit, așadar, niciodată, spuse el cu o furie care-i scăpăra în ochi ca niște fulgere.

— Nu, dragul meu.

Acest nu prețuia, cît un da.

— Sînt un mare prost, răspunse el sărutînd mîna cruntei lui regine redevenită femeie.

— Antoinette, continuă Montriveau sprijinindu-și capul pe picioarele ei, tu ești prea castă și prea duioasă pentru a vorbi de fericirea noastră cuiva pe lumea asta.

— Ah ! ești un mare zăpăcit, spuse ea, ridicîndu-se printr-o mișcare grațioasă, deși grăbită. Și fără să mai adauge o vorbă, fugi în salon.

— Ce-o fi vrînd ? se întrebă generalul, care nu putea să-și dea seama de puterea comoțiilor pe care fruntea lui fierbînte le transmisese iubitei sale ca pe un curent electric, din creștet pînă-n talpă.

În clipa în care sosea și el furios în salon, auzi niște acorduri cerești. Ducea era la pian. Oamenii de știință sau poeții, care pot să înțeleagă și să se bucure totodată, fără ca reflecția să le micșoreze plăcerea, simt că alfabetul și frazeologia muzicală sînt instrumentele intime ale compozitorului, așa cum lemnul și arma sînt cele ale executantului. Pentru ei, există o muzică aparte în adîncul dublei expresii a limbajului sensual al sufletelor. *Andiamo mio ben* poate să stoarcă lacrimi de bucurie sau să te facă să rizi de mîlă, totul depinzînd de cîntăreață. Din cînd în cînd, pe pămîntul acesta larg, vreo tînară ce se încovoiaie sub greutatea unui chin fără nume, vreun bărbat, al cărui suflet vibrează la atingerile unei pasiuni, iau o temă muzicală și se înțeleg cu cerul, sau își vorbesc lor înșiși în vreo melodie sublimă, un fel de poem pierdut. Or, generalul asculta în acea clipă o astfel de poezie tot atît de necunoscută ca plîngerea singuratică a unei păsări moarte fără tovarăș, într-o pădure virgină.

— O, Doamne ! Ce cînti ? întrebă el cu vocea înfiorată.

— Preludiul unei romanțe numite, mi se pare, *Fluviul Tag*.

— N-am știut ce poate să însemne o muzică de pian, răspunse el.

— Eh, dragul meu, spuse ea aruncîndu-i pentru prima dată o privire de femeie îndrăgostită, nu știi nici că eu te iubesc, că mă faci să sufăr îngrozitor și că adeseori trebuie să mă plîng fără a mă face prea înțeleasă, altfel aș fi a ta... Dar tu nu vezi nimic.

— Iar tu nu vrei să mă faci fericit.

— Armand, aș muri de durere a doua zi.

Generalul ieși brusc, dar cînd ajunsese în stradă își șterse două lacrimi pe care avusese tăria să și le ascundă în ochi.

Religia rezistă trei luni. Cînd acest termen expiră, ducesa, sătulă de asediu, îl cedă pe Dumnezeu, legat de mîini și de picioare, iubitului ei. Se temea, poate, că tot vorbind despre veșnicie, să nu eternizeze dragostea generalului în lumea asta și în cealaltă. Spre cînstirea ei, e necesar s-o credem fecioară, măcar ca inimă ; altminteri ar fi prea orîbil. Încă destul de departe de acea vîrstă la care și bărbatul și femeia se găsesc mult prea aproape de viitor pentru a-și mai irosi timpul și a mai căuta noduri în papură bucuriilor lor, ea, fără îndoială, nu era la prima ei iubire, dar era la cele dintîi plăceri. Neînstare să compare binele cu răul, neînstare să suporte suferințele prin care ar fi învățat să prețuiască valoarea comorilor aruncate la picioarele ei, ducesa se juca. Necunoscînd strălucitoarele bucurii ale luminii, se complăcea să rămînă în beznă. Armand, care începea să întrezărească ciudata situație, nădăjduia în primul cuvînt al naturii. El se gîndea, în fiecare seară, cînd pleca de la doamna de Langeais, că o femeie nu acceptă timp de șapte luni amabilitățile unui bărbat și dovezile de iubire cele mai duioase, cele mai gingașe și nu se supune exigențelor exterioare ale unei pasiuni, ca s-o înșele într-o clipă, așa încît aștepta răbdător anotimpul însořit, neîndoindu-se că va culege fructele

în pîrgă. El înțelesese pe deplin scrupulele femeii măritate și scrupulele religioase. Ba chiar era bucuros de asemenea împotriviri. O credea pe ducesa pudică, pe cînd ea nu era decît îngrozitor de cochetă ; și nici n-ar fi vrut-o altfel. Îi plăcea deci s-o vadă născocind piedici în calea lui ; nu le biruia el treptat ? Și fiecare biruință nu sporea plătinda sumă de privațiuni amoroase îndelung apărute, apoi abandonate de ea sub aparențele iubirii ? Dar el se obișnuise atît de mult cu măruntele și disputatele cuceriri cu care se nutrește îndrăgostiții sfioși, încît ele deveniseră deprinderi pentru el. În ceea ce privește piedicile, nu mai avea așadar decît propriile lui spaime de învins ; nu mai vedea în calea fericirii lui altă piedică decît capriciile celei ce se lăsa numită *Antoinette*. Se hotări atunci să dorească mai mult, să dorească totul. Timid ca un tînăr îndrăgostit ce nu cutează să creadă în prăbușirea idolului lui, șovăi mult timp și trăi acele cumplite reacții ale inimii, acele doruri înfrînte strașnic pe care un cuvînt le nimicește, acele decizii vajnice care-și dau duhul în pragul unei uși. Se disprețuia că nu are tăria să rostească un cuvînt, și nu-l rostea. Totuși, într-o seară, el dezlănțui, printr-o sumbră melancolie, cererea aprigă a drepturilor lui ilegal legitime. Ducesa nu așteptase jalba sclavului ei pentru a-l ghici dorința. O dorință de bărbat este ea vreodată un secret ? N-au femeile întreaga știință innăscută față de anumite schimbări ale fizionomiei ?

— Ei cum ! nu vrei să-mi mai fii prieten ? zise ea întrerupîndu-l de la primul cuvînt și aruncîndu-i priviri înfrumusețate de o împurpurare dumnezeiască ce se revarsă ca un sînge proaspăt peste obrazul ei suav. Spre a-mi răsplăti generozitatea, vrei să mă dezonzorezi. Meditează puțin. Eu am meditat mult ; eu mă gîndesc mereu la noi. Există o datorie de femeie la care noi trebuie să răspundem, așa cum trebuie să răspundeți voi la onoare. Eu nu știu să înșel. Dacă voi fi a ta, nu voi mai putea să fiu cu nici un chip soția domnului de Langeais. Îmi pretinzi deci sacrificiul situației mele, al rangului, al vieții mele, pentru o dragoste îndoielnică, ce n-a avut șapte luni de răbdare. Cum ! vrei să-mi și răpești libertatea de a dispune de mine însămi ? Nu, nu, nu-mi mai vorbi așa. Nu,

nu-mi mai spune nimic. Nici nu vreau, nici nu pot să te ascult. Și doamna de Langeais își prinse părul cu amindouă miinile, pentru a așeza la loc buclele căzute pe frunte, care-o enervau, și părul foarte însuflețit. — Vii la o ființă slabă, cu niște calcule bine socotite, spunându-ți : o să-mi vorbească despre soțul ei o vreme, pe urmă despre Dumnezeu, pe urmă despre urmările inevitabile ale iubirii ; dar am să uzez, am să abuzez de influența pe care o voi cuceri ; mă voi face necesar ; voi avea de partea mea legăturile obișnuinței și relațiile noastre devenite publice ; în sfârșit, după ce toată lumea va accepta legătura noastră, voi fi stăpînul acestei femei. Fii cinstit, astea-s gîndurile tale... Ah ! tu calculezi, și mai spui că iubești, uf ! Ești îndrăgostit, hm ! te și cred ! Mă dorești, și vrei să mă ai ca amantă, atîta tot. Ei bine, nu, *ducesa de Langeais* nu va coborî pînă acolo. Prostește-le pe burghezele naive cu prefăcătoriile tale ; pe mine nu, niciodată ! Nimic nu-mi dă siguranța iubirii tale. Îmi vorbești de frumusețea mea, poate că peste șase luni devin slută, ca buna mea prințesă. Ești vrăjit de spiritul meu, de gingășia mea ; vai, Doamne, o să te deprinzi cu ea, după cum o să te deprinzi și cu plăcerea. Nu te-ai obișnuit oare, în cîteva luni, cu favorurile pe care am avut slăbiciunea să ți le acord ? Cînd voi fi pierdută, într-o zi, nu-mi vei da altă explicație despre schimbarea ta decît cuvîntul decisiv : nu te mai iubesc. Rang, avere, onoare, toată *ducesa de Langeais* va fi înghițită de o speranță înșelată. Voi avea copii care vor confirma rușinea mea, și... dar, reluă ea, lăsînd să-i scape un gest de enervare, sînt prea bună explicîndu-ți ceea ce știi mai bine decît mine. Hai ! să rămînem așa. Sînt foarte fericită că încă mai pot să rup legăturile pe care le crezi atît de tari. Să fie oare un lucru atît de eroic a veni la palatul de *Langeais* să-ți petreci în fiecare seară cîteva clipe lîngă o femeie al cărei gungurit îți place, de care te amuzi ca de o jucărie ? Dar cîțiva tineri drăguți stau la mine, de la ora trei pînă la cinci, tot așa de punctual cum stai și tu seara. Aceia sînt mai cumsecade. Îmi bat joc de ei, iar ei îndură liniștit butadele și răutățile mele, și mă fac să rîd ; pe cînd tu, căruia îi acord cele mai prețioase comori ale

sufletului meu, vrei să mă pierzi și să-mi pricinulești mii de necazuri ! Taci, destul, destul, spuse ea văzându-l gata să vorbească, nu ai nici inimă, nici suflet, nici gingășie. Știu ce vrei să-mi spui. Ei bine, da ! Prefer să trec în ochii tăi drept o femeie rece, insensibilă, fără pasiune, fără inimă chiar, decât să trec în ochii lumii drept o femeie ordinară, decât să fiu condamnată la chinurile veșnice, după ce voi fi condamnată la preținsele tale plăceri, de care bineînțeles că te vei sătura. Dragostea ta egoistă nu merită atâtea sacrificii...

Aceste cuvinte reprezintă imperfect ceea ce fredona ducesa cu prolixitatea unei flașnete. Ea putu, firește, să vorbească mult timp, bietul Armand neopunînd drept răspuns torentului ei de note șuierate decât o tăcere plină de simțăminte cumplite. Pentru prima oară, el întrezărea cochetăria ducesei, și-și da seama instinctiv că dragostea curată, dragostea împărtășită a unei femei sincere nu calculează, nu raționează așa. Pe urmă, simți un fel de rușine amintindu-și că fără să vrea își făcuse într-adevăr calculele ale căror scopuri odioase i se reproșau. Apoi, analizîndu-se cu o bună credință îngerească, nu mai găsi decât egoism în cuvintele lui, în ideile lui, în răspunsurile lui imparate, dar nerostite. Se consideră vinovat și, în disperarea lui, îi venea să se arunce pe fereastră. Eu îl ucldea. Ce să-i spui, într-adevăr, unei femei care nu crede în iubire ? „Lasă-mă să-ți dovedesc cît de mult te iubesc eu ?” Totdeauna eu. Montriveau nu știa, cum știu în asemenea împrejurări eroii budoarelor, să-l imite pe severul logician ce se plimba pe sub nasul pyrronienilor¹ care negau mișcarea. Acestui om curajos îi lipsea tocmai curajul obișnuit al amantilor ce cunosc formulele algebrei feminine. Dacă atîtea femei, și chiar cele mai virtuose, sînt prada oamenilor pricepuți în dragoste, căroră vulgul le dă o poreclă urită, poate că se datorește faptului că ei sînt mari *demonstratori* și că dragostea pretinde, în ciuda duioaselor simțăminte poetice ale ei, mai multă geometrie

¹ Filozofi partizani ai ideilor lui Pyrrhon (365—275 î.e.n.), cugetător grec, cel mai de seamă reprezentant al agnosticismului în filozofie.

decît se crede. Or, ducesa și Montriveau se asemănau prin aceea că erau amîndoi la fel de nepricepuți în dragoste. Ea cunoștea puțină teorie, ignora practica, nu simțea nimic și chibzuia totul. Montriveau cunoștea puțină practică, ignora teoria și simțea prea mult pentru a mai cugeța. Amîndoi îndurau deci chinul acestei situații ciudate. În acea clipă supremă, miriadele lui de gînduri puteau să se reducă la atît : „Lasă-te posedată !” Frază groaznic de egoistă pentru o femeie căreia asemenea cuvinte nu-i trezeau nici o amintire și nu-i stirneau nici o imagine. Totuși, trebuia să răspundă. Cu toate că își simțea singele biciuit de accentele frăzulețelor ei ca de niște săgeți, foarte ascuțite, foarte reci, foarte usturătoare, zvirlite una după alta, Montriveau trebuia să-și ascundă minia ca să nu piardă totul printr-o vorbă necugetată.

— Doamnă ducesă, sînt foarte mîhnit că Dumnezeu n-a născocit pentru femeie un alt chip de a-și confirma darul inimii decît adăugînd și pe acela al persoanei ei. Marele preț pe care ți-l acorzi singură îmi arată că nici eu nu trebuie să-ți acord unul mai mic. Dacă îmi dăruiești sufletul și toate sentimentele tale, așa cum spui, ce importanță mai are restul ? De altminteri, dacă fericirea mea ți se pare un sacrificiu atît de greu, să nu mai vorbim despre asta. Te mai rog doar să-i ierți unui bărbat cu inimă că se simte umilit văzîndu-se luat drept o secătură.

Tonul ultimei fraze ar fi înfricoșat poate pe o altă femeie ; dar cînd una dintre aceste poale-lungi s-a situat mai presus de orice, lăsîndu-se divinizată, nici o putere de pe pămînt nu poate fi mai orgolioasă decît ea.

— Domnule marchiz, eu sînt foarte mîhnită că Dumnezeu n-a născocit pentru bărbat un mod mai nobil de a-și confirma darul inimii altfel decît prin exprimarea unor dorințe foarte vulgare. Dacă, dăruindu-ne, devenim sclave, un bărbat, acceptîndu-ne, nu se angajează cu nimic ! Cine mă asigură că voi fi întotdeauna iubită ? S-ar putea ca tocmai dragostea pe care ți-aș arăta-o în fiecare clipă, spre a te face să mă iubești și mai mult, ar deveni un motiv să mă părăsești. Nu vreau să fiu a doua ediție a doamnei de Beauséant. Se știe oare vreodată ce vă ține

în preajma noastră ? Răceala noastră statornică este secretul statornicei pasiuni a câtorva dintre voi ; pentru alții, e nevoie de un devotament neîntrerupt, de o adorație de fiecare clipă ; pe unul, duioșia ; pe altul, despotismul. Nici o femeie n-a putut încă să vă descifreze bine inimile. Urmă o pauză, după care ea schimbă tonul.

— În sfârșit, dragul meu, n-ai să poți împiedica o femeie să tremure cînd își pune întrebarea : Voi fi iubită totdeauna ! Oricît de crude ar fi, vorbele mele îmi sînt dictate de teama de a te pierde. Ah, Doamne ! nu eu îți spun toate astea, dragul meu, ci rațiunea ; dar cum de se găsește ea la o ființă atît de nebună ca mine ? Într-adevăr, nu știu nimic.

Să ascuți un asemenea răspuns, început cu cea mai mușcătoare ironie și încheiat cu cele mai melodioase accente de care o femeie s-a slujit vreodată pentru a zugrăvi dragostea în nevinovăția ei, nu însemna oare a urca într-o clipă de la martiriu la ceruri ? Montriveau păli și, pentru prima dată în viața lui, căzu la picioarele unei femei. Sărută poalele rochiei ducesei, picioarele, genunchii ; dar, din respect față de foburgul Saint-Germain, nu e necesar să dezvăluim tainele budoarelor lui, unde se pretinde totul de la iubire, în afară de ceea ce ar putea să dovedească iubire.

— Scumpă Antoinette, exclamă Montriveau în delirul în care îl scufundase totalul abandon al ducesei, ce se socoti generoasă lăsîndu-se adorată ; da, ai dreptate, nu vreau să mai nutrești nici o îndoială. În clipa aceasta și eu tremur la gîndul de a nu fi părăsit de îngerul vieții mele și aș vrea să nascocesc pentru noi niște legături de nestrămutat.

— A ! zise ea abia șoptit, vezi, am dreptate.

— Lasă-mă să termin, continuă Armand ; vreau prin cîteva cuvinte să-ți risipesc toate temerile. Ascultă ! Dacă te voi părăsi, voi merita o mie de morți. Fii a mea cu totul, și îți voi da dreptul să mă ucizi dacă te voi înșela. Eu însumi voi scrie o scrisoare prin care voi declara că sînt silit să mă omor pentru vreun motiv oarecare ; voi așterne acolo ultimele mele hotărîri. Tu vei păstra acest testament ce va explica moartea mea și vei putea

astfel să te răzbuni fără să ai a te teme de nimic, nici din partea lui Dumnezeu, nici din partea oamenilor.

— Am eu nevoie de o asemenea scrisoare ? Dacă voi pierde dragostea ta, ce-mi mai poate aduce viața ? Dacă aș vrea să te omori, n-ar însemna să te urmez ? Nu, îți mulțumesc pentru idee, dar nu vreau nici o scrisoare. N-ar trebui atunci să cred că-mi ești credincios de teamă ? Și apoi primejdia unei infidelități n-ar putea să constituie o ispită pentru cel ce-și dăruie astfel viața ? Armand, ceea ce vreau eu este singura greutate de împlinit.

— Dar ce anume vrei ?

— Vreau ca tu să mă asculți ; iar eu să fiu liberă.

— Dumnezeu, exclamă el, sînt ca un copil.

— Un copil încăpățînat și tare răsfățat, spuse ea mîngîind părul bogat de pe capul pe care-l ținea pe genunchi. Oh ! da, mult mai iubit decît crede el, și totuși tare neascultător. De te să nu rămînem așa ? De ce să nu-mi sacrifici niște dorințe ce mă jignesc ? De ce să nu primești ceea ce îți acord, dacă asta-i tot ceea ce pot eu să-ți dăruiesc în mod cinstit ? Nu ești oare fericit ?

— Oh ! da, zise el, sînt fericit atunci cînd nu am nici o îndoială. Antoinette, în iubire, a te îndoii nu înseamnă oare a muri ?

Și se arătă deodată așa cum era și așa cum sînt toți bărbații sub focul dorințelor : elocvent și fermecător. După ce gustase plăcerile îngăduite, fără îndoială, prin vreun ucaz tainic și iezuitic, ducesa cunoscuse emoțiile cerebrale a căror deprindere făcuse ca dragostea lui Armand să-i fie tot atît de necesară ca și societatea, balul ori Opera. Să te vezi adorată de un bărbat a cărui superioritate, al cărui caracter inspiră spaimă ; să faci din el un copil ; să te joci cu el ca Popeea cu un Nero ; multe femei, ca de pildă soțiile lui Henric al VIII-lea, au plătit o astfel de fericire periculoasă cu tot sîngele din vinele lor. Ei bine, ciudată presimțire ! Lăsîndu-l să-și plimbe fericit degetele prin frumoasele ei plete, atît de blonde încît păreau albe, simțîndu-se strînsă de mîna mică a acestui bărbat într-adevăr mare, jucîndu-se ea însăși cu buclele negre ale părului său, în acest budoar în care ea dormea, ducesa își spuse : — Omul ăsta e în stare să mă omoare dacă-și va da seama că rîd de el.

Domnul de Montriveau rămase pînă la orele două din noapte lîngă iubita lui, care din acea clipă nu i se mai păru nici ducesă, nici o de Navarreins : Antoinette împinsese prefăcătoria pînă la a părea femeie. În această seară fermecătoare, mai frumoasă decît cea mai frumoasă introducere pe care o pariziancă a făcut-o vreodată pentru ceea ce lumea numește o *greșeală*, generalul putu să vadă în ea, cu toate sclifoselile unei pudori prefăcute, întreaga frumusețe a tinerelor fete. Putu să creadă, cu oarecare temei, că atîtea dispute capricioase alcătuiau vălurile cu care un suflet ceresc se înveșmîntase, și că el era dator să le ridice unul cite unul, ca pe acelea în care ea își învăluia adorabila făptură. Ducesa i se păru cea mai naivă, cea mai neprihănită dintre iubite și el făcu din ea femeia visurilor lui ; plecă fericit că a izbutit, în sfîrșit, să-i smulgă atîtea dovezi de iubire, încît i se părea cu neputință să nu fie de aci înainte, pentru ea, un soț tainic, a cărui alegere era încuviințată de Dumnezeu. Cu un astfel de gînd și cu candoarea celor ce simt toate îndatoririle iubirii cînd îi savurează plăcerile, Armand se întoarse domol spre casă. O luă de-a lungul cheiurilor ; ca să poată vedea cît mai mult din spațiile cerești, ar fi vrut să lărgească firmamentul și lumea întreagă, simțindu-și inima mărită. I se părea că plămîinii lui aspiră mai mult aer decît în ajun. Mergînd, își limpezea gîndurile, și își făgăduia s-o iubească atît de evlavios pe ducesă, așa încît în fiecare zi ea să poată găsi în fericirea lor netulburată o iertare a greșelilor ei sociale. Duloase frămîntări ale unei vieți pline ! Oamenii care au destulă tărie pentru a-și colora sufletul cu o singură iubire simt bucurii infinite contemplînd într-o clipă o întreagă viață neconținut arzătoare, așa cum unii credincioși pot contempla lumina divină în extazurile lor. Fără o asemenea credință în trăinicia ei, dragostea n-ar însemna nimic ; statornicia o sporește. Plecînd astfel, în prada fericirii, Montriveau ducea cu sine o bucurie mare. — Deci ne aparținem unul celuilalt pentru totdeauna ! Acest gînd era pentru el un talisman ce-i împlinea țelurile vieții. Nu se întreba dacă ducesa se va schimba, dacă iubirea lor va dăinui ; nu, el credea, el avea credință, una dintre virtuțile fără de care

nu există viitor creștin, și care poate că este încă și mai necesară societății. Pentru întâia oară, concepea viața prin sentimente, el, care nu trăise decât prin cea mai încordată activitate a forțelor lui omenești devotamentul aproape corporal al soldatului.

A doua zi, domnul de Montriveau plecă devreme în foburgul Saint-Germain. Aveo o întâlnire într-o casă vecină cu palatul Langeais, spre care, după ce-și termină treburile, plecă așa cum ar fi plecat spre propria-i casă. Generalul mergea întovărășit de un bărbat față de care, atunci când îl întâlnea prin saloane, părea a manifesta un fel de aversiune. Era marchizul de Ronquerolles, a cărui reputație ajunsese celebră în budoarele Parisului; inteligent, talentat, curajos mai ales, el da tonul întregului tineret din Paris; un crai deopotrivă invidiat, atât pentru succesele cit și pentru experiența lui, și căruia nu-i lipsea nici averea, nici obârșia aleasă, lucru care, la Paris, adaugă atîta strălucire calităților oamenilor la modă.

— Unde te duci? îl întreabă domnul de Ronquerolles pe Montriveau.

— La doamna de Langeais.

— A! e adevărat, uitasem că te-ai lăsat prins în mrejele ei. Irosești cu ea o dragoste pe care ai putea s-o folosești mult mai bine în altă parte. Aveam să-ți dau în schimb zece femei, mai prețioase de o mie de ori decât această curtezană cu titluri nobiliare care face cu capul ceea ce alte femei mai sincere fac...

— Ce tot spui tu, dragul meu, zise Armand întrerupîndu-l pe Ronquerolles, ducesa e un înger de nevino-văție.

Pe Ronquerolles îl pufni risul.

— Fiind vorba de tine, scumpul meu, zise el, sînt dator să te luminez. O singură întrebare! Între noi, nu are nici o urmare: ai avut-o pe ducesa? Dacă da, nu mai am nimic de zis. Hai, mărturisește! Tu nu trebuie să-ți pierzi vremea altoindu-ți frumosul suflet pe o natură ingrată care îți va secătui toate strădaniile nădejdlor.

După ce Armand prezentă cu naivitate un fel de raport al situației, în care menționează cu de-amănuntul drepturile pe care le obținuse așa de greu, Ronquerolles izbucni într-un ris atât de crud, încât pe oricare altul l-ar fi costat viața. Dar văzînd cum se priveau și cum își vorbeau acești doi bărbați, singuri la un colț de stradă, străini de restul lumii de parc-ar fi fost în mijlocul unui pustiu, era ușor să-ți dai seama că îi unește o prietenie fără margini și că nici un interes omenesc n-ar putea să-i dezbine.

— Dragă Armand, de ce nu mi-ai spus că te-ai încurcat cu ducesa? Ți-aș fi dat cîteva sfaturi ce te-ar fi ajutat să te descurci mai ușor. Află mai întîi că femeilor din foburgul nostru, ca și tuturor celorlalte, le place să se scalde în iubire; ele însă vor să posede fără să fie posedate. Ele au căzut la învoială cu natura. Jurisprudența parohiei le-a îngăduit aproape totul, afară de păcatul pozitiv. Delicatesele cu care te desfată drăgălașa ta ducesă sînt păcate mărunte, de care se spală ușor în apele penitenței. Însă de-ai fi avut obrăznicia să rîvnești în mod serios marele păcat moral căruia firește că tu trebuie să-l acorzi cea mai mare importanță, ai fi văzut atunci cu ce profund dispreț ți-ar fi fost închise numaidecît ușa budoarului și a palatului ei. Duiosaa Antoinette ar fi uitat totul, n-ai mai fi însemnat pentru ea nici măcar cît un zero. Sărutările tale, dragul meu prieten, ar fi fost șterse cu nepăsarea pe care o femeie o acordă lucrurilor ei de toaletă. Ducesa și-ar fi spălat de pe obraji iubirea așa cum își scoate cu buretele rujul. Noi cunoaștem soiul ăsta de femeie, pariziană pură. Ai văzut vreodată pe stradă vreo grizetă tropăind mărunțel? Figura ei merită să fie descrisă: o bonetă simpatică, niște obrăjori fragezi, o pieptănătură cochetă, un suris dulce, iar restul de-abia e oleacă îngrijit. Nu-i un portret exact? Asta-i parizianca, ea știe că doar capu-l privit; capului, deci, i se acordă toate îngrijirile, toate podoabele, toate vanitățile! Ei bine, ducesa ta e numai cap, ea nu simte decît prin cap, are o inimă în cap, o voce în cap, ea mănîncă prin cap. Noi o numim pe o asemenea biată alcătuire o Laïs¹ inte-

¹ Laïs, numele mai multor curtezane în Grecia antică.

lectuală. Ești dus de nas ca un copil. Dacă nu mă crezi, poți căpăta dovada astă seară, azi, acum. Urcă la ea, încearcă să-i ceri, să-i pretinzi neapărat ceea ce ți se refuză ; chiar de ai să te-nversunezi ca răposatul domn mareșal de Richelieu, n-ai să te alegi cu nimic din jalba ta.

Armand era năucit.

— O dorești pînă într-atîta încît ai devenit zevzec ?

— O vreau cu orice preț, exclamă Montriveau deznădăduit.

— Ei bine, ascultă. Fil tot atît de neîndurător ca și ea, silește-te s-o umilești, să-i ațîți vanitatea ; să stîrnești nu inima, nu sufletul, ci simțurile și limfa acestei femei pe cît de senzuală pe atît de limfatică. Dacă poți face să i se trezească o dorință, ești salvat. Lasă-te însă de frumoasele tale idei copilărești. Dacă cedezi, după ce-ai strîns-o în ghearele tale de vultur ; dacă bați în retrăgare ; dacă una dintre sprincenele tale se induioșează ; dacă ea va crede că mai poate să te domine, îți va aluneca printre gheare ca un pește, va fugi și nu se va mai lăsa prinsă. Fii neîndurător ca legea. Să nu ai mai multă milă decît gidele ! Lovește ! După ce ai lovit, lovește iar. Lovește mereu, așa cum ai lovi cu un crut. Ducesele sînt dure, dragul meu Armand, și asemenea firi de femeie nu se îndoaie decît sub lovături ; suferința le dăruie o inimă, și împlinești o operă de caritate lovindu-le ! Lovește deci fără încetare ! A ! după ce durerea îi va fi domolit bine nervii, după ce îi va fi înmuiat fibrele pe care tu le crezi dulci și moi ; după ce vei fi făcut să înceapă să bată o inimă uscată care, în acest joc, își va recăpăta elasticitatea ; după ce creierul ei se va fi predat, abia atunci pasiunea va pătrunde poate în resorturile metalice ale acestei mașini de lacrimi, de maniere alese, de leșinuri, de fraze dulci ; și vei vedea cel mai strălucitor incendiu, dacă vatra se va aprinde totuși. Forja acestui sistem de oțel femeiesc va deveni atunci ca fierul roșu ! o căldură mai durabilă decît oricare alta ; și această incandescentă va deveni, poate, iubire. Eu mă îndoiesc însă. Și apoi, merită oare ducea atîtea eforturi ? Între noi fie vorba,

ea ar trebui mai întâi să fie formată de un bărbat ca mine, aş face din ea o femeie încântătoare, pentru că are rasă ; pe cînd, între voi doi, o să rămîneţi la ABC-ul amorului. Dar tu iubeşti, şi n-ai să împărtăşeşti acum ideile mele în această privinţă. — Vă urez multe plăceri, copiii mei, adăugă după o pauză Ronquerolles rîzînd. Eu am mai spus-o : prefer femeile facile ; cel puţin, ele sînt drăgăstoase, iubesc firesc, nu după aseasonări sociale. Bietul meu băiat, o femeie care-şi caută tertipuri, care nu vrea să guste iubirea ? A, dar ţie îţi trebuie una pe care s-o ai ca pe un cal de lux ; să urmărim, deci, lupta dintre duhovnic şi canapea, a albului împotriva negrului, a reginei împotriva nebunului, a datoriei morale împotriva plăcerii ; se joacă o partidă de şah foarte distractivă. Un bărbat, oricît de neîndemînic, dacă ştie jocul, dă *mat*, fără nici un efort, din trei mutări. Dacă eu m-aş ocupa de o femeie de solul ăsta, mi-aş fixa drept ţintă să...

Şopti un cuvînt la urechea lui Armand şi se îndepărtă brusc ca să nu audă răspunsul.

Montriveau ajunse din cîţiva paşi în curtea palatului Langeais, urcă la ducesă şi, fără a se mai lăsa anunţat, intră la ea în dormitor.

— Dar aşa ceva nu se face, spuse ea încheindu-şi în grabă halatul ; Armand, eşti un om îngrozitor. Haide, lasă-mă, te rog. Ieşi, ieşi odată. Aşteaptă-mă în salon. Pleacă.

— Inger scump, îi zise el, oare un logodnic nu are nici un privilegiu ?

— Dar e de un gust detestabil, domnule, fie pentru un logodnic, fie pentru un soţ, să dea buzna aşa peste soţia lui.

El se apropie de ea, o luă şi o strînse în braţe : — Iartă-mă, scumpă Antoinette, dar mii de bănuieli cumplite îmi chinuie inima.

— Bănuieli, ah ! Vai ! Bănuieli !

— Bănuielei, aproape îndreptăţite. Dacă m-ai iubi, oare mi-ai face acest scandal ? N-ai fi bucuroasă că mă vezi ?

N-ai simți nu știu ce înfiorare în inimă ? Dar eu, eu, care nu sînt femeie, mă simt cuprins de-o tresărire lăuntrică numai la auzul glasului tău. Adeseori, la vreun bal, mă cuprindea ispita să mă reped și să te strîng în brațe.

— Ah ! dacă ai asemenea bănuiești numai pentru că nu ți-am sărit de gît în fața întregii lumi, cred că voi fi bănuită toată viața mea ; dar, pe lîngă tine, Othello nu-i decît un băiețel !

— A ! zise el deznădăjduit, nu mă iubești.

— În clipa aceasta, cel puțin, recunoaște și tu că nu ești de iubit.

Așadar, tot aș mai putea să-ți plac ?

— A ! cred. Hai, zise ea cu un ton ușor imperativ, pleacă, lasă-mă. Eu nu sînt ca tine ; eu vreau să-ți plac întotdeauna...

Nici o femeie nu s-a priceput vreodată mai bine decît doamna de Langeais să pună atîta grație în răutatea ei ; și nu înseamnă oare a obține astfel un dublu efect ? Nu înseamnă a-l scoate din răbdări chiar și pe omul cel mai rece ? În acea clipă, ochii ei, sunetul glasului, atîtutudinea ei dovediră un fel de libertate perfectă pe care o femeie îndrăgostită n-o are față de cel pe care vîzîndu-l doar, ar și trebui să-nceapă să palpite. Luminat prin sfaturile marchizului de Ronquerolles, ajutat și de acea fulgerătoare intuiție pe care pasiunea o dăruie într-o clipă chiar și ființelor celor mai puțin perspicace, pe care însă oamenii tari o posedă din belșug, Armand ghici teribilul adevăr pe care-l trăda purtarea rece a ducesei, și inima îi fu cuprinsă de furtună ca o apă ce începe să se involbureze.

— Dacă ier† ai spus adevărul, fii a mea, scumpa mea Antoinette ! exclamă el. Vreau...

— Mai întii, zise ea, respingîndu-l hotărîtă și calmă, cînd îl văzu apropiîndu-se, nu mă compromite. Femeia mea de serviciu ar putea să te audă. Respectă-mă, te rog. Familiaritatea ta este foarte bună, seara, în budoarul

meu ; dar, aici, deloc. Apoi, ce semnificație are acest vreau al tău ? Vreau ! Nimeni nu mi-a mai spus un asemenea cuvânt. Mi se pare foarte caraghios. Complet caraghios.

— Deci n-ai să-mi cedezi niciodată în această privință ? zise el.

— Ah ! libertatea de a fi stăpînă pe mine însămi o numești „în această privință“ ; e, într-adevăr, „o privință“ importantă ; și îmi vei permite să fiu, „ în această privință“, singura stăpînă.

— Și dacă, întemeindu-mă pe făgăduielile tale, aş pretinde-o ?

— A ! mi-ai dovedi că am săvîrșit cea mai mare greșeală atunci cînd ți-am făcut cea mai vagă făgăduială ; n-am să fiu însă atît de proastă încît să mi-o țin ; și te-aș ruga să mă lași în pace.

Montriveau îngălbeni, vru să se repeadă spre ea ; ducesa sună, apăru femeia de serviciu, iar ducesa, surîzînd cu o grație batjocoritoare, îi spuse generalului :

— Fiți amabil să mai veniți cînd voi putea să vă primesc.

Armand de Montriveau simți abia acum duritatea acestei femei reci și tăioase ca o sabie ; era zdrobitor de disprețuitoare. Într-o clipă, ea retezase legături ce nu erau tari decît pentru cel ce-o iubea. Ducesa citise pe fruntea lui Armand intențiile ascunse ale vizitei lui și considerase că era timpul să-l facă pe acest soldat imperial să simtă că ducesele pot foarte bine să se joace de-a dragostea, dar să nu se dea, și că a le cuceri era mai greu decît a cuceri Europa.

— Doamnă, zise Armand, n-am timp să aștept. Sint cum ai spus chiar tu, un copil răsfățat. Cînd am să vreau în mod serios lucrul acesta despre care vorbeam, îl voi avea

— Îl vei avea ? zise ea cu un aer trufaș în care se amesteca oarecare uimire.

— Îl voi avea.

— A ! mi-ai face mare plăcere să-l vrei. Din curiozitate, aş fi încîntată să știu cam cum ai să procedezi...

— Sînt încîntat, răspunse Montriveau, rîzînd într-un chip care-o înfricoșă pe ducesa, că aduc în existența ta ceva care să te preocupe. Îmi permiti să vin să te iau la bal diseară ?

— Îți mulțumesc foarte mult, dar ți-a luat-o înainte domnul de Marsay ; am făgăduit.

Montriveau salută grav și se retrase.

— Prin urmare, Ronquerolles are dreptate, gîndi el ; urmează să jucăm acum partida de șah.

Din acea clipă își ascunsese toate simțămintele sub un calm complet. Nici un om nu e destul de tare pentru a putea să suporte asemenea schimbări, ce fac sufletul să treacă fulgerător de la cea mai mare bucurie la nefericirile supreme. Nu-l fusese dat oare să cunoască fericirile vieții decît ca să simtă și mai adînc golul existenței lui de mai-nainte ? Fu o furtună îngrozitoare ; el însă știa să sufere și primi asaltul gîndurilor lui zbuciumate așa cum primește o stîncă de granit talazurile oceanului infuriat.

— N-am fost în stare să-i spun nimic ; în prezența ei devin incapabil că gîndesc. Ea nici nu știe cît e de josnică și de meschină. Nimeni n-a îndrăznit să pună această ființă în fața ei însăși. Fără îndoială că a amăgit pe mulți bărbați ; îi voi răzbuna pe toți.

Poate că pentru prima dată într-o inimă de bărbat, dragostea și răzbunarea s-au contopit în proporții atît de egale încît lui Montriveau însuși i-ar fi fost imposibil să știe dacă îl stăpînea mai mult dragostea ori răzbunarea. Chiar în aceeași seară el lua parte la balul la care trebuia să vină și ducesa de Langeais ; aproape că-și pierduse răbdarea așteptînd-o pe această femeie căreia se simți ispitit să-i atribuie ceva de demon ; ea se arătă plină de grații față de el și-l zîmbi voioasă, ca să nu lase cumva să se creadă că se compromisese cu domnul de Montriveau. O supărare reciprocă trădează iubire. Dar faptul că ducesa nu-și schimbase cu nimic felul de a fi, pe cînd marchizul era sumbru și mîhnit, nu însemna a dovedi că Armand nu obținuse nimic de la ea ? Lumea știe să ghicească ușor supărarea bărbaților respinși, și nu

o confundă niciodată cu vrajbele simulate pe care unele femei le impun iubiților, sperînd să ascundă astfel o dragoste împărtășită. Și fiecare își rîse de Montriveau care, neconsultîndu-și cornacul, rămase visător și trist ; pe cînd domnul de Ronquerolles i-ar fi prescris, poate, s-o compromită pe ducesă, răspunzînd la falsele ei amabilități prin dovezile unei iubiri pătimașe. Armand de Montriveau părăsi balul, scîrbit de firea omenească și fără a-î veni să creadă că poate exista atîta prefăcătorie.

— Dacă nu există călăi pentru asemenea crime, zise el privind ferestrele luminate ale saloanelor unde dansau, pălăvrăgeau și rîdeau cele mai fermecătoare femei ale Parisului, am să te-apuc de cocul de la ceafă, doamnă ducesă, și-am să te fac să simți un fier mai usturător decît cuțitul din Place de Grève¹. Spadă contra spadă, vom vedea care inimă va fi mai tăioasă.

¹ Place de Grève era locul unde se executau criminalii.

CAPITOLUL III

FEMEIA ADEVĂRATĂ

Timp de aproape o săptămână, doamna de Langeais nădăjdui să-l revadă pe marchizul de Montriveau ; Armand însă se mărgini la a-și trimite în fiecare dimineață cartea de vizită la palatul Langeais. De fiecare dată când primea această carte, ducesa nu-și putea stăpîni o tresărire, cuprinsă de gânduri sinistre, deși nelămurite, ca presimțirea unei nenorociri. Citind numele generalului, ba i se părea că simte în părul ei mina puternică a acestui om neîndurător, ba că numele lui îi prevestește războaie care, în mintea ei zbuciumată, luau înfățișări feroase. Îl cunoscuse prea bine, așa că avea pentru ce să-i fie teamă de el. Va fi asasinată oare ? Bărbatu-acesta cu gît de taur o va spinteca oare, aruncînd-o deasupra capului lui ? Sau o va strivi sub picioare ? Cînd, unde, cum o va înhăța ? Are s-o facă să sufere mult ? Și ce fel de suferință se gîdea să-i aplice ? O chinuiau căințele. Uneori, dacă el ar fi venit, i s-ar fi aruncat în brațe cu o dăruire totală. În fiecare seară, înainte de a adormi, revedea chipul lui Montriveau sub diferite înfățișări. Ba surîzînd amar ; ba încruntîndu-și jupiterian sprîncenele, cu privirile lui leonine, ori cu o ridicare trufașă din umeri ; totdeauna înfricoșător. A doua zi, cartea de vizită i se părea scaldată în sînge. Trăia cu spaîma acestui nume, mai zbuciumată decît fusese cîndva de îndrăgostitul violent, îndă-

rătnic și pretențios. În liniștea singurătății, spaimile ei deveneau și mai grele, se vedea nevoită să se pregătească, fără nici un ajutor străin, pentru o luptă înfiorătoare despre care nu-i era îngăduit să vorbească nimănui. Sufletul ei mândru și aspru era mai sensibil la zgîrleturile urii decît fusese odinioară la mîngîierile iubirii. Ah ! dacă încruntă fruntea, cu sprîncenele strînse copleșită de gînduri amare, în taina acestui budoar în care el gustase alîtea bucurii, poate că s-ar fi simțit cuprins de nădejdi mari. Oare mîndria nu-i unul dintre sentimentele omenești ce nu pot să zămislească decît fapte alese ? Cu toate că doamna de Langeais nu și-a împărtășit gîndurile nimănui, se poate presupune că domnul de Montriveau nu-i mai era indiferent. Nu e foarte mare cucerire pentru un bărbat să pună stăpînire pe gîndurile unei femei ? În cazul ducesei, trebuia, în mod necesar, să aibă loc un spor, într-un sens ori în altul. Puneți o ființă feminină să stea în fața picioarelor unui cal furios, ori în fața vreunui animal înspăimîntător ; fără îndoială că ea va cădea în genunchi și va aștepta moartea ; dar dacă animalul e blind și n-o omoară, ea va îndrăgi calul, leul, taurul, va vorbi despre el cu mare încîntare. Ducea se simțea sub ghearele leului : și nu-l ura, ci tremura. Aceste două ființe, aflate într-o situație atît de neobișnuită una față de cealaltă, se întîlniră de trei ori în societate în această săptămînă. De fiecare dată, ca răspuns la întrebările ei cochete, ducesa primi din partea lui Armand salutări respectuoase și surisuri pline de o ironie atît de crudă, încît confirmau toate spaimile pe care le pricinuia cartea de vizită din fiecare dimineată. Viața nu-i decît ceea ce ne-o fac sentimentele, iar sentimentele săpaseră abisuri între două ființe.

La începutul săptămînii viitoare, contesa de Sérisy, sora marchizului de Ronquerolles, da un mare bal la care urma să vină și doamna de Langeais. Prima figură pe care o văzu ducesa cînd sosi fu aceea a lui Armand. Armand o aștepta de data aceasta, așa cel puțin gîndi ea. Amîndoi schimbă o privire. O sudoare rece trecu deodată prin toți porii ducesei. Îl credea în stare pe Montriveau de o răzbunare nemaiauzită, proporțională cu situația lor ;

crezu acum că răzbunarea a fost găsită, că e gata, fierbinte, clocotindă. Ochii îndrăgostitului trădat îi aruncară fulgerările trăznetului iar chipul său radia o ură fericită. Așa încît, cu toată dorința ducesei de a se arăta rece și disprețuitoare, privirea ei rămase abătută. Se duse să se așeze lângă contesa de Sérisy, care nu se putu abține să-i spună :

— Ce ai, dragă Antoinette ? Arăți înfricoșător.

— Un contradans mă va reface, răspunse ea, acordîndu-i mina unui tînăr ce se apropia.

Doamna de Langeais începu să valseze cu un fel de furie și de pierdere de sine ce făcu și mai grea privirea lui Montriveau. Generalul rămase în picioare privindu-i pe cei ce dansau mulțumiți. De fiecare dată cînd iubita lui îi trecea prin față, ochii lui se fixau asupra capului ei rotitor, ca privirile unui tigru asupra pradei. Cînd valsul se sfîrși, ducesa veni să se așeze lângă contesă, dar marchizul, stînd de vorbă cu un necunoscut, nu înceta s-o privească.

— Domnule, îi spunea el, unul dintre lucrurile ce m-au impresionat cel mai mult în acea călătorie...

Ducesa era numai urechi.

— A fost fraza pe care, în amintirea regelui care a spus-o către unul dintre spectatori, o rostește paznicul de la Westminster atunci cînd arată securea cu care se zice că a retezat gidele capul lui Carol I.

— Ce frază ? întrebă doamna de Sérisy.

— *Nu te atinge de secure*, răspunse Montriveau, și glasul lui sună ca o amenințare¹.

— Într-adevăr, domnule marchiz, spuse ducesa de Langeais, îmi priviți gîtul cu un aer atît de melodramatic în timp ce povestiți această veche întimplare, cunoscută de toți cei ce-au fost la Londra, încît mi se pare că vă și văd cu o secure în mînă.

¹ E vorba de Carol I (1600—1649), regele Angliei și al Scoției. Se zice că în ziua executării sale, cei ce asistau la pregătirile călăului, înghesuindu-se în jurul butucului, verificau cu degetul ascuțișul securii ce avea să reteze capul regelui. Acesta întreprîndu-și discursul din urmă ce i se îngăduise să-l rostească, s-ar fi rîstit către unul dintre acești curioși : Nu te atinge de secure !..

— Ducea rosti rizind ultimele cuvinte, cu toate că o cuprinse o sudoare rece.

— Dar, în împrejurarea de acum, povestea este foarte nouă, răspunse el.

— Cum adică ? Fiți, vă rog, așa de amabil să-mi spuneți : prin ce ?

— Doamnă, prin aceea că dumneavoastră ați atins securea, îi spuse Montriveau în șoaptă.

— Ce profeție încântătoare ! răspunse ea surizind cu o grație prefăcută. Și cînd trebuie să cadă capul meu ?

— Nu doresc să văd căzînd drăgălașul dumneavoastră cap, doamnă. Mă tem doar să nu vi se întîmple vreo nenorocire. Dacă veți fi tunsă, să nu vă pară rău după aceste plete blonde, atît de drăguțe și de pe urma cărora știți să trageți atîtea foloase...

— O, dar există persoane pentru care femeile sînt bucuroase să facă asemenea sacrificii, și adeseori chiar pentru niște bărbați ce nu știu să le îngăduie o clipă măcar de bună dispoziție.

— De acord. Ei bine, dar dacă, într-o clipă, prin vreun procedeu chimic, un mucalit ar face să dispară frumusețea dumneavoastră, îmbătrînindu-vă cu o sută de ani, deși pentru noi nu aveți decît optsprezece ?

— Dar, domnule, zise ea întrerupîndu-l, pentru noi, femeile, variola reprezintă bătălia noastră de la Waterloo. A doua zi, i-am putea cunoaște pe cei ce ne iubesc cu adevărat.

— Nu v-ar părea rău după această figură care...

— Ah, mult ; dar nu atît pentru mine, cît pentru cel căruia ea îi era o bucurie. Totuși, dacă aș fi iubită sincer, întotdeauna, cu adevărat, ce mi-ar mai păsa de frumusețe ? Tu ce zici, Clara ?

— E o speculație primejdioasă, răspunse doamna de Sérisy.

— Ar putea fi întrebat majestatea sa regele vrăjitorilor, reluă doamna de Langeais, să spună cînd am să virșit eu greșeala de a mă atinge de secure, de vreme ce nici n-am fost încă la Londra.

— *Non sol*¹, făcu el, izbucnind într-un ris batjocoritor
Și cînd va începe supliciul ?

Montriveau își scoase liniștit ceasul și verifică ora cu o gravitate realmente înfricoșătoare.

— Ziua nu se va sfîrși pînă ce nu ,vi se va întîmpla o nenorocire groaznică...

— Nu sînt un copil care poate fi speriat ușor, sau măi degrabă sînt un copil care nu știe ce înseamnă primejdia, zise ducesa, și care dansează fără teamă pe marginea prăpastiei.

— Doamnă, sînt încîntat să vă știu atît de sigură, răspunse el văzînd-o că pleacă să-și ia locul într-un cadril.

Cu tot disprețul ei apărent față de sumbrele prorociri ale lui Armand, ducesa era în prada unei veritabile spaima. Nici nu i se spulberase încă apăsarea morală și aproape fizică sub care o ținea iubitul ei, cînd el părăsi balul. Totuși, după ce se bucurase o clipă de plăcerea de a respira în voie, ea se surprinse regretînd emoțiile și frica, atîta-i de avidă firea femeiască după senzații extreme. Regretul acesta nu era iubire, dar categoric făcea parte dintre simțămintele ce o preced. Apoi, ca și cum ducesa ar fi re trăit încă o dată fiorul pe care domnul de Montriveau o făcuse să-l simtă, își aminti figura gravă cu care el privise ceasul și, cuprinsă de teamă, părăsi balul. Era pe la miezul nopții. Servitorul care o aștepta o ajută să-și îmbrace haina de blană și alergă să aducă trăsura ; apoi ducesa, după ce se instalează în trăsura, căzu într-o reverie destul de firească, pricinuită de prorocirea domnului de Montriveau. Cînd ajunse la ea în curte, intră într-un vestibul aproape la fel cu cel din palatul ei ; dar deodată nu recunoscuseră scara, și, în clipa în care se întoarse ca să-și cheme servitorii, mai mulți inși o asaltară fulgerător, îi puseră o batistă pe gură, îi legară mîinile și picioarele, și o ridicară. Ea țipa din toate puterile.

— Doamnă, avem poruncă să vă ucidem dacă țipați, i se spuse la ureche.

Spaima ducesei fu așa de mare, încît n-a putut nici odată să-și explice nici pe unde, nici cum a fost transportată. Cînd își veni în fire, se trezi cu mîinile și cu

¹ Nu știu (în limba italiană).

picioarele legate cu niște sfori de mătase, culcată pe canapeaua dintr-o odaie de burlac. Nu putu să-și stăpânească un țipăt atunci când întîlni ochii lui Armand de Montriveau care, stînd liniștit într-un fotoliu, și îmbrăcat în halatul lui de casă, fuma o țigară.

— Nu țipați, doamnă ducesă, spuse el scoțindu-și calm țigara din gură, am migrenă. De altminteri, am să vă dezleg. Ascultați însă cu atenție ceea ce am onoarea să vă spun. Generalul deznodă foarte delicat sforile ce strîngeau picioarele ducesei. — Ce folos ați avea să țipați? Nimeni nu vă poate auzi. Sînteți prea bine crescută pentru a face nazuri inutile. Dacă nu veți sta liniștită, dacă veți vrea să luptați cu mine, vă voi lega iarăși picioarele și mîinile. Cred că, judecînd limpede, vă respectați îndeajuns pentru a sta pe această canapea, ca și cum ați fi pe canapeaua dumneavoastră de acasă; fiți tot nepăsătoare și acum, dacă vroiți... M-ați făcut să vărs destule lacrimi pe canapeaua aceea, lacrimi ce le-am ascuns de orice privire...

În vreme ce Montriveau îi vorbea, ducesa aruncă împrejurul ei o privire furișă de femeie, privire ce știe să vadă totul prefăcîndu-se că nu ia seama la nimic. Îi plăcu foarte mult această cameră, destul de asemănătoare cu chilia unui sihastru. Se simțeau, în aerul de aci, sufletul și gîndul unui bărbat. Nici un ornament nu se zărea pe pereții goi și cenușii. Pe jos era un covor verde. O canapea neagră, o masă plină de hîrtii, două fotolii mari, o comodă împodobită cu un ceas deșteptător, un pat foarte scund pe care era așternută o pătură roșie brodată pe margini cu o broderie neagră în stil grecesc, dezvăluiau, prin îmbinarea lor, deprinderile unei vieți reduse la cea mai simplă expresie. Un sfeșnic triplu, așezat pe șemineu, amintea, prin forma lui egipteană, imensitatea deșerturilor prin care bărbatul acesta rătăcise mult timp. Lîngă pat, între piciorul — pe care niște labe enorme de șfînx îl lăsau să se bănuiască sub cutele păturii — și unul dintre pereții laterali ai camerei, se găsea o ușă scundă sub o perdea verde, cu franjuri roșii și negre, pe care cîteva inele mari o țineau agățată de o galerie. Ușa pe unde ieșiseră necunoscuții avea o draperie asemănătoare, ridicată însă printr-un șnur. Cînd ducesa își aruncă din nou privirea spre

cele două perdele pentru a le compara, băgă de seamă că ușa de lângă pat era deschisă și că niște licăriri roșietice, aprinse în cealaltă odaie, se zăreau pe sub perdeaua ridicată. Firește, curiozitatea ei fu atârnată de această lumină tristă ce abia-i îngăduia să distingă în întuneric câteva forme ciudate ; dar, în acea clipă, nu-i trecu prin minte ce primejdie putea să-i vină de acolo și vru să-și satisfacă o curiozitate mai arzătoare.

— Domnule, săvîrșesc o indiscreție dacă vă întreb ce aveți de gînd să faceți cu mine ? zise ea cu un dispreț și cu o ironie usturătoare.

Ducesa considera că în vorbele lui Montriveau se poate ghici o dragoste nemărginită. De altfel, pentru a răpi o femeie, nu e oare necesar s-o adori ?

— Mai nimic, doamnă, răspunse el suflînd cu grație ultimul fum de țigară. Sînteți aici pentru puțin timp. Vreau în primul rînd, să vă explic ce sînteți dumneavoastră și ce sînt eu. Atunci cînd vă place să vă alintăți pe divanul dumneavoastră, în budoarul dumneavoastră, nu găsesc cuvintele prin care să-mi exprim gîndurile. Apoi, acasă la dumneavoastră, la orice părere cu care nu sînteți de acord, trageți de șnurul soneriei, strigați și-i arătați iubitului dumneavoastră ușa, ca și cum el ar fi cel de pe urmă dintre mizerabili. Pe cînd aici pot să judec limpede. Aici nimeni nu poate să-mi trîntească ușa în nas. Aici, pentru câteva clipe, veți fi victima mea și veți avea extrema bunătate să mă ascultați. Nu trebuie să vă temeți de nimic. Nu v-am răpit ca să vă debitez injurii, nici ca să obțin de la dumneavoastră prin violență ceea ce n-am știut să merit, ceea ce dumneavoastră n-ați vrut să-mi acordați de bună voie. Ar fi o josnicie. Poate că dumneavoastră vă gîndiți la un viol ; eu, însă, nu.

Cu un gest scurt, aruncă țigara în foc.

— Doamnă, fără îndoială că fumul vă deranjează !

Se ridică imediat, luă de pe cămin o casoletă în care aprinse câteva mirodenii și purifică aerul. Uimirea ducesei nu se putea compara decît cu umilința ei. Eră în puterea acestui bărbat, iar el nu vroia să abuzeze de puterea lui. Ochii aceștia, cîndva atît de înflăcărați de iubire, îi vedea acum calmi și nemișcați ca niște stele. Se înfioră.

Apoi, groaza pe care Armand i-o inspira fu sporită printr-una din acele senzații ce te încremenesc, ca zbuciumul dintr-un coșmar. Rămase pironită de frică, părindu-i-se că vede licărirea de după perdele cum prinde tărie sub răsuflările unor foale. Brusc, strălucirea lor devenind mai puternică, iluminează trei persoane mascate. Îngrozitorul tablou pieri însă atât de repede, încît ducea îl luă drept o iluzie optică.

— Doamnă, reluă Armand privind-o cu o răceală disprețuitoare, un minut, unul singur, mi-ar fi de ajuns pentru a vă distruge întreaga viață, singura eternitate de care pot eu să dispun. Eu nu sînt Dumnezeu. Ascultați-mă bine, zise el, făcînd o pauză, ca să dea mai multă solemnitate cuvintelor lui. Iubirea va veni la dumneavoastră ori de cîte ori veți dori ; aveți asupra bărbaților o putere nemărginită ; amintiți-vă însă că, într-o zi, ați chemat iubirea ; și ea a venit — pură, neprihănită, pe cît poate fi ea pe acest pămînt ; tot atât de respectuoasă pe cît era de înflăcărată ; blindă, ca iubirea unei femei devotate sau ca a unei mame pentru copilul ei ; în sfîrșit, așa de mare, încît era o nebunie. V-ați bătut joc de această iubire ; ați săvîrșit o crimă. E dreptul oricărei femei să se refuze unei iubiri pe care simte că nu poate s-o împărtășească. Bărbatul care iubește fără a se face iubit n-ar avea de ce să fie plîns, și nu are dreptul să se plîngă. Însă, doamnă ducesă, a-l seduce, simulînd simțirea, pe un nefericit lipsit de orice afecțiune, a-l face să cunoască fericirea în toată plenitudinea ei, pentru a i-o răpi ; a-i fura întreaga fericire viitoare ; a-l ucide, nu numai în prezent, ci în veșnicia vieții lui, otrăvindu-i toate clipele și toate gîndurile ; iată ceea ce numesc eu o crimă înspăimîntătoare !

— Domnule...

— Încă nu vă pot îngădui să-mi răspundeți. Ascultați-mă deci mai departe. De altminteri, am drepturi asupra dumneavoastră ; nu le vreau însă decît pe cele ale judecătorului asupra criminalului, ca să vă trezesc conștiința. Dacă n-ați avea conștiință, nici nu v-aș învinui : sînteți însă atât de tînără ! Îmi place să cred că încă vă mai simțiți vie inima. Dacă vă cred destul de ticăloasă ca să săvîrșiți o crimă nepedepsită de legi, nu vă consider

destul de decăzută pentru a nu înțelege însemnătatea vorbelor mele. Reiau...

În acea clipă, ducesa auzi vuietul surd al unor foale, cu care de bună seamă că necunoscuții întrezăriți mai înainte ațitau focul a cărui lucire se proiecta pe podea; dar privirea fulgerătoare a lui Montriveau o sili să rămână, palpitând și cu ochii ficși, în fața lui. Oricât ar fi fost ducesa de curioasă, focul din cuvintele lui Armand o interesa mai mult decât vuietul acelui foc misterios.

— Doamnă, zise el după o pauză, în timp ce la Paris călăul trebuie să-l înhațe pe un biet asasin și să-l culce pe scindura pe care legea cere să fie culcat un asasin spre a i se reteza capul... Dumneavoastră știți, jurnalele îi previn deopotrivă și pe cei bogați, și pe cei săraci, spunându-le unora să doarmă liniștiți, iar celorlalți să nu doarmă, ca să poată trăi. Ei bine, dumneavoastră care sunteți evlavioasă, ba chiar bisericoadă, duceți-vă și porunciți să se slujească liturghia pentru acel ticălos: faceți parte din aceeași familie; dumneavoastră însă sunteți din spița principală. Spița ce poate să troneze în pace, să trăiască fericită, fără nici o grijă. Mînat de mizerie ori de ciudă, fratele dumneavoastră din ocnă n-a ucis decît un om; pe cînd dumneavoastră! Dumneavoastră ați ucis fericirea unui om, cele-mai frumoase nădejdi ale vieții lui, credințele lui cele mai scumpe. Celălalt și-a așteptat naiv victima și a ucis-o, fără să vrea, de frica eșafodului; pe cînd dumneavoastră!... Dumneavoastră ați concentrat toate ticăloșiile prefăcătoriei împotriva inocenței, ați înlănțuit inima celui pe care l-ați condamnat, spre a o devora și mai bine; l-ați momit cu dezmierdări; n-ați omis nimic din ceea ce putea să-l facă să întrezărească, să viseze, să rivnească bucuriile iubirii. I-ați cerut mii de sacrificii, pentru a i le refuza pe toate. L-ați făcut să vadă limpede lumina, înainte de a-i scoate ochii. Formidabil curaj! Asemenea infamii sînt un lux pe care nu-l pricep bietele burgheze de care vă băteți joc. Ele știu să se dăruie și să ierte; știu să iubească și să sufere. Ele ne fac să ne simțim mici față de măreția devotamentului lor. Pe măsură ce urci spre vîrfurile societății, găsești atîta noroi cîtă mocirlă există pe jos; numai că acolo sus, ea se usucă și se aurește. Da, pentru a afla josnicia

desăvîrșită, e necesară o educație aleasă, un nume mare, o femeie frumoasă, o ducesă. Pentru a cădea mai prejos decît orice, trebuie să fii deasupra tuturor. Exprim prost ceea ce gîndesc, mă mai dor încă rănile pe care mi le-ați făcut ; dar să nu credeți că mă plîng ! Nu. Vorbele mele nu sînt expresia nici unei speranțe personale, și nu conțin nici o amărăciune. Să știți, doamnă, eu vă iert, iar această iertare e totală, spre a nu vă plînge cumva că ați venit s-o căutați împotriva voinței dumneavoastră... Numai că dumneavoastră ați putea să vă bateți joc și de alte inimi, tot atît de naive ca a mea, iar eu sînt dator să le scutesc de asemenea dureri. Dumneavoastră mi-ați insuflat ideea de justiție. Ispășiți-vă deci groșeala aici pe pămînt ; poate Dumnezeu v-ar ierta ; iertare pe care eu v-o doresc ; el e însă neîndurător, și vă va pedepsi.

La aceste cuvinte, ochii ducesei doborîte, copleșite, se umplură de lacrimi.

— De ce plîngeți ? Rămîneți fidelă firii dumneavoastră ! Dumneavoastră ați contemplat fără nici o înfiorare chinurile inimii pe care o zdrobeați. Destul, doamnă, liniștiți-vă ! Eu nu mai pot să sufăr. Poate alții vă vor spune că le-ați dăruit viața ; eu vă spun cu încîntare că mi-ați dăruit neantul. Poate ați băgat de seamă că eu nu-mi aparțin, că trebuie să trăiesc pentru prietenii mei, și că, astfel, trebuie să îndur deopotrivă și răceala morții și durerile vieții. Veți avea dumneavoastră destulă înțelegere ? Sau veți fi ca tigrii pustiului, care mai întîi rănesc și-apoi ling rana ?

Ducesa izbucni în lacrimi.

— Cruțați-vă acum aceste lacrimi, doamnă. Dacă aș crede în ele, ar însemna să mă batjocoresc pe mine însumi. Sînt ele ori nu una dintre prefăcătoriile dumneavoastră ? Cînd v-ați purtat așa cum v-ați purtat, cum s-ar mai putea crede că există în dumneavoastră ceva adevărat ? Nici o prefăcătorie de-a dumneavoastră nu mai are acum putere să mă înduioșeze. Am spus totul.

Doamna de Langeais se ridică atunci cu un gest plin de măreție și de umilință totodată.

— Ai dreptul să mă tratezi crud, spuse ea întinzînd spre general mîna, pe care el nu o luă ; vorbele tale nu sînt destul de crude ; mi se cuvine o astfel de pedeapsă.

— Eu nu vă pedepsesc, doamnă! A pedepsi nu înseamnă oare a iubi? Să nu așteptați de la mine nimic asemănător unei iubiri. Aș putea, în propria mea cauză, să mă fac și ascunzător și judecător, și temnicer și călău; dar nu. Îndeplinesc o simplă datorie, nicidecum o dorință de răzbunare. Cea mai cruntă răzbunare, cred eu, este să disprețuiești răzbunarea pe care-o poți înfăptui. Cine știe! Poate că eu voi fi oficianul plăcerilor dumneavoastră. De acum înainte, purtând ou demnitate trista livrea în care societatea îi îmbracă pe criminali, poate că veți fi silită să aveți și onestitatea lor. Și atunci veți iubi!

Ducesa asculta cu o supunere ce nu mai era prefăcută, nici cochet calculată; ea nu începuse să vorbească decît după un timp destul de lung de tăcere.

— Armand, spuse ea, socotesc că, rezistînd iubirii, m-am supus tuturor pudorilor de femeie, și nu mă așteptam să primesc de la tine asemenea reproșuri. Te înarmezi cu toate slăbiciunile mele, ca să faci din ele crime. Cum de n-ai înțeles că, de-aș fi putut să mă las tirită de ispitele iubirii dincolo de datoriile mele, a doua zi aș fi fost zdrobită de mîhnirea că am mers prea departe? Vai! n-am păcătuit decît din neștiință. Era, îți jur, tot atîta bună-credință în greșelile mele, cîtă era în părerile mele de rău. Asprimea mea trăda mult mai multă dragoste decît lăsa să se vadă duioșia mea. Și, de altminteri, de ce te plîngi? inima mea nu ți-a fost de ajuns, ai pretins cu brutalitate trupul meu...

— Cu brutalitate! exclamă domnul de Montriveau. Dar își spuse în sine: — Dacă mă las tirît într-o dispută de cuvinte, sînt pierdut.

— Da, ai venit la mine fără nici un respect, fără nici un pic de gingășie, ca la o femeie ușoară. N-aveam dreptul să chibzuiesc? Ei bine, m-am gîndit mult. Necuviința purtării tale este scuizabilă: izvora din dragoste; lasă-mă să cred așa și să te justific față de mine însămi. Ei bine, Armand, astă-seară, chiar în clipa în care îmi preziceai o nenorocire, eu mai credeam în fericirea noastră. Da, aveam încredere în caracterul tău nobil și mîndru, de care mi-ai dat atîtea dovezi... Și eram a ta cu totul, adăugă ea, aplecîndu-se spre urechea lui Montriveau. Da,

mă stăpînea nu ştiu ce dorinţă de a-l face fericit pe un om atît de crud încercat de vitregii. Maestru pentru maestru, doream un bărbat deosebit. Cu cît mă simţeam mai presus, cu atît mai puţin vroiam să cobor. Încrezătoare în tine, vedeam o întreagă viaţă de iubire în clipa în care tu îmi arătai moartea... Puterea nu poate exista fără bunătate. Dragul meu, tu eşti prea puternic pentru a fi rău cu o femeie care te iubeşte. Dacă am greşit, nu pot să capăt o iertare ? Nu pot să mai îndrept nimic ? Căinţa dă farmec iubirii, vreau să fiu fermecătoare pentru tine. De ce numai eu să nu am dreptul să împărtăşesc, ca orice femeie, îndoielile, temerile, sfrielile pe care e aşa de firesc să le simţi atunci cînd te legi pe viaţă şi cînd tu rezezi atît de uşor asemenea legături ! Bietele burgheze cu care mă compari se dăruie, dar şi ele luptă. Ei bine, am luptat, şi iată-mă... Ah, Doamne ! nu mă ascultă ! exclamă ea, întrerupîndu-se. Îşi răsuci mîinile şi izbucni : — Dar te iubesc ! Sînt a ta ! Căzu la picioarele lui Armand. — A ta ! A ta, unicul meu, singurul meu stăpîn.

— Doamnă, zise Armand vrînd s-o ridice, Antoinette n-o mai poate salva pe ducesa de Langeais. Nu mai am încredere nici în una, nici în cealaltă. Vă dăruiti astăzi, iar mîinile poate că vă veţi refuza din nou. Nu există putere, nici în ceruri, nici pe pămînt, care să-mi poată chezaşui fidelitatea iubirii dumneavoastră. Chezaşiile aparţin trecutului ; noi nu mai avem trecut.

În acea clipă o lumină străluci atît de puternic, încît ducesa nu putu să nu întoarcă ochii spre draperie, şi-i revăzu limpede pe cei trei mascaţi.

— Armand, spuse ea, n-aş vrea să-mi fac o părere proastă despre tine. Cum de se află acolo oamenii aceia ? Ce pui la cale împotriva mea ?

— Oamenii aceia sînt tot atît de discreţi ca şi mine faţă de ceea ce se va petrece aici, zise el. Să nu vedeţi în ei decît braţele şi inima mea. Unul dintre ei e chirurg...

— Chirurg ? zise ea. Armand, dragul meu, îndoiala este cea mai crudă suferinţă. Vorbeşte, spune-mi dacă vrei viaţa mea : şi-o voi da eu, nu mi-o vei lua tu...

— Oare nu m-aţi înţeles ? replică Montriveau. Nu v-am vorbit de justiţie ? Ca să vă alung temerile, am să vă

explic ce-am hotărît în legătură cu dumneavoastră, adăugă el liniștit, luînd o tijă de oțel de pe masă.

— Îi arată o cruce de Lorena prinsă la capătul tijei.

— În această clipă, doi prieteni ai mei înroșesc în foc o cruce asemănătoare. Vă vom aplica pe frunte această cruce, exact între ochi, ca să nu puteți s-o ascundeți sub vreun diamant și să scăpați astfel de indiscreția oamenilor. Veți purta astfel pe frunte semnul infamant ce se aplică pe umărul ocnașilor, frații dumneavoastră. Suferința nu va fi prea mare, mă tem doar să nu faceți vreo criză nervoasă sau să opuneți rezistență...

— Rezistență ? zise ea bătînd voioasă din palme ; o, nu, nu, aș vrea acum să fie aici întreg pămîntul. Ah ! Armand, însemnează-o, însemnează-o numai decît pe supusa ta ca pe un biet obiect de-al tău ! Cereai garanții de iubire de la mine ; dar iată-le, pe toate, într-una singură. Ah ! nu vîd în pedeapsa ta decît milă și iertare, numai fericire veșnică e în răzbunarea ta... După ce vei fi pecetluit astfel o femeie ca fiind a ta, după ce vei avea un suflet rob ce va purta semnul tău roșu, ei bine, n-ai să mai poți niciodată să mă părăsești, vei fi al meu pe veci. Izolîndu-mă pe pămînt, vei fi răspunzător de fericirea mea, dacă nu ești un laș, iar eu te știu nobil și mare ! Dar femeia care iubește se înfierează cu însăși pe totdeauna. Haideți, domnilor, intrați și înfierăți-o pe ducesa de Langeais. Ea aparține pe veci domnului de Montriveau. Intrați numai decît cu toții ; fruntea mea arde mai puternic decît fierul vostru.

Armand se întoarse brusc, ca să n-o mai vadă pe ducesa zbuciumîndu-se îngenunchată. El spuse un cuvînt care-i făcu pe cei trei prieteni ai lui să se retragă. Femeile obișnuite cu viața din saloane cunosc jocul oglinzilor. La fel și ducesa, dornică să citească totul în inima lui Armand, era numai ochi. Armand, neluînd seama că are o oglindă în cameră, lăsă să se vadă două lacrimi grabnic șterse. Întregul viitor al ducesei era în cele două lacrimi. Cînd el se întoarse ca să o ridice pe doamna de Langeais, o găsi în picioare, crezîndu-se iubită. Așa încît se înfioră pînă-n adîncuri cînd îl auzi pe Montriveau spunîndu-i cu acea fermitate pe care și ea, odinioară, știuse așa de bine s-o ia, cînd se prefăcea față de el :

— Vă iert, doamnă. Puteți să mă credeți, scena aceasta va fi ca și cum nu s-ar fi petrecut niciodată. Acum însă ne vom spune adio. Îmi place să cred că ați fost sinceră cochetând pe canapeaua din budoarul dumneavoastră și că ați fost sinceră și acum, aici, în efuziunea dumneavoastră sufletească. Adio, nu mai sint în stare să cred nimic. Mă veți mai tulbura încă, veți rămîne pururi ducasă. Și... dar adio, noi nu ne vom înțelege niciodată. Ce preferați acum ? întrebă el, luînd aerul unui maestru de ceremonii. Să mergeți acasă, sau să vă întoarceți la balul doamnei de Sérisy ? Mi-am dat toată silința să vă păstrez reputația nepătată. Nici slugile dumneavoastră, nici ceilalți nu vor ști niciodată nimic din ceea ce s-a petrecut între noi în acest sfert de oră. Servitorii vă cred la bal ; trăsura dumneavoastră n-a părăsit curtea doamnei de Sérisy ; aceeași trăsură însă poate să se găsească tot așa de bine și în curtea palatului dumneavoastră. Unde vreți să fie ?

— Tu cum mă sfătuiești, Armand ?

— Armand nu mai există, doamnă ducasă. Noi doi sîntem străini unul față de celălalt.

— Atunci, condu-mă la bal, zise ea, vrînd să pună încă o dată la încercare puterea lui Armand. Aruncă înapoi în infertul luminii o ființă care a suferit acolo și care trebuie să sufere mai departe, dacă pentru ea nu mai există fericire. O ! dragul meu, te iubesc totuși, așa cum iubesc burghezele tale. Te iubesc atît de mult, încît ți-aș sări de gît la bal, în față întregii lumi, dacă-mi ceri. Această lume oribilă nu m-a corupt. Uite, sînt tînără și voi întineri și mai mult. Da, sînt un copil, copilul tău, tu m-ai creat. O ! nu mă izgoni din raiul meu !

Armand făcu un gest.

— Ah ! dacă plec, lasă-mă să iau de aici ceva, un nimic ! Ca să-l pun astă-seară pe inima mea, zise ea luînd bonetul lui Armand, pe care îl înfășură în eșarfă... Nu, continuă ea, eu nu fac parte din acea lume de femei prefăcute, lume pe care tu nu o cunoști și deci nu poți să mă apreciezi ; să știi ! unele se dau, pentru bani ; altele sînt sensibile la daruri ; totul e josnic. Ah ! aș vrea să fiu o simplă burgheză, o mîncitoare, dacă-ți place mai mult o femeie mai prejos de tine, decît o femeie la a cărei dragoste se adaugă și mărețiile omenești. Ah ! Armand, există

printre noi femei alese, femei minunate, caste, pure ; și acelea sînt fermecătoare. Aș vrea să am toate titlurile nobiliare ca să ți le jertfesc pe toate ; nenorocul m-a făcut ducesă ; aș vrea să mă fi năsout pe tron, atunci aș fi avut puțința să-ți jertfesc orice. Aș fi o grizetă pentru tine și regină pentru ceilalți.

El asculta, stingîndu-și țigara de foi.

— Cînd veți vroi să plecați, zise el, să-mi spuneți...

— Dar eu aș vrea să rămîn.

— Asta-i altă chestie ! făcu el.

— Stai ! nu s-a stins de tot, exclamă ea, luînd țigara și sugînd ceea ce buzele lui Armand mai lăsaseră.

— Vrei să fumezi ? îi zise el.

— Oh ! ce n-aș face ca să-ți plac !

— Ei bine, plecați, doamnă...

— Mă supun, zise ea plîngînd.

— Trebuie să vă acopăr fața, ca să nu vedeți drumul pe unde veți trece.

— Sînt gata, Armand, zise ea, legîndu-se la ochi.

— Nu mai vedeți nimic ?

— Nu.

El îngenunche încet în fața ei.

— Ah ! te aud, zise ea, lăsînd să-i scape un gest plin de duioșie, socotind că această asprime prefăcută are să înceteze.

El vru să-i sărute buzele și ea se apropie.

— Mai vedeți, doamnă !

— Sînt puțin curioasă.

— Așadar, mă înșelați și acum ?

— Ah ! zise ea cu minia trufiei umilite, luați-mi de pe față batista și conduceți-mă, domnule ; n-am să deschid ochii.

Armand, convins de cinstea ei cînd îi auzi strigătul, o călăuzi pe ducesa care, credincioasă cuvîntului dat, plină de mîndrie, se comportă ca o oarbă ; dar, ținînd-o pîrîntește de mînă pentru a-i ajuta cînd să urce, cînd să coboare, Montriveau luă aminte la puternicele palpații ce zbuciumau inima acestei femei atît de brusc năpădită de o dragoste sinceră. Doamna de Langeais, fericită că astfel poate să-i vorbească, vru să-i mărturisească totul, el însă

rămase neclintit ; iar cînd mîna ducesei îl interoga, a lui rămînea mută. În sfîrșit, după ce merseră un timp împreună, Armand îi spuse să înainteze, ea înaintă și băgă de seamă că el îi ferea rochia să nu șteargă pereții unei deschizături pesemne foarte îngustă. Doamna de Langeais fu impresionată de grija lui, ce dovedea încă puțină iubire ; dar aceasta fu, într-un fel, salutul de despărțire al lui Montriveau, intrucît o părăsi fără să-i spună un cuvînt. Simțindu-se într-o atmosferă caldă, ducesa deschise ochii. Era singură, în fața șemineului din budoarul contesei de Sérisy. Prima ei grijă fu să-și îndrepte toaleta răvășită : își aranjă iute rochia și își orîndui pieptănătura.

— Ei bine, scumpa mea Antoinette, te-am căutat peste tot, zise contesa deschizînd ușa budoarului.

— Am venit aici să mă odihnesc puțin, zise ea ; în saloane s-a făcut o căldură insuportabilă.

— Credeam că ai plecat, dar fratele meu, Ronquerolles, mi-a spus că i-a văzut pe servitorii tăi așteptîndu-te.

— Sînt dărîmată, scumpa mea ; lasă-mă o clipă aici să mă odihnesc.

— Dar ce ai ? Tremuri toată.

Și ducesa se așeză pe divanul prietenei sale.

Marchizul de Ronquerolles intră.

— M-am temut, doamnă ducesă, să nu vi se fi întîmplat vreun accident. Tocmai l-am văzut pe vizitiul dumneavoastră beat turtă.

Ducesa nu răspunse ; privea șemineul, oglinzile, căutînd urmele trecerii ei ; pe urmă, încercă o senzație extraordinară văzîndu-se în mijlocul veseliei din bal după teribila scenă ce dase vieții ei un alt curs. O cuprinse un tremur cumplit.

— Îmi sînt iritați nervii de prorocirea pe care mi-a făcut-o domnul de Montriveau. Chiar dacă n-a fost decît o glumă, am să mă duc să văd dacă securea lui de la Londra îmi va tulbura pînă și somnul. Adio, scumpo. Adio, domnule marchiz.

Străbătu saloanele, unde fu oprită de adulatorii ce-i provocară mila. I se păru mică lumea asta în care ea părea regină, ea, cea atît de umilită și atît de mică. Și apoi, ce însemnau acești bărbați față de cel pe care ea îl iubea cu

adevărat și al cărui caracter luase proporții gigantice, pentru o clipă diminuate de ea, dar cărora acum le da o măreție poate peste măsură ? Nu putu să nu-l privească pe servitorul ei pe care îl găsi dormind adânc.

— N-ai lipsit nici o clipă de-aici ? îl întrebă ea.

— Nu, doamnă.

Urcându-se în trăsură, își văzu într-adevăr vizitiul într-o stare de beție de care s-ar fi înfricoșat în orice altă împrejurare ; dar marile zguduiri ale vieții îi răpesc spaimei hrana obișnuită. De altfel, ajunse acasă cu bine ; era însă schimbată și în prada unor sentimente cu totul noi. Pentru ea nu mai exista decât un singur bărbat pe lume, adică numai pentru el dorea de aici înainte să mai aibă vreo valoare. Dacă fiziologii pot să definească exact iubirea ca aparținând legilor naturii, moraliștii sînt destul de încurcați cu explicarea ei, cînd vor s-o aprecieze în toate sensurile pe care i le-a atribuit societatea. Cu toate acestea, există, în ciuda ereziilor miilor de secte ce dezbină biserica amorului, o linie dreaptă și bine distinctă care separă net doctrinele, o linie pe care discuțiile nu o vor frînge niciodată, a cărei inflexibilă aplicație explică și criza în care, ca mai toate femeile, se afla acum ducesa de Langeais. Ea nu iubea încă, dar avea o pasiune.

Iubirea și pasiunea sînt două stări sufletești diferite, pe care poeții și oamenii de lume, filozofii și nerozii le confundă mereu. Iubirea comportă o reciprocitate de sentimente, o certitudine a bucuriilor pe care nimic nu le poate vătăma și o foarte statornică împărtășire a acelorași plăceri, o totală aderență între inimi pentru a nu îngădui nici o gelozie. Atunci posesiunea devine un mijloc și nu un scop ; o infidelitate produce suferință, dar nu desparte ; sufletul nu mai este ba arzător ori tulburat, ba rece sau senin, ci e neconținut fericit ; în sfîrșit, dorința, desfășurată ca printr-o inspirație divină peste întreaga imensitate a timpului, ni-l colorează într-o singură nuanță : viața pare albastră ca un cer senin. Pasiunea este presentimentul iubirii și al infinitului ei, după care aspiră orice suflet sensibil. Pasiunea e o speranță ce poate fi înșelată. Pasiune înseamnă și suferință și tranziție totodată ; pasiunea înce-tează atunci cînd speranța a murit. Și bărbații și femeile

pot, fără a se dezonora, să nutrească mai multe pasiuni ; e atât de firesc să alergi după fericire ! Însă nu iubești în viață decît o singură dată. Toate discuțiile, scrise sau orale despre sentimente, se pot rezuma în aceste două întrebări : e vorba de o pasiune ? sau e vorba de iubire ? Iubirea neputînd să existe fără cunoașterea intimă a plăcerilor ce o perpetuează, ducesa era deci sub jugul unei pasiuni ; așa încît se chinuia într-un zbucium pustiitor, făcîndu-și fără voia ei fel de fel de proiecte, mistuindu-se în dorinți, simțind tot ceea ce exprimă cuvîntul *pasiune* : suferea. În clo-cotul din sufletul ei se amestecau de-a valma vîltoarele ridi-cate de vanitatea, de amorul propriu, de trufia ori de mîn-dria ei ; toate aceste feluri de egoism se înlănțuiau. Ea îi spusese unui bărbat : Te iubesc, sînt a ta ! Era oare posibil ca ducesa de Langeais să fi rostit zadarnic asemenea vorbe ? Ea trebuia sau să fie iubită, sau să abdice de la rolul ei social. Simțind atunci singurătatea patului ei vo-luptuos în care voluptatea nu-și strecurase niciodată coap-sele fierbinți, ducesa se răsucea și se zvîrcolea repetîndu-și : — Vreau să fiu iubită ! Și credința pe care încă o mai avea în ea îi da speranța că va izbuti. Ducesa fusese rănită, vanitoasa pariziancă era umilită, femeia adevărată din ea întrezărea fericirea, iar închipuirea ei, răzbunătoare a timpului pierdut pentru natură, îi aprindea focurile de nestins ale plăcerii. Ea se ridica aproape pînă la senza-țiile iubirii ; căci, la gîndul că nu e iubită, care o sfișia, era fericită să-și spună sie, însăși : — Îl iubesc ! Ar fi călcat sub picioare și lumea și pe Dumnezeu. Montriveau era acum religia ei. Ziua următoare și-o petrecu într-o stare de tulburare sufletească și de frămîntări trupești ce cu greu ar putea fi descrise. Scria și rupea scrisoare după scrisoare, făcîndu-și mii de supoziții imposibile. La ora la care Montriveau sosea odinioară, vru să creadă că el va veni și fu bucuroasă să aștepte. Toată ființa i se concentrează în simțul auzului. Din cînd în cînd închidea ochii și se străduia să audă prin spații. Ar fi vrut să aibă puterea de a topi toate obstacolele dintre ea și iubitul ei, ca să obțină tăcerea absolută ce i-ar fi permis să perceapă orice zgomot de la distanțe enorme. Într-o astfel de încordare sufle-

tească, bătaile pendulei i se părură îngrozitoare, erau ca un fel de pâlăvrăgeală sinistră pe care o opri. În salon bătu miezul nopții.

— Dumnezeu! își zise ea, a-l vedea aici ar însemna fericirea. Și totuși, el venea cîndva, adus de dorință. Vocea lui umplea acest budoar. Și-acum, nimic!

Amintindu-și scenele de cochetărie pe care le jucase și care i l-au răpit, lacrimi de disperare curseră multă vreme din ochii ei.

— Doamna ducesă, îi spuse camerista, nu știe poate că e ora două din noapte; am crezut că doamna nu se simte bine.

— Da, mă duc să mă culc; ține însă minte, Suzette, zise doamna de Langeais ștergîndu-și lacrimile, să nu mai intri niciodată la mine fără a fi chemată; nu vreau să-ți mai spun acest lucru încă o dată.

Timp de o săptămînă, doamna de Langeais se duse prin toate casele unde nădăjduia să-l întîlnească pe domnul de Montriveau. Contrar obiceiurilor ei, sosea devreme și pleca tîrziu; nu mai dansa, se prefăcea doar. Încercările rămaseră zadarnice! Nu izbuti să-l vadă pe Armand, al cărui nume nu mai cuteza să-l rostească. Totuși, într-o seară, într-un moment de deznădejde, o întrebă pe doamna de Sérisy, cu toată nepăsarea pe care fu în stare s-o simuleze: — Sînteți supărați cu domnul de Montriveau? nu-l mai văd pe la voi.

— De ce nu mai vine pe aici? răspunse contesa rîzînd. De altfel, nu prea se mai arată nicăieri, pesemne e ocupat cu vreo femeie.

— Credeam, replică ducesa cu nevinovăție, că marchizul de Ronquerolles e prieten cu el...

— Nu l-am auzit niciodată pe fratele-meu spunînd că l-ar cunoaște.

Doamna de Langeais nu mai zise nimic. Atunci doamna de Sérisy socoti că poate să biciuiască nepedepsit o prietenie ce-i fusese mult timp amară, și reluă vorba.

— Îl regreti, deci, pe acest trist personaj. Am auzit spunîndu-se lucruri monstruoase despre el: dacă-l jignești o dată, nu mai uită, nu iartă nimic; dacă-l iubești te leagă în lanțuri. La orice ai spune despre el, vreunul

dintre cei ce-l ridică în slăvi îți răspunde întotdeauna cu aceleași vorbe : Știe să iubească ! Mi se repetă mereu : Montriveau dă totul pentru un prieten, e un suflet uriaș. Ei, și ! Societatea nu caută suflete atât de mari. Bărbați cu asemenea caracter sînt foarte buni la ei acasă, să stea acolo, și să ne lase pe noi în lumea noastră măruntă. N-am dreptate, Antoinette ?

Cu toată școala lumii pe care o avea, ducesa păru încurcată, spuse totuși cu o seninătate ce-o înșelă pe prietena sa :

— Îmi pare rău că nu-l mai văd, îl prețuiam și-i acordam o prietenie sinceră. Trebuie să-ți par caraghioasă, scumpă prietenă : imi plac sufletele mari. A te da unui prost, nu-nseamnă a recunoaște deschis că nu ai decît simțuri ?

Doamna de Sérisy n-avusese niciodată parte decît de oameni banali, și chiar acum era îndrăgostit de ea un astfel de bărbat frumos, marchizul d'Aiglemont.

Contesa încheie conversația ; iar doamna de Langeais, văzînd o speranță în faptul că Armand nu mai apărea nicăieri, îi scrisese îndată o scrisoare umilă și plină de dragoste, care trebuia să-l readucă la ea, dacă generalul o mai iubea. A doua zi îi trimise scrisoarea prin valetul ei de casă, iar cînd valetul se întoarse, îl întrebă dacă i-a înmînat-o chiar lui Montriveau ; apoi după ce valetul o încredință de accasta, nu putu să-și stăpînească un simțămînt de bucurie. Armand era la Paris, sta singur, la el acasă, fără să iasă în lume ! O iubea deci. Ziua întreagă așteptă răspuns, dar răspunsul nu veni. În zbuciumul ce reîncepea, pe care i-l da nerăbdarea, Antoinette încerca să motiveze întirzierea : Armand se simte jignit, răspunsul va veni prin poștă ; dar, pe seară, nu mai putu să se amăgească. Fu o zi groaznică, plină de suferințe care plac, de frămîntări care zdrobesc, de chinuri sufletești care distrug viața. A doua zi trimise la Armand după un răspuns.

— Domnul marchiz a poruncit să vă spun că va veni dînsul la doamna ducesă, răspunse Julien.

Dispăru repede în camera ei, ca să nu lase să i se vadă fericirea, se prăbuși pe canapea și își mistui acolo primele infiorări.

— Va veni ! Gîndul acesta îi sfişia sufletul. Sînt, într-adevăr, nenorocite fiinţele pentru care aşteptarea nu este cea mai cumplită dintre furtuni şi rodirea celei mai dulci plăceri, care nu au în ele flacăra ce trezeşte imaginiile lucrurilor şi dublează natura făcîndu-ne să simţim atît esenţa pură a obiectelor cît şi materialitatea lor. În iubire, oare a aştepta nu e tot una cu a epuiza neîncetat o speranţă sigură, cu a te dărui chinului teribil al pasiunii care e fericită să nu cunoască dezamăgirile adevărului ? Emanatie statornică de forţă şi de dorinţi, aşteptarea nu e oare pentru inima omenească ceea ce sînt pentru unele flori exhalatiile lor înmiresmate ? Noi ne plîntăm repede de strălucitoarele şi sterpele culori ale choréopsis-ului sau ale lalelelor, şi ne întoarcem cu nesat spre delicioasele pansele ale portocalului sau ale volkameriei, două flori pe care patria lor le-a asemuit cu nişte tinere logodnice pline de dragoste, mîndre de trecutul lor, mîndre de viitorul lor.

Ducesa se deprindea cu plăcerile noii sale vieţi, simţind, cu un fel de beţie, flagelaţiile iubirii, şi, schimbîndu-şi simţămintele, găsi alte meniri şi un sens mai bun rosturilor vieţii. Agitîndu-se în camera ei de toaletă, înţelese ce însemnătate au rafinamentele podoabelor şi minuţioasele îngrijiri acordate trupului, atunci cînd ele sînt dictate de iubire şi nu de vanitate ; aceste griji îi ajutară să îndure trecerea grea a timpului. Cînd isprăvi, căzu iarăşi în frămîntările chinuitoare, în zbuciumul nervos al cumplitei puteri ce face să fermenteze toate ideile şi care poate că nu e decît o boală ale cărei suferinţi ne plac. Ducesa era gata de la ora două după-amiază : domnul de Montriveau nu sosi nici la unsprezece seara. A explica neliniştile unei femei care putea trece drept copilul răsfăţat al civilizaţiei ar fi totuna cu a vrea să spunem cîtă poezie poate concentra inima într-un gînd ; ar fi totuna cu a vrea să cîntărim energia degajată de suflet la suneţul unui clopoţel, ori să evaluăm cît din viaţă consumă mîhnirea pricinuită de o trăsătură al cărei uruit continuă fără a se opri.

— Să-şi fi bătut oare joc de mine ? zise ea ascultînd cum bate miezul nopţii.

Îngălbeni, dinții începură să-i clănțane ; își izbea miinile, zbuciumîndu-se în acest budoar, în care odinioară, gîndea ducesa, el apărea fără să fie chemat. Dar se resemnă. Oare nu ea îl făcuse să îngălbenească și să se zbuciume sub săgețile usturătoare ale ironiei ei ? Doamna de Langeais înțelese soarta crudă a femeilor care, lipsite de mijloacele de manifestare ale bărbaților, sînt silită să aștepte atunci cînd iubesc. A alerga înaintea iubitului e o greșeală pe care puțini bărbați știu s-o înțeleagă. Cei mai mulți văd o înjosire într-o asemenea bucurie cerească ; Armand însă avea un suflet mare și trebuia să facă parte din micul număr de oameni ce știu să răsplătească printr-o iubire veșnică o astfel de revărsare de iubire.

— Ei bine, mă voi duce, își zise ea zvîrcolindu-se în pat, fără a putea să-și găsească somnul ; mă voi duce la el, îi voi întînde mina fără a mă simți umilită că i-o întind. Un bărbat deosebit vede în orice pas pe care o femeie îl face spre el o dovadă de dragoste și de statornicie. Da, îngerii trebuie să coboare din ceruri ca să vină la oameni, și eu vreau să fiu un înger pentru el.

A doua zi, scrise una din acele scrisori în care excelează spiritul celor zece mii de doamne de Sévigné cite numără acum Parisul. Totuși, spre a ști să te plîngi fără să te înjosești, spre a te înălța în zbor cu cele două aripi ale tale larg desfășurate fără să te tîrăști umilitor, spre a dojeni fără a supăra, spre a te revolta cu grație, spre a ierta fără a-ți înjosi demnitatea personală, spre a spune totul și a nu mărturisi nimic, trebuie să fii ducesa de Langeais și să fi fost educată de doamna prințesă, de Blamont-Chauvry, ca să scrii o asemenea scrisoare fermecătoare. Julien plecă. Julien, ca orice valet de casă, era victima tuturor acelor obișnuite du-te vino ale amorului.

— Ce ți-a răspuns domnul de Montriveau ? îi zise ea lui Julien, pe cît putu de indiferentă, cînd valetul veni să-i dea raportul despre misiunea lui.

— Domnul marchiz m-a rugat să-i spun doamnei ducese că bine.

Groaznică-i reacția sufletului asupra lui însuși !. Să primești față de martori curioși un răspuns pentru inimă, și să nu murmuri, și să te vezi silită să taci — e una dintre miile de dureri ale oamenilor bogați !

Timp de douăzeci de zile doamna de Langeais îi scrisese domnului de Montriveau fără să capete vreun răspuns. Începuse să spună că e bolnavă, ca să scape de obligațiile ce le avea fie față de prințesă, la care ținea, fie față de lume. Nu mai primea decât pe tatăl ei, ducele de Navarreins, pe prințesa de Blamont-Chauvry, mătușa sa, pe bătrînul vidam de Pamiers, care-i era unchi după mamă, și pe unchiul soțului ei, ducele de Grandlieu. Aceste persoane crezură ușor în boala doamnei de Langeais, găsind-o din zi în zi mai abătută, mai palidă, mai slăbită. Suferințele tainice ale unei iubiri adevărate, surescitarea unui orgoliu rănit, statornica biciuire a singurului dispreț ce putea s-o doară, năzuințele ei după niște plăceri neconținut rîvnite și neconținut amăgite; în sfîrșit, toate puterile ei ațîțate zadarnic îi mistuiau treptat firea șovăielnică. Își plătea astfel restanțele vieții ei nesocotite. Ieși, în fine, din casă pentru a asista la o paradă la care trebuia să ia parte și domnul de Montriveau. Stînd în balconul de la Tuileries, alături de familia regală, ea trăi una dintre acele bucurii pe care sufletul nu le uită multă vreme. Ducesa arăta sublim în mîhnirea ei, și ochii tuturor o salutară cu admirație. Schimbă cîteva priviri cu Montriveau, a cărui prezență o făcea atît de frumoasă. Generalul defilă aproape pe sub picioarele ei, în toată acea splendoare a uniformei militare al cărei efect asupra imaginației femeiești îi recunosc chiar și cele mai năzuroase persoane. Pentru o femeie îndrăgostită, ce nu și-a mai văzut iubitul de două luni, o astfel de clipă trecătoare nu seamănă oare cu acea fază a viselor noastre în care întrevădem fulgerător un peisaj fără de sfîrșit? Numai femeile și tinerii ar putea înțelege dorul năucitor și pătimaș pe care-l exprimau ochii ducesei. În ceea ce-i privește pe bărbați, dacă vreodată în tinerețea lor au trăit paroxismul primelor lor pasiuni, acele manifestări ale puterii spiritului, mai tirziu ei le uită cu desăvîrșire, încît li se întîmplă să tăgăduiască asemenea luxuriante extaze, singurul nume ce se poate da unor astfel de înțuiții magnifice. Extazul religios este nebunia gîndirii desprinse din legăturile ei corporale; pe cînd, în extazul

amoros, se confundă, se unesc și se cuprind forțele celor două naturi ale noastre. Când o femeie este prada tiraniilor furioase sub care se prăbușea doamna de Langeais, hotărârile definitive se succed așa de rapid, încît e imposibil să le mai urmărești. Gîndurile izvorăsc atunci unele din altele și curg prin suflet ca niște nori purtați de vînt pe un fond cenușiu ce acoperă soarele. De aci înainte, faptele vor spune totul. Iată deci faptele. A doua zi după paradă, doamna de Langeais își trimise trăsura cu întregul ei echipaj să aștepte, de la ora opt dimineța pînă la trei după amiază, la poarta marchizului de Montriveau. Armand locuia pe strada Sena, la cîțiva pași de Camera pairilor, unde în acea zi urma să aibă loc o ședință. Dar cu mult înainte ca pairii să sosească la palatul lor, cîteva persoane zăriră trăsura cu slugile ducesei. Un tînăr ofițer, disprețuit de doamna de Langeais, însă agreat de doamna de Sérisy, baronul de Maulincour, fu primul care recunoscuse slugile. El alergă într-o clipă la iubita lui, să-i povestească în taină această ciudată nebunie. Numaidecît știrca fu adusă telegrafic la cunoștința tuturor clanurilor din foburgul Saint-Germain, ajunse la palat, la Elysée-Bourbon, deveni scandalul zilei, subiectul tuturor discuțiilor, de la prînz pînă seara. Aproape toate femeile tăgăduiau faptul, dar în așa chip încît să-l facă de crezut; iar bărbații îl credeau, manifestînd față de doamna de Langeais cea mai binevoitoare înțelegere.

— Sălbaticul de Montriveau are un caracter de bronz, pesemne că el va fi pretins acest scandal, ziceau unii, dînd vina pe Armand.

— Ei bine, ziceau alții, doamna de Langeais a săvîrșit cea mai nobilă nesocotință! Să renunțe, în fața întregului Paris, de dragul unui iubit, la lumea, la rangul, la averea ei, la considerație, e o lovitură de stat feminină, frumoasă ca lovitura de cuțit a acelui peruchier ce l-a impresionat atît pe Canning la Curtea cu juri. Nici una dintre femeile care-o defăimează pe ducesa n-ar face o asemenea declarație demnă de vremurile vechi. Doamna de Langeais e o femeie vitează, afișîndu-se așa de deschis. Acum, ea nu-l mai poate iubi decît pe Montriveau. Nu-i oare ceva măreț pentru o femeie să spună: Nu voi avea decît o dragoste?

— Ce are să devină societatea, domnule, dacă dumneavoastră onorați astfel viciul, fără nici un respect pentru virtute? zise soția procurorului-general, contesa de Grandville.

În timp ce palatul, foburgul și Chaussée d'Antin discutau despre naufragiul acestei virtuți aristocratice, iar tineri zeloși alergau călare să vadă trăsura pe strada Senei și să se asigure într-adevăr că ducesa era la domnul de Montriveau, ea zăcea cu inima tremurând în tihna budoarului ei. Armand, care nu dormise acasă, se plimba la Tuileries cu domnul de Marsay. Iar rudele doamnei de Langeais se vizitau unele pe altele, dându-și întâlnire la ea pentru a o dădăci și a se sfătui asupra mijloacelor prin care să oprească scandalul provocat de purtarea ei. La orele trei, domnul duce de Navarreins, vidamul de Pamiers, bătrîna prințesă de Blamont-Chauvry și ducele de Grandlieu se găseau adunați în salonul doamnei de Langeais, și o așteptau. Lor, ca și altor curioși, servitorii le spusese că stăpîna nu e acasă. Duceșă nu exceptase pe nimeni de la acest consemn. Cele patru persoane, ilustre în sfera aristocrației căreia almanahul Gotha îi consfințește anual crugurile și pretențiile ereditare, pretind o schiță rapidă fără de care tabloul nostru social ar fi incomplet.

Prințesa de Blamont-Chauvry era, în lumea feminină, cea mai poetică ruină a domniei lui Ludovic al XV-lea, la a cărei poreclă¹, pe vremea frumozăei ei junete, zice-se, contribuise și ea cu o cotă-parte. Din nurii ei de odinioară nu mai rămăsese decît un nas remarcabil, subțire, încovoiat ca o sabie turcească, și principal ornament al unui chip asemănător cu o veche mînușă albă; apoi, cîteva șuvițe de păr cirliontate și pudrate, papucii cu tocuri, bonetul de dantelă stacojie, mitenele negre și un colier cu cinci diamante. Dar, pentru a-i face un portret absolut exact, e necesar să adăugăm că avea despre ruinele ei o atît de înaltă părere, încît umbla decoltată seara, purta mînuși lungi și își vopsea încă obrajii cu clasicul ruj al

¹ Ludovic al XV-lea, supranumit *le Bien-Aimé*, (cel Prea-Iubit), datorită multelor sale legături amoroase.

lui Martin. Amabilitatea redutabilă din ridurile sale, flacăra neobișnuită din ochi, demnitatea profundă din întreaga ei ființă, spiritul de pe limba ei cu trei sulți, memoria infailibilă de sub fruntea ei făceau din bătrîna printesă o veritabilă putere. Pe pergamentul creierului ei erau scrise toate hrisoavele din arhivele statului și cunoștea înrudirile dintre casele de principi, de duci și de conți ale Europei, ba pînă și unde se mai aflau ultimele vlăstare ale lui Carol Magnul. Așa că nici o uzurpare de titlu nu putea să-i scape. Junii ce vroiau să fie bine văzuți, ambițioșii, femeile tinere, îi aduceau omagii statornice. Salonul ei se bucura de cea mai aleasă considerație în foburgul Săint-Germain. Cuvintele acestui Talleyrand femel rămîneau ca niște seîntințe. Multe persoane veneau să-i ceară sfaturi în legătură cu eticheta ori cu datinile, și primeau de la ea lecții de bun-gust. Hotărît, nici o bătrînă nu se pricepea să-și vire ca ea tabachera în buzunar ; și avea, cînd se așeza, ori cînd își încrucișa picioarele, niște mișcări ale fustei, de o precizie și de o grație ce le aduceau la disperare pe tinerele cele mai elegante. De-a lungul unui sfert din viața ei, vocea îi stătuse numai în cap, nu putuse însă s-o împiedice să coboare în membranele nasului, ceea ce o făcea ciudat de expresivă. Din marea ei avere îi mai rămăseseră o sută cincizeci de mii de livre în păduri, generos restituite de Napoleon. Astfel, bunuri și ființă, totul în ea era demn de considerație. Această stranie vechitură sta într-o berjeră lingă șemineu și tîl-fășuia cu vidamul de Pamiers, altă ruină contemporană. Bătrînul senior, fost Comandor al Ordinului de Malta, era un om mare, lung și subțire, al cărui guler sta întotdeauna strîns în așa fel încît îi comprima obrazii ce se revărsau ușor peste cravată, menținîndu-i capul sus ; atitudine plină de suficiență la unii oameni, dar îndreptățită la el, datorită unui spirit voltairian. Ochii lui bulbucați păreau că văd totul, și văzuseră, într-adevăr, totul. Își puneă bumbac în urechi. În fine, persoana lui, în ansamblu, oferea un model perfect de linii aristocratice, linii subțiri și gingașe, suple și agreabile, care, asemeni cu ale unui șarpe, pot, după voință, să se îndoie, să se îndrepte, să devină lunecătoare ori țepene.

Ducele de Navarreins se plimba în lung și-n lat prin salon, împreună cu domnul duce de Grandlieu. Amândoi erau bărbați în vîrstă de cincizeci și cinci de ani, încă verzi, scurți și rotofei, bine hrăniți, cu fața cam roșie, cu ochii obosiți, cu buza de jos deja veștejită. Fără tonul elegant al limbajului lor, fără afabila politețe a manierelor, fără dezinvoltură ce putea să se schimbe brusc în zeflemea, un observator superficial ar fi putut să-i ia drept bancheri. Însă orice eroare înceta cînd le ascultai conversația înarmată cu toate precauțiile față de cei de care se temeau, uscată și goală față de egalii lor, perfidă față de inferiorii pe care oamenii de la Curte sau bărbații de stat știu să-i domesticească prin dulcегării sforăitoare și să-i rănească printr-un cuvînt neașteptat. Așa arătau reprezentanții acestei mari nobilimi, ce vroiau să moară sau să rămînă neatinsă, ce merita tot atîta laudă cît dispreț, și care va fi mereu judecată greșit, pînă cînd un poet a arătat că e fericită să se supună regelui, dîndu-și sufletul sub secula lui Richelieu și sfruntînd ghilotina lui '89 ca pe o răzbunare murdară.

Toate cele patru personaje se remarcău printr-o voce subțire, într-o deosebită armonie cu ideile și cu felul lor de a fi. De altminteri, domnea între ei cea mai deplină egalitate. Obișnuința, căpătată la curte, de a-și ascunde emoțiile, îi împiedica să-și manifeste neplăcerea pe care le-o pricinaia pozna tinerei lor rude.

Pentru a-i împiedica pe critici să taxeze drept pueril începutul scenei următoare, poate că e necesar să remarcăm aici că Locke, aflîndu-se în compania unor seniori englezi, vestiți pentru spiritul lor, distinși atît prin manierele cît și prin greutatea lor politică, se distra răutăcios stenografiîndu-le, printr-un procedeu anume, conversația, și-i făcea să pufnească în ris citîndu-le, în toate țările, clasele de sus au un jargon artificial care, spălat în cenușile literare sau filozofice, dă foarte puțin aur în creuzet. La toate caturile societății, în afară de cîteva saloane pariziene, un observator perspicace regăsește aceleași caraghioslicuri ce nu diferențiază decît subțirimea ori grosimea spoielii. Iar conversațiile substanțiale sînt o

excepție socială, pe cînd beoțianismul¹ ocupă de obicei mai toate zonele societății. Dacă, prin forța împrejurărilor, în sferele înalte se vorbește mult, apoi acolo se și gîndește puțin. A gîndi este o oboseală, iar bogaților le place să vadă viața curgînd fără mari strădanii. Așa încît, comparînd fondul glumelor pe diferite trepte, de la ștengarul din Paris pînă la pairul Franței, un cercetător va înțelege cuvîntul domnului de Talleyrand : *Manierele sînt totul*, traducere elegantă a acelei axiome judiciare : *Forma reprezintă fondul*. În ochii poetului, avantajul va rămîne totdeauna de partea claselor inferioare care nu neglijează să-și imprime o pecete de poezie proaspătă în cugetările lor. O astfel de observație va face să se priceapă și nerodnicia saloanelor, și vidul, și puținătatea profunzimii lor, ca și scirba ce-i cuprinde pe oamenii superiori față de josnicul comerț de a-și negustori aici gîndurile.

Ducele se opri brusc, de parcă ar fi zămislit o idee luminoasă, și-i spuse rudei sale : L-ai vindut pe Thornton ?

— Nu, e bolnav. Mi-e tare teamă că am să-l pierd, și voi fi dezolat ; e un cal excelent la vînațoare. Nu știi ce mai face ducesa de Marigny ?

— Nu, n-am trecut astăzi pe la ea. Plecasem s-o văd, cînd ai venit să-mi spui de Antoinette. Ieri însă i-a fost foarte rău, dîsperaseră toți, a fost precestită.

— Moartea ei are să schimbe situația vărului dumneavoastră.

— Întru nimic, și-a împărțit toată averea și și-a rezervat o pensiune pe care i-o plătește nepoată-sa, doamna de Soulanges, căreia i-a dat moșia de la Guébriant ca rentă viageră.

— Asta o să fie o mare pierdere pentru societate. Era o femeie bună. Acum familia ei o să fie lipsită de o persoană ale cărei sfaturi și experiență aveau însemnătate. Între noi fie zis, ea era șeful casei. Fiu-său, Marigny, e un om drăguț ; are ținută, știe să conducă o conversație.

¹ Termen provenind de la numele regiunii Beoția, din Grecia antică, regiune ai cărei locuitori treceau drept oameni foarte greoi la minte.

E agreabil, foarte agreabil; o! de agreabil, nu-ncape vorbă; dar... nici un spirit de conduită. Ei, bine! e extraordinar, e tare isteț. Alaltăieri, cina la Cerc cu toți bogătanii ăia din Chaussée d'Antin, și unchiu-tău (care totdeauna se duce acolo să-și facă pantida) îl vede. Uimit că-l întâlnește acolo, îl întreabă dacă face parte din Cerc. — „Da, eu nu mă duc în societatea aleasă, trăiesc cu băncherii“. Știți pentru ce? zise marchizul, aruncându-i ducelui un zîmbet fin:

— Nu.

— E amorezat de o proaspătă căsătorită, micuța doamnă Keller, fiica lui Gondreville, o femeie care se spune că e foarte la modă în lumea lor.

— Da' Antoinette nu prea se pliotisește, după cit se pare, zise bătrînul vidam.

— Afecțiunea pe care i-o port acestei micuțe mă silește acum să iau o porție neobișnuită de tabac, îi răspunse prințesa, scoțîndu-și tabachera.

— Scumpă mătușă, zise ducele oprindu-se, sînt dez-nădăjduit. Numai un om de-al lui Bonaparte era în stare să pretindă de la o femeie de lume asemenea necuviințe. Între noi fie zis, Antoinette ar fi trebuit să aleagă mai bine.

— Scumpul meu, răspunse prințesa, familia Montriveau e veche și, prin căsătorii, se înrudește cu cele mai alese neamuri; ei aparțin mării nobilimi din Bourgogne. Dacă spița lui Rivaudoult d'Arschoot, din ramură Dulmen, din Galiția, s'ar sfîrși, Montriveau ar moșteni bunurile și titlurile lui d'Arschoot; are dreptul la moștenire prin străbunicul lui.

— Ești sigură?...

— Știu mai bine decît știa tatăl ăstuia, pe care-l vedeam deseori și căruia i-am și spus. Cu toate că era cavalier al mai multor ordine, își bătea joc de ele; era un enciclopedist. În schimb, frate-său a tras foloase strașnice din asta în emigrație. Am auzit spunîndu-se că se trăgea direct din strămoșii lui din nord...

— Da, așa-i. Contele de Montriveau a murit la Petersburg, unde l-am întîlnit, zise vidamul. Era un om vinjos, avea o patimă de necrezut după stridii.

— Minca multe ? întrebă ducele de Grandlieu.
— Zece duzini pe zi.
— Și nu i se făcea rău ?
— Nici cît negru sub unghie.
— O ! păi e extraordinar ! Și pofta asta nu i-a dat
nici piatră la rinichi, nici podagră ori vreo altă neplă-
cere ?

— Nu, a dus-o perfect, a murit într-un accident.
— Într-un accident ! Natura îi spusese să mănince
stridii, pesemne că ele îi erau necesare ; căci, pînă la un
anumit punct, poftele noastre predominante sînt con-
diții ale existenței noastre.

— Sînt de părerea dumitale, zise prințesa rizînd.
— Doamnă, dumneata înțelegi întotdeauna malițios
lucrurile, zise marchizul.

— Vreau numai să te fac să înțelegi că asemenea
lucruri ar fi foarte rău înțelese de o femeie tînără, răs-
punse ea.

Se întrerupse pentru a spune : — Dar nepoată-mea !
Nepoată-mea !

— Scumpă mătușă, zise domnul de Navarreins, mie
tot nu-mi vine-a crede să se fi dus ea la domnul de
Montriveau.

— Ei na ! făcu prințesa.

— Dumneata ce părere ai, domnule vidam ? întrebă
marchizul.

— Dacă ducesa ar fi o naivă, aș crede...

— Păi, o femeie cînd iubește devine naivă, sărmane
vidam. Ai început să-mbătrînești, așa-i ?

— Mă rog, ce-i de făcut ? zise ducele.

— Dacă scumpa mea nepoată e deșteaptă, răspunse
prințesa, se va duce astă seară la Curte, deoarece, din
fericire, sîntem într-o luni, zi de recepție ; -dumneavoaș-
tră s-aveți grijă s-o înconjuțați cum trebuie și să dez-
mințiți zvonul ăsta ridicol. Există o mie de mijloace pen-
tru a explica lucrurile ; și dacă marchizul de Montriveau
e bărbat galant, are să ne ajute. Trebuie să-i convingem
pe copiii ăștia...

— Da-i dificil să încrucișezi spada cu domnul de
Montriveau, scumpă mătușă, asta-i elev de-al lui Bona-
parte și are o situație deosebită. Păi cum ! e un senior la

modă, are un comandament important în gardă, unde este foarte util. Nu nutrește nici cea mai mică ambiție. La primul cuvînt ce i-ar dispăce, ăsta e în stare să-l spună regelui : — Poftim demisia mea, lăsați-mă în pace.

— Dar cum gindește el oare ?

— Foarte rău.

— Adevărat, zise prințesa, regele rămîne ce-a fost totdeauna, un jacobin care se ascunde în spatele florilor de crin.

— O ! nu-i chiar așa, zise vidamul.

— Ba da ! eu îl cunosc de multă vreme. Bărbatul care-i spunea soției sale, în ziua în care ea asista la cel dintîi dineu de gală : „Iată slugile noastre !“ arătîndu-i Curtea, nu putea fi decît un scelerat. Îl regăsesc perfect pe *monsieur* în regele de azi. Fratele păcătos, care a votat strîmb în biroul lui de la Adunarea Constituantă, trebuie să pactizeze cu liberalii, să-i lase să vorbească, să discute. Ipocritul ăsta filozof are să fie tot atît de primejdios pentru frate-său ăl mic cît a fost și pentru ăl mare ; nu știu dacă urmașul lui o să poată să scape din încurcăturile pe care-i plăce să i le creeze omul ăsta mare cu minte puțină ; de altminteri, nici nu poate să-I sufere și-ar fi fericit dacă ar putea să-și zică la moarte : n-are să domnească mult timp.

— Prințesă, e regele, iar eu am onoarea să-i aparțin, și...

— Dar, scumpul meu, slujba pe care o ai îți ia dreptul să vorbești deschis ? Ești dintr-o casă tot atît de bună ca a Bourbonilor. Dacă cei din familia de Guise ar fi fost oleacă mai hotărîți. Majestatea Sa n-ar fi astăzi nimic. Plec tocmai la timp din lumea asta, noblețea a murit. Da, totul e pierdut pentru voi, copii, zise ea privindu-l pe vidam. Oare purtarea nepoatei mele trebuia să stirnească orașul ? Ea a greșit, n-o aprob, un scandal inutil e o greșeală ; așa că ce mă mai îndoiesc de lipsa de bună-cuviință, eu am crescut-o și știu că...

În acea clipă, ducesa ieși din budoarul ei. Recunoscu vocea mătușii sale și auzise rostindu-se numele de Montriveau. Era într-o rochie de casă și, cînd se arătă, domnul de Grandlieu, ce privea cu nepăsare pe fereastră, văzu trăsura nepoatei lui întorcîndu-se fără ea.

— Scumpa mea fiică, îi spuse ducele, luându-i capul și sărutînd-o pe frunte, prin urmare tu habar n-ai de ce se întîmplă ?

— Ce lucru extraordinar se întîmplă, scumpul meu tată ?

— Păi, întreg Parisul te crede la domnul de Montriveau.

— Scumpa mea Antoinette, tu nici n-ai ieșit din casă, nu-i așa ? zise prințesa, întinzîndu-i mîna pe care ducesa o sărută cu o afecțiune respectuoasă.

— Nu, scumpă mamă, n-am ieșit. Dar, zise ea, întorcîndu-se să salute pe vidam și pe marchiz, am vrut ca întreg Parisul să mă creadă la domnul de Montriveau.

Ducele ridică mîinile spre cer, le bătui a disperare și-și încrucișă brațele.

— Dar tu habar n-ai ce-o să iasă din aiureala asta ? zise el în sfîrșit.

Bătrîna prințesă se răsucise brusc pe călcîie și-o privea pe ducesă, care începui să roșească, lăsînd ochii în jos ; doamna de Chauvry o trase duios spre ea și-i zise : — Lasă-mă să te sărut, îngerașul meu. Apoi o sărută pe frunte cu multă dragoste, îi strînse mîna și continuă zîmbind : — Nu mai sîntem pe vremea regilor de Valois, scumpa mea fiică. Ți-ai compromis soțul, ți-ai compromis poziția în societate ; trebuie să ne străduim să reparăm totul.

— Dar, scumpă prințesă, eu nu vreau să repar nimic. Eu vreau ca întregul Paris să știe sau să spună că în dimineata aceasta am fost la domnul de Montriveau. A spulbera o asemenea credință, oricît ar fi ea de falsă, ar însemna să mă distrug în mod stupid.

— Fata mea, vrei să te pierzi și să-ți nenorocești familia ?

— Tată, familia mea, sacrificîndu-mă intereselor ei, m-a condamnat, fără să vrea, la nenorociri ireparabile. Mă puteți învinui că-mi caut scuze, însă trebuie să mă plîngeți.

— Mai dă-ți mii de silințe ca să-ți aranjezi cum se cade fetele ! murmură domnul de Navarreins către vidam.

— Drăguța mea, zise prințesa scuturînd firele de tutun ce-i căzuseră pe rochie, fii fericită dacă poți ; nu e

vorba să-ți tulburăm fericirea, ci s-o punem în acord cu uzanțele. Noi toți știm, aici, că mariajul este o instituție defectuoasă, temperată prin iubire. Dar e oare nevoie, când îți iei un amant, să-ți așterni patul în Place de Carrousel ? Haide, ai puținică judecată, ascultă-ne.

— Ascult.

— Doamnă ducesă, zise, ducele de Grandlieu, dacă unchii ar fi obligați să-și vegheze nepoatele, ei ar avea o situație grozavă în lume ; societatea le-ar datora onoruri, răsplăți, lefuri — ca oamenilor regelui. Eu n-am venit să-ți vorbesc de nepotul meu, ci de interesele voastre. Să socotim oleacă. Dacă ții să stirnești un scandal, eu îl cunosc pe duce, nu mi-e drag deloc. Langeais e de o zgîrcenie nemaipomenită, are să se despartă de tine, are să-ți ia averea, te va lăsa săracă, și, prin urmare, lipsită de orice considerație. Cele o sută de mii de livre rentă, pe care le-ai moștenit de curînd de la mătușa ta după mamă, vor plăti plăcerile amantelor lui, iar tu, legată, strungulată prin legi, vei fi silită să spui *amin* tuturor drepturilor tale. Dar dacă domnul de Montriveau te părăsește ? Doamne, scumpă nepoată, să nu ne infuriem, cît timp ești tinărară și frumoasă nici un bărbat n-are să te părăsească ; noi însă am văzut atîtea femei frumoase abandonate, chiar printre prințese, încît îmi vei îngădui să fac o presupunere, vreau să cred aproape imposibilă : ce vei deveni fără un soț ? Menajează-l deci pe-al tău, în aceeași măsură în care îți îngrijești frumusețea, care, la urma urmei, e o parașută a femeilor tot atîta cît și un soț. Să admitem că vei fi fericită și iubită totdeauna ; nu vreau să țin seama de nici o întîmplare nefericită ce ar putea să survină. Așa fiind, din fericire sau din nefericire, o să aveți copii, nu ? Ce vor fi ei ? Niște de Montriveau ! — Ei bine, ei nu vor moșteni întreaga avere a tatălui lor. Voi o să vreți să le dați toată averea voastră, a lui și a ta. Doamne, nimic nu e mai natural. Dar legile vor fi împotriva voastră. Cîte procese am văzut noi intentate de moștenitorii legitimi împotriva copiilor din flori ! Le aud răsunînd în toate tribunalele lumii. O să recurgeți la vreun fideicomis : dacă persoana în care vă veți pune încrederea vă înșeală, justiția umană hu va putea să facă, practic, nimic ; iar copiii voștri vor fi ruinați. Gîndește-te.

aşadar, bine ! Vezi în ce încurcături te afli. Oricum, copiii voştri vor fi, în mod obligatoriu, sacrificaţi toanelor inimii voastre şi vor rămâne fără nici o situaţie. Dumnezeu, cit timp vor fi mici, vor fi încântători ; într-o zi însă, eu să vă reproşeze că v-aţi gândit mai mult la voi decît la ei. Noi, bătrînii gentilomi, ştim toate astea foarte bine. Copiii devin oameni, şi oamenii sînt ingraţi. Oare nu l-am auzit eu pe tînărul Horn¹, în Germania, spunînd după un supeu : — Dacă mama ar fi fost femeie cinstită, aş fi prinţ domnitor. Noi toată viaţa noastră am auzit spunîndu-li-se mereu acest DACĂ oamenilor de rînd, şi el a făcut revoluţia. Cînd oamenii nu pot să acuze nici pe tatăl, nici pe mama lor, îl învinuiesc pe Dumnezeu de necazurile ce le-au fost sortite. Pe scurt, dragă fată, sîntem aici ca să te lămurim. Ei bine, eu mă voi mărgini să-ţi spun două vorbe la care trebuie să cugeţi : niciodată o femeie nu trebuie să-i ofere capete de acuzaţie soţului ei.

— Unchiule, am calculat şi eu, atîta timp cît n-am iubit. Atunci vedeam, ca şi voi, numai interese, acolo unde pentru mine, acum, nu mai există decît sentimente, zise ducesa.

— Dar, scumpa mea fetiţă, viaţa nu este decît un amestec de interese şi de sentimente, îi replică vidamul ; şi, ca să fii fericită, mai ales în situaţia în care te afli, trebuie să te sileşti să împaci sentimentele cu interesele. Că o grizetă face amor după cheful ei, e un lucru lesne de priceput ; dar tu ai o avere frumoasă, ai o familie, un titlu, un loc la Curte, şi nu trebuie să le arunci pe fereastră. Ca să le împăcăm pe toate, ce venim noi să-ţi cerem ? Să-ntorci cu dibăcie legea convenienţelor, în loc s-o violezi. Ah, Doamne, în curînd o să am optzeci de ani, nu-mi amintesc să se fi pomenit, sub nici un regim, o dragoste care să merite preţul cu care vrei tu s-o plăteşti pe a acestui june fericit.

Ducesa, printr-o privire, îl sili pe vidam să tacă ; şi dacă Montriveau ar fi putut s-o vadă, i-ar fi iertat totul...

¹ Frédéric, conte de Horn (1763—1823), fiul unui general suedez, devenise unul dintre favoriţii lui Gustav al III-lea şi nutrea mari ambiţii ; laîl lui însă a fost disgrăţiat, ca urmare a unui scandal particular.

— Asta ar fi de un frumos efect la teatru, zise ducele de Grandlieu, dar nu semnifică nimic cînd e vorba de pa-rafernele tale, de poziția și de independența ta. Nu ești deloc recunoscătoare, scumpă nepoată. N-ai să găsești multe familii în care rudele să fie destul de curajoase pentru a aduce învățămintele experienței lor și a face tinerele capete zăpăcite să priceapă limbajul rațiunii. Renunță pe loc la mîntuirea ta cerească, dacă-ți place să fii osîndită; de acord! Dar cugetă bine cînd e vorba să renunți la rentele tale. Nu cunosc nici un duhovnic care să ne izbăvească de mizerie. Eu mă cred în drept să-ți vorbesc așa; căci, dată te vei pierde, numai eu am să pot să-ți ofer un azil. Eu îi sînt aproape unchi lui Langeais și numai eu aș avea temeiuri să-i bag vreo vină.

— Fata mea, zise ducele de Navarreins, deșteptîndu-se dintr-o dureroasă meditație, pentru că vorbești de sentimente, lasă-mă să-ți aduc aminte că o femeie care poartă numele tău are alte sentimente decît cele ale oamenilor de rînd. Vrei oare să dai apă la moară liberalilor, jesuiților astora ai lui Robespierre, care se străduiesc să ponegrească nobilimea? Sînt anumite lucruri pe care o Navarreins nu poate să le facă fără a dăuna întregii ei case. Nu numai tu vei fi dezonorată.

— Iată, zise prințesa, și dezonoarea. Copii, nu mai faceți atîta zarvă din pricina plimbării unei trăsuri goale, și lăsați-mă singură cu Antoinette. Să veniți să cinați la mine tustrei. Mă însărcinez să aranjez eu lucrurile așa cum se cuvine. Voi, bărbații, nu pricepeți nimic; ați și turnat destul venin în vorbele voastre și nu vreau să vă văd certați cu fata mea scumpă. Așa că faceți-mi plăcerea să plecați.

Cei trei gentilomi, ghicînd, desigur, intențiile prințesei, își salutară rudele; iar domnul de Navarreins se apropie și își sărută fata pe frunte, zicîndu-i: — Hai, copil scump, fii cuminte. Dacă vrei tu, mai e timp.

— Oare n-am putea să găsim în familie vreun băiat isteț care să caute gilceavă acestui Montriveau? zise vi-damul cînd coborau scările.

— Comoara mea, zise prințesa, făcîndu-i semn elevei sale să se așeze pe un scăunel lîngă ea, după ce rămaseră singure; nu știu pe lumea asta nimic mai ponegrit decît

Dumnezeu și secolul al optsprezecelea ; săci, dacă stau să-mi aduc aminte lucrurile din tinerețea mea, nu-mi reaminteso ca vreo ducesă să fi călcat în picioare conveniențele așa cum ai făcut tu. Romancierii și scriitorășii au birfit domnia lui Ludovic al XV-lea ; să nu-i crezi. Doamna Dubarry, scumpa mea, o prețuia mult pe văduva Scarron, ea însăși fiind o făptură foarte de treabă. Pe vremea mea, o femeie știa, cu toate galanteriile sale, să-și păstreze demnitatea. Indiscrețiile ne-au pierdut. De la ele vine tot răul. Filozofii, oamenii ăștia de nimic, pe care i-am primit în saloanele noastre, au avut necuviința și nerecunoștința, drept răsplată pentru bunătatea noastră, să ne facă inventarul inimilor, să ne descrie în masă și în amănunt, și să tune și să fulgere împotriva veacului. Poporul, care este prea prost căpătuit ca să nu judece orice, a văzut fondul lucrurilor, fără să vadă forma. Dar, pe vremurile acelea, inimioara mea, bărbații și femeile erau tot atit de remarcabili ca și-n alte epoci ale monarhiei. Nici unul dintre Werther-ii voștri, nici una dintre notabilitățile voastre, cum li se spune acum, nici unul dintre bărbații voștri cu mânuși galbene și care-și ascund sub pantaloni șubrezenia picioarelor, n-ar fi străbătut Europa, travestiți în mămulari, ca să se-nchidă, riscindu-și viața și sfidînd pumnalele ducelui de Modena, în camera de toaletă a fetei regentului. Nici unul dintre prăpădiții voștri ofticoși, cu ochelari de baga, nu s-ar ascunde ca Lauzun, vreme de șase săptămîni, într-un dulap, ca să-i dea curaj iubitei lui să nască. Era mai multă pasiune în degetul cel mic al domnului de Jaucourt decît în tot neamul vostru de zurbagii, care-și păruseso soțiile pentru niște amendamente ! Găsește-mi tu astăzi un paj care să se lase căsăpit și îngropat sub o dușumea, pentru că a venit să sărute degetul înmănușat al unei Konismark¹. Astăzi, ce-i drept, s-ar părea că rolurile s-au schimbat și că femeile trebuie să se jertfească pentru bărbați. Acești domni valorează mai

¹ Este vorba de Marie-Aurore de Koenigsmark (1668—1738), mama mareșalului Maurice de Saxe.

puțin și se prețulesc mai mult. Crede-mă, scumpa mea, toate aceste aventuri care au devenit publice, și cu care se înarmează astăzi unii ca să-l asasineze pe bunul nostru Ludovic al XV-lea, erau foarte tainice. Fără o grămadă de poeți, de versificăreți, de moraliști, ce le distrau pe fetele noastre de casă și scriau calomniile, epoca noastră ar fi avut moravuri destul de bune. Eu apăr veacul, nu vreascurile lui. Poate vor fi fost și vreo sută de femei de calitate pierdute; nătărăii însă au făcut din ele o mie, așa cum fac gazetarii când evaluează morții din tabăra învinșilor. De altminteri, eu nu știu ce pot să ne reproșeze Revoluția și Imperiul: că vremile acelea au fost destrăbălate, fără spirit, grosolane, pfu! mă și revoltă. Sînt cele mai urite minciuni din istoria noastră! Introducerea asta, scumpa mea fetiță, reluă ea după o pauză, am făcut-o ca să ajung să-ți spun că, dacă Montriveau te place, ești stăpînă să-l iubești după pofta inimii, și atîta cît ai să poți. Știu și eu, din experiență, că ai să faci ce-ți place (chiar de te-ar închide, dar nu se mai închide astăzi); și-așa aș fi făcut și eu la vîrsta ta. Numai că, scumpa mea comoară, eu n-aș fi abdicat de la dreptul de a face duci de Langeais. Așa că, poartă-te cuviincios. Vidamul are dreptate, nici un bărbat nu merită prețul vreunuia dintre sacrificiile cu care noi sîntem destul de trănzite să le plătim iubirea. Prin urmare, aranjează-te în așa fel încît să poți, dacă vei avea nefericirea de a regreta vreodată, să mai fii încă soția domnului de Langeais. Cînd vei fi bătrînă, ai să fii destul de mulțumită să ascuți slujba liturghiei la Curte și nu într-o mînăstire prăpădită din provincie; asta-i toată povestea. O nesocotință înseamnă o pensiune, o viață fără căpătîi, la cheremul iubitului; înseamnă necazurile pricinuite de batjocurile femeilor care, de bună seamă, prețuiesc mai puțin decît tine, din pricină că ele sînt mai dibace în josnicie. Ar fi fost de o sută de ori mai bine să te duci la Montriveau pe seară, cu o birjă, deghi-zată, decît să-ți trimiți acolo trăsura ziua-n amiaza mare. Ești o prostituată, scumpa mea copilă! Trăsura ta i-a măgulit vanitatea, persoana ta i-ar fi înlănțuit inima. Ți-am spus ceea ce-i drept și adevărat, dar nu te văd în stare

de așa ceva. Falsa ta mândrie a rămas cu două veacuri în urmă. Hai, lasă-ne să-ți aranjăm noi treburile, să spunem că Montriveau ți-a îmbătat slugile ca să-și satisfacă amorul propriu și să te compromită...

— În numele cerului, mătușă, exclamă ducesa sărind de pe scaun, să nu-l ponegrești.

— Oh ! scumpă copilă, zise prințesa, ai cărei ochi se însuflețiră, aș fi vrut să ai niște iluzii care să nu-ți fie funeste, dar orice iluzie trebuie să înceteze. Poate că m-aș lăsa înduioșată, dacă n-aș avea vîrsta pe care o am. Hai, să nu pricinuim nimănui necazuri, nici lui, nici nouă. Mă însărcinez, să mulțumesc pe toată lumea ; făgăduiește-mi însă că nu vei face de acum înainte nimic fără să te sfătuiești cu mine. Povestește-mi totul, poate că te-oi învăța de bine.

— Mătușă, îți făgăduiesc...

-- Că-mi vei spune tot.

— Da, tot, tot ceea ce s-ar putea spune.

— Păi, înlmioara mea, tocmai ceea ce nu s-ar putea spune vreau eu să știu. Să ne înțelegem bine. Hai, lasă-mă să-mi lipesc buzele uscate de fruntea ta frumoasă. Nu, lasă-mă pe mine, nu-ți dau voie să-mi săruți oasele. Bătrînii au o politețe a lor... Hai, condu-mă la trăsură, zise ea, după ce-și sărută nepoata.

— Dragă, mătușă, pot, deci, să mă duc la el deghizată ?

— Da' cum nu, așa ceva se poate tăgădui oricînd, zise bătrîna.

Din toată predica pe care i-o ținuse prințesa, ducesa nu pricepuse limpede decît această idee. După ce doamna de Chauvry se așeză în colțul trăsorii sale, doamna de Langeais își luă de la ea un adio grațios și se întoarse în casă foarte fericită.

— Persoana mea i-ar fi înlăntuit inima ; mătușă are dreptate. Un bărbat n-are s-o refuze pe o femeie frumoasă, dacă ea știe să se dăruie cum trebuie.

Seara, în cercul doamnei ducese de Berry, ducele de Navarreins, domnul de Pamiers, domnul de Marsay, domnul de Grandlieu, ducele de Maufrigneuse dezmințiră biruitori zvonurile ofensatoare ce curgeau despre ducesa

de Langeais. Ațîția ofițeri și atîtea alte persoane mărturisiră că l-au văzut pe Montriveau plimbîndu-se la Tuileries în timpul dimineții, încît această istorie neroadă fu pusă pe seama întîmplării, care ia tot ce i se dă. Așa că, a doua zi, reputația ducesei deveni, în ciuda poveștii cu trăsura, curată și limpede ca armetul lui Mambrin¹ după ce a fost lustruit de Sancho. În schimb, la orele două, în Bois de Boulogne, domnul de Ronquerolles, trecînd împreună cu Montriveau pe o alee singuratică, îi zise surîzînd : — Merge bine ducesa ta ! Încă, și încă, adăugă el, arzîndu-i o lovitură de cravașă semnificativă iepei lui, care țîșni ca o ghiulea.

La două zile după zadarnicul scandal, doamna de Langeais îi scrisese domnului de Montriveau o scrisoare ce rămase fără răspuns, ca și precedentele. De data aceasta, își luase unele măsuri cumpărîndu-l pe Auguste, valetul de casă al lui Armand. Așa că, seara, la ora opt, fu introdusă la Armand, într-o cameră cu totul alta decît cea în care se petrecuse scena aceea tainică. Ducesei i se spusese că generalul nu se va întoarce acasă. Avea el oare două domiciliu ? Valetul nu vru să răspundă. Doamna de Langeais cumpărase cheia de la cameră, nu și întreaga cinste a valetului. Rămînînd singură, văzu cele paisprezece scrisori ale ei așezate pe un gheridon vechi ; nu erau nici mototolite, nici deslipite ; nu fuseseră citite. Văzîndu-le așa, ducesă căzu înt-un fotoliu și-i pierdu pentru o clipă cunoștința. Cînd își reveni, îl zări pe Auguste, care-i ținea niște oțet la nas.

— O trăsură, repede, zise ea.

Trăsura veni, ducesa cobori cu o grabă convulsivă, se întoarse acasă, se băgă în pat și porunci să se încuie ușa. Rămase douăzeci și patru de ore culcată, neîngăduind să se apropie de ea decît camerista, care îi aduse cîteva cești de ceai din frunze de portocal. Suzette o auzi pe stăpîna

¹ Mambrin, rege maur, celebru în romanele cavalierești ; casca lui de calaler, sau *armetul* (din sp. *almete*), era vestită ca invulnerabilă. În *Don Quijote*, eroul cucerește, în cursul uneia dintre cavalcadele lui, un castron de bărbier pe care se încapățînează să-l ia drept un armet fermecat.

ei suspinînd de cîteva ori și-i surprinse ochii strălucitori, dar încercănați, plini de lacrimi. A treia zi, după ce meditasese plîngînd disperată ce hotărîre să ia, doamna de Langeais avu o discuție cu omul ei de afaceri, pe care îl însăreînă cu cîteva treburi speciale. Apoi trimise după bătrînul vidam de Pamiers. Așteptîndu-l pe comandor, îi scrisese domnului de Montriveau. Vidamul fu punctual. O găsi pe tînăra lui verișoară palidă, abătută, însă liniștită. Era de la orele două după-amiază. Niciodată această divină creatură nu fusese mai fermecătoare decît atunci, în suferințele agoniei ei.

— Scumpul meu văr, îi spuse ea vidamului, datorezi această întrevvedere celor optzeci de ani pe care îi ai. O ! te implor, nu zîmbi, față de o biată femeie copleșită de nefericire. Ești un om galant și îmi place să cred că din aventurile tineretii dumitale ți-a rămas o oarecare îngăduință față de femei.

— Nici cea mai mică, zise el.

— Adevărat.

— Ele sînt fericite de orice, reluă el.

— Ah ! Ei bine, dumneata cunoști toate tainele familiei noastre ; vei fi poate ultima rudă, ultimul prieten căruia îi voi strînge mina ; pot deci să-ți adresez o rugămintă. Scumpul meu vidam, fă-mi un serviciu pe care n-aș putea să-l cer nici tatălui meu, nici unchiului Grandlieu, nici vreunei femei. Dumneata trebuie să mă înțelegi. Te implor să mă ajuți, și să uiți că m-ai ajutat, oricare ar fi rezultatul încercării dumitale. Vreau să te duci cu această scrisoare la domnul de Montriveau, să-l găsești, să i-o arăți, să-i ceri, așa cum se poate cere ceva de la bărbat la bărbat, intrucît există între voi o cinste, niște sentimente pe care le uitați cînd sînteți cu noi, să-l întrebi dacă vrea s-o citească, nu în prezența dumitale, bărbații își ascund anumite emoții. Te autorizez, pentru a-l hotări, și dacă vei socoti necesar, să-i spui că e vorba de viața și de moartea mea. Dacă se va îndura...

-- Să se îndure ! făcu comandorul.

— Dacă se va îndura s-o citească, reluă cu demnitate ducesa, mai spune-i un singur lucru. Dumneata îl vei vedea la ora cinci ; el, astăzi, la ora aceea e acasă, ia masa,

știu ; ei bine, drept orice răspuns, trebuie să vină să mă vadă. Dacă după trei ore, dacă la ora opt n-a venit, totul a fost spus. Ducesa de Langeais va dispărea din această lume. Nu voi muri, scumpule, nu ; însă nici o putere omenească nu mă va mai găsi pe acest pământ. Vino să luăm diseară masa împreună, voi avea măcar un prieten lângă mine în ultimele mele suferințe. Da, în această seară, scumpul meu văr, se hotărăște viața mea ; și orice s-ar întâmpla, ea nu poate să fie decât cumplit de arzătoare. Gata, taci, nu vreau să mai aud nimic care să semene a observații, ori a sfaturi. Să glumim, să ridem, zise ea întinzându-i o mină pe care el o sărută. Să fim ca doi bătrini înțelepți ce știu să se bucure de viață pînă în clipa morții. Am să mă fac frumoasă, am să fiu foarte drăguță, pentru dumneata. Vei fi poate ultimul bărbat care o va mai vedea pe ducesa de Langeais.

Vidamul nu răspunse nimic, salută, luă scrisoarea și o duse la destinație. Se întoarse la ora cinci, o găsi pe ruda lui îmbrăcată elegant, încântătoare. Salonul era împodobit cu flori ca pentru o sărbătoare. Fu o masă aleasă. Pentru bătrînul vidam, ducesa făcu să strălucească toate briliantele spiritului ei și se arătă mai fermecătoare decît oricînd. Comandorul vru la început să vadă în toate aceste pregătiri o glumă de femeie tină, dar, de la o clipă la alta, falsa magie a seducțiilor desfășurate de verișoara lui se stîngea. Ba o surprindere tresărind zguduită de un fel de spaimă bruscă ; ba părea că ascultă în tăcere. Atunci, dacă el îi zicea : — Ce ai ?

— Sst ! răspundea ea.

La ora șapte, ducesa îl părăsi o clipă pe bătrîn, apoi se întoarse grăbită, îmbrăcată însă ca femeia ei de serviciu pentru o călătorie ; îl luă de braț pe oaspetele ei, căruia îi ceru s-o însoțească, se aruncă într-o trăsură de piață. Amîndoi ajunseră, pe la ora opt fără un sfert, la poarta domnului de Montriveau.

În acest timp, Armand, la rîndul său, meditase asupra următoarei scrisori :

Dragul meu, am petrecut cîteva clipe la tine, fără știrea ta ; mi-am luat înapoi scrisorile. Oh ! Armand, între tine și mine nu poate fi vorba de indiferență, iar ura

procedează altfel. Dacă mă iubești, încetează un joc crud. Mă vei ucide. Mai târziu, cînd vei afla cît de mult te-am iubit, vei fi deznădăjduit. Dacă te-am înțeles greșit, dacă nu ai pentru mine decît aversiune, aversiunea comportă și dispreț și dezgust ; atunci, toate nădejdlile mă părăsesc : bărbații nu se mai pot elibera niciodată de aceste două sentimente. Oricît de cumplit ar fi un asemenea gînd, el va aduce mîngiere îndelungii mele dureri ; nu vei avea nici un fel de regret într-o zi. Ah, Armand, regrete pe care eu nu le știu. Ți-am pricinuit oare vreunul ?... Nu, nu vreau să-ți spun cită pustiire ar aduce în mine. Voi trăi și nu voi mai putea să fiu soția ta. După ce m-am dat cu totul ție în gîndurile mele, cui oare să mă mai dau ?... lui Dumnezeu. Da, ochii pe care i-ai iubit o clipă nu vor mai vedea nici un chip de bărbat ; și poate gloria lui Dumnezeu îi va închide ! Nu voi mai auzi vocea nici unui bărbat, după ce am auzit-o pe a ta, atît de dulce, la început, atît de cumplită ieri, întrucît cu sînt mereu ziua de mîine a răzbunării tale ; poate, așadar, cuvîntul lui Dumnezeu-mă va mistui ! Între mînia lui și a ta, dragul meu, nu vor exista pentru mine decît lacrimi și rugăciuni. Te vei întreba poate de ce-ți scriu ? Vai ! nu mă opri să mai păstrez o rază de speranță, să mai arunc un singur suspin după viața fericită, înainte de a o părăsi pentru totdeauna. Sînt într-o situație cumplită. Am toată seninătatea pe care-o dă sufletului o mare hotărîre și mai sînt încă ultimele mugete ale furtunii. În groaznica ta aventură, care m-a legat atît de mult de tine, Armand, mergeai prin pustiu către o oază, călăuzit de o bună călăuză. Ei bine, eu mă tirăsc de la oază spre pustiu, iar tu îmi ești o călăuză fără milă. Și totuși, numai tu, dragul meu, poți să înțelegi mîhnirea ultimelor priviri pe care le arunc fericirii și tu ești singurul căruia pot să mă plîng fără să roșesc. Dacă îmi vei primi rugămintea, voi fi fericită ; dacă rămîi neînduplecat, îmi voi ispăși greșelile. Nu e oare firesc pentru o femeie să vrea să rămînă în amintirea iubitului ei înveșmîntată cu toate sentimentele alese ? Oh, singurul meu iubit ! Las-o pe supusa ta să se înveșmînteze în credința că tu o vei considera mare. Asprimea ta m-a învățat să cuget ; și, de cînd te iubesc cu adevărat, mă consider mai puțin

vinovată decît mă crezi tu. Ascultă-mi explicațiile ; și le datorez ; iar tu, care ești totuși pentru mine pe lume, îmi datorezi măcar o clipă de dreptate.

Știu acum ; prin propriile mele suferințe, cît de mult te-am făcut să suferi cu cochetăriile mele ; dar pe atunci eu nu cunoșteam nimic din iubire. Tu ești taina acestor chinuri și tu mi le impui. În timpul primelor opt luni pe care mi le-ai dăruit, tu nu te-ai făcut deloc iubit. De ce, dragul meu ? Eu nu mai știu să-ți spun, așa cum nu pot să-ți explic de ce te iubesc. Ah ! de bună seamă, eram măgulită să mă văd obiectul declarațiilor tale pătimașe, să primesc privirile tale de foc ; dar mă lăsaî rece și fără nici o dorință. Nu, nu eram deloc femeie, nu pricepeam nici dăruirea, nici fericirea sexului nostru. A cui e vina ? Nu m-ai fi disprețuit dacă m-aș fi dat fără nici o plăcere ? Poate că asta-i măreția sexului nostru, de a se da fără să primească nici o plăcere ; poate că nu e nici un merit să te lași pradă unor plăceri cunoscute și arzător dorite ? Vai ! dragul meu, pot să-ți spun, așa gîndeam pe vremea cînd eram atît de cochetă față de tine ; dar îmi păraî atît de mare, încît nu vream să mă ai numai pentru că mi-era milă de tine... Ce cuvînt m-am apucat să scriu ? Ah ! mi-am luat de la tine toate scrisorile, le arunc în foc ! Iată-le cum ard. N-ai să știi niciodată cîtă iubire, cîtă patimă, cîtă nebulie erau în ele... Nu mai spun nimic, Armand, mă opresc, nu vreau să-ți mai spun nimic despre sentimentele mele. Dacă dorurile mele n-au fost înțelese de la suflet la suflet, nu pot nici eu, oa femeie, să datorez iubirea ta numai milei. Vreau să fiu iubită fără puțință de împotrivire, sau să fiu izgonită fără milă. Dacă refuzi să citești scrisoarea aceasta, ea va fi arsă. Dacă, după ce o vei citi, trei ore mai tîrziu, nu vei fi pentru totdeauna singurul meu soț, nu mă voi rușina știînd că scrisoarea mea se află în mîinile tale : măreția deznădejdiei mele îmi va apăra amintirea față de orice josnicie, iar sfîrșitul meu va fi demn de iubirea mea. Și tu, nemaîntîlnindu-mă pe acest pămînt, deși voi trăi încă, nu te vei mai gîndi fără să tremuri la o femeie care, peste trei ore, nu va mai respira deoît ca să te învăluie cu dragostea ei, la o femeie mistuită de o iubire fără speranță și credincioasă nu unor plăceri împărtășite, ci unor sentimente nerăsplătite. Du-

cesa de Lavallière plîngea o fericire pierdută, puterea ei stinsă ; pe cînd ducesa de Langeais va fi fericită plîngînd și va rămîne pentru tine pururea nestinsă. Da, mă vei regreta. Simt că nu eram din această lume, și-ți mulțumesc că mi-ai dovedit acest lucru. Adio, tu nu te vei atinge de securea mea : a ta era securea călăului, a mea e securea lui Dumnezeu ; a ta omoară, a mea izbăvește. Iubirea ta era ucigătoare, ea n-a putut să îndure nici șovăielile, nici gluma ; a mea poate să-ndure totul, fără să se-ncovoaie, pentru că trăiește în veci. Ah ! mă cuprinde o bucurie tristă că pot să te zdrobesc, pe tine care te crezi atît de mare, să te umilesc prin zîmbetul blind și ocrotitor al îngerilor plăpînzi care, cînd se culcă la picioarele lui Dumnezeu, primesc dreptul și tăria să vegheze în numele lui asupra oamenilor. Tu n-ai avut decît dorinți trecătoare ; pe cînd o sărmană călugăriță te va lumina neîncetat cu arzătoarele ei rugăciuni și te va învălui mereu cu aripile dragostei divine. Presimt răspunsul tău, Armand, și îți dau întîlnire... în ceruri. Iubitule, acolo și tăria și slăbiciunea sînt îngăduite deopotrivă ; amîndouă înseamnă suferință. Gîndul acesta domolește zbuciumul ultimului meu chin. Iată-mă atît de liniștită încît m-aș teme că nu te mai iubesc, de n-aș părăsi pentru tine lumea.

ANTOINETTE

— Scumpe vidame, zise ducesa cînd ajunseră la casa lui Montriveau, fii bun și întreabă la poartă dacă este acasă.

Comandorul, ascultător ca bărbații din veacul al opt-sprezecelea, coborî și se întoarse să-i spună verișoarei lui un da care-o făcu să tremure. Auzind răspunsul, ea luă mîna comandurului și o strînse, se lăsă sărutată de el pe amîndoi obraji și-l rugă să plece fără s-o splaneze și fără să încerce s-o ocrotească.

— Dar trecătorii ? zise el.

— Nimeni nu poate să nu mă respice, răspunse ea.

Acesta a fost ultimul cuvînt al femeii la modă și al ducesei. Comandorul plecă. Doamna de Langeais rămase lingă pragul porții, se înfășură în mantoul ei și așteptă

să bată ora opt. Ora trecu. Nefericita femeie își mai acordă zece minute, un sfert de oră ; în sfârșit, găsi că întârzierea înseamnă o nouă umilire, și credința o părăsi. Nu putu să-și stăpânească exclamația : — O, Dumnezeuule ! apoi părăsi funestul prag. Acesta a fost primul cuvânt al carmelitei.

Montriveau avusese o întâlnire cu câțiva prieteni ; îi zorise să încheie, dar, întrucît ceasul lui rămăsese în urmă, nu plecă spre palatul Langeais decît în clipa în care ducea, mînată de o minie rece, fugea cît putea pe străzile Parisului. Cînd ajunse pe bulevardul d'Enfer, plîngea. Acolo, pentru cea din urmă oară, privi Parisul, vuitor, învăluit în fum, acoperit de atmosfera roșie a luminilor lui ; se urcă apoi într-o trăsură de piață și ieși din orașul în care nu se va mai întoarce niciodată. Cînd marchizul de Montriveau ajunse la palatul Langeais, n-o mai găsi acolo pe iubita lui și se crezu tras pe sfoară. Alergă la vidam, unde fu primit exact în clipa în care blajinul bătrîn își îmbrăca pijamaua gîndindu-se la fericirea frumoasei lui verișoare. Montriveau îi aruncă privirea lui teribilă, al cărei șoc electric zguduia la fel și pe bărbați și pe femei.

— Domnule, nu cumva v-ați pretat la vreo glumă crudă ? exclamă el. Vin de la doamna de Langeais, și slugile ei mi-au spus că nu e acasă.

— Fără îndoială că din vina dumneavoastră s-a întîmplat o nenorocire, răspunse vidamul. Am lăsat-o pe ducesă la poarta dumneavoastră...

— La ce oră ?

— La opt fără un sfert.

— Vă salut, zise Montriveau și alergă acasă pentru a-l întreba pe portar dacă n-a văzut pe inserate o femeie la poartă.

— Da, domnule, o femeie frumoasă care părea grozav de abătută. Plîngea, în tăcere, ca o Magdalenă, și sta dreaptă ca un stilp. La urmă, cînd a plecat, a mai zis un : O, Dumnezeuule ! care, să nu vă supărați, ne-a zdrobit inimile, soției mele și mie ; eram acolo, nevăzuți de ea.

Scurta relatare a portarului îl făcu să pălească pe bărbatul acesta atât de hotărît. Scrise cîteva rînduri către domnul de Ronquerolles, la care trimise numaidecît, şi se urcă în apartamentul său. Pe la miezul nopţii, marchizul de Ronquerolles sosi.

— Ce este, prietene ? zise el cînd dădu ochii cu generalul.

Armand îi întinse scrisoarea ducesei s-o citească.

— Şi ? întrebă Ronquerolles.

— Era la mine la poartă la ora opt, iar la opt şi un sfert a dispărut. Am pierdut-o, şi o iubesc ! Ah ! dacă viaţa mea mi-ar aparţine, mi-aş zbură creierii !

— Domol ! Domol ! zise Ronquerolles, linişteşte-te. Ducesele nu zboară ca nişte codobaturi. Ea nu face mai mult de trei leghe pe oră ; noi, miine, vom face şase.

— Ah ! fir-ar să fie ! continuă el, doamna de Langeais nu e o femeie de rînd. Miine vom fi toţi pe cai. Pînă la ziuă, cu ajutorul poliţiei, vom afla încotro a luat-o. Îi trebuie o trăsură, îngerii ăştia n-au aripi. Fie că e undeva pe vreun drum, fie că e ascunsă, în Paris, o vom găsi. N-avem oare telegraful cu care putem s-o oprim fără ca s-o urmărim ? Vei fi fericit. Dar, scumpul meu frate, ai săvîrşit greşeala de care, mai mult sau mai puţin se fac vinovaţi toţi bărbaţii tari ca tine. Ei judecă celelalte suflete după măsura sufletului lor, şi nu-şi dau seama de momentul în care se frînge omul atunci cînd întind ei corzile. De ce nu mi-ai spus nici un cuvînt pînă acum ? Te prevenisem : Păstrează strict măsura ! Pe miine, adăugă el, stringînd mîna lui Montriveau, care rămase mut. Dormi, dacă poţi.

Dar cele mai formidabile forţe sociale cu care au fost vreodată investiţi oamenii de stat, suveranii, miniştrii, bancherii, într-un cuvînt toate puterile omeneşti au fost desfăşurate zadarnic. Nici Montriveau, nici prietenii lui n-au izbutit să dea de urmele ducesei. Evident, ea intrase în vreo minăstire. Montriveau hotărî să cerceteze amănunţit sau să pună să se cerceteze toate minăstirile din lume. Îi trebuia ducesa, chiar dacă ar fi fost nevoie să

plătească cu viața unui întreg oraș. Pentru a fi drepti față de acest bărbat extraordinar, e necesar să precizăm că furia lui pasională a crescut tot mai arzătoare cu fiecare zi, timp de cinci ani. De-abia în 1839 ducele de Navarreins a aflat întâmplător că fiica lui plecase în Spania, ca femeie de serviciu a lady-ei Julia Hopwood și că o părăsise pe această doamnă la Cadix, fără ca lady Julia să fi știut că domnișoara Caroline era ilustra ducesă a cărei dispariție tulburase înalta societate pariziană.

Sentimentele pe care le-au trăit cei doi îndrăgostiți cînd s-au reîntîlnit la grilajul din mînăstirea carmelitelor, în prezența maicii superioare, vor fi acum, desigur înțelese în toată amploarea, iar intensitatea lor, rededeptată și de-o parte și de cealaltă, va lămuri, fără îndoielă, deznodămîntul acestei istorisiri.

CAPITOLUL IV

DUMNEZEU ÎMPLINEȘTE DEZNODĂMINTELE

Așadar, în 1823, ducele de Langeais fiind mort, soția lui era liberă. Antoinette de Navarreins trăia mistuită de iubire pe o stîncă din Mediterana; papa însă ar fi putut să desfacă legămintele mamei Thérèse. Fericirea plătită cu atîta iubire ar fi putut să înflorească și pentru cei doi îndrăgostiți. Asemenea gînduri îl făcură pe Montriveau să zboare de la Carix la Marsilia, de la Marsilia la Paris. La cîteva luni după sosirea lui în Franța, un bric comercial înarmat ca pentru război pleca din portul Marsiliei îndreptîndu-se spre Spania. Bastimentul fusese închiriat de cîțiva bărbați de seamă aproape toți francezi, care, cuprinși de o mare pasiune pentru Orient, vroiau să viziteze acele ținuturi. Vastele cunoștințe ale lui Montriveau despre moravurile acelor țări făceau din el un prețios tovarăș de călătorie pentru aceste persoane, care-l rugară să-i însoțească, iar el consimți. Ministrul de război îl numi locotenent-general și îl trecu la comitetul de artilerie, spre a-i înlesni respectiva călătorie.

Bricul, după douăzeci și patru de ore de la plecare, se opri la nord-vest de o insulă din fața coastelor Spaniei. Bastimentul fusese ales cu o carenă destul de fină, cu catarge destul de ușoare pentru ca să poată să ancoreze fără nici o primejdie la vreo jumătate de leghe de reci-

furile care, în această parte, apărau cu strășnicie acostarea pe insulă. Dacă vreo barcă de pescari sau niște localnici ar fi zărit bricul în timpul manevrelor de ancorare, n-ar fi avut nici un motiv să se neliniștească. În plus, era ușor să se justifice staționarea. Înainte de a ajunge în fața insulei, Montriveau porunci să se arboreze pavilionul Statelor Unite. Marinarii angajați pentru serviciul de pe navă erau americani și nu vorbeau decât limba engleză. Unul dintre tovarășii domnului de Montriveau îi sui pe toți într-o șalupă și îi duse la un han din orașel, unde îi menținu la un grad de beție ce nu le mai lăsa limba siobodă. Apoi lansă zvonul că bricul era echipat de niște căutători de comori, oameni cunoscuți în Statele Unite pentru fanatismul lor, a căror istorie a fost scrisă de unul dintre scriitorii acestei țări. Astfel, prezența vasului între recifuri era motivată întru totul. Armatorii și pescarii căutau aci, explica pretinsul contramaistru al marinariilor, rămășițele unui galion eșuat în 1778, cu comorile lărmise din Mexic. Hangiii și autoritățile țării nu mai preținseră alte explicații.

Armand și credincioșii prieteni ce-l însoțeau în greaua lui întreprindere socotiră de la bun început că, pe partea dinspre oraș, nici prin viclenie, nici prin forță n-ar putea izbîndi s-o elibereze sau s-o răpească pe sora Thérèse. Așa încît, printr-un comun acord, acești bărbați cutezători hotărîră să ia taurul de coarne. Stabiliră deci să-și croiască drum pînă la minăstire exact prin locurile pe unde orice acces părea cu neputință și să blruie astfel natura, întocmai cum generalul Lamarque o biruise cu prilejul asaltului împotriva insulei Capri¹. Într-o asemenea situație, stîncile de granit tăiate perpendicular, la capătul insulei, le ofereau mai puține posibilități decît cele pe care insula Capri le oferiseră lui Montriveau, care participase la acea expediție de necrezut, iar maicile păreau mai de temut decît însuși sir Hudson Lowe². A

¹ Insula Capri a fost cucerită de la englezi de către generalul Maximilien Lamarque, în 1808, cu prețul unei escalade dificile, după un asediu de douăsprezece zile.

² Sir Hudson Lowe (1769—1844), generalul englez care a comandat trupele engleze de pe insula Capri.

o răpi pe ducesă cu mare zarză i-ar fi acoperit de rușine pe acești bărbați. Mai degrabă ar fi asediat piratereste orașul și minăstirea, fără a lăsa nici o urmă a victoriei lor. Pentru că, un astfel de atac nu oferea deci decât două perspective. Ori un incendiu sau o ispravă îndrăzneată, prin care să înspăiminte Europa, fără a lăsa să se afle motivul nelegiurii; ori o răpire aeriană, misterioasă, care să le facă pe călugărițe să creadă că le vizitase însuși diavolul. Ultima părere triumfase în sfatul secret ținut la Paris înaintea plecării. În continuare, totul fusese prevăzut pentru succesul unei întreprinderi ce oferea acestor oameni blazați de plăcerile Parisului o veritabilă distracție.

Un soi de pirogă, excepțional de ușoară, fabricată la Marsilia după un model malaez, le permise să navigheze printre recifuri pînă la locul unde ele încetau să mai fie practicabile. Două odgoane din fire de fier, întinse paralel cu o distanță de cîteva picioare peste povirnișurile potrivnice, și pe care trebuiau să alunece un fel de coșuri, de asemenea din fire de fier, slujiră drept punte, ca în China, pentru a se trece de la o stîncă la alta. Toate stîncile fură astfel legate între ele printr-un sistem de odgoane și de coșuri asemenea firelor pe care umblă unii păianjeni și cu care ei înfășură un arbore; operă instinctivă, pe care chinezii, acest popor atît de imitator, au copiat-o, din punct de vedere istoric vorbind, cei dinții. Nici talazurile, nici furiile mării n-ar fi putut distruge o astfel de construcție delicată. Odgoanelor li se lăsase un joc suficient pentru a oferi furiei valurilor acea curbură studiată de un inginer, răposatul Cachin, nemuritorul creator al portului Cherbourg, linie savantă, dincolo de care puterea apei miniate încetează; curbă stabilită după o lege smulsă tainelor naturii de către geniul observației, spirit ce reprezintă aproape întregul geniu uman.

Tovarășii domnului de Montriveau erau singuri pe vas. Nici un ochi de om nu putea să răzbată pînă la ei. Cele mai bune lunete, ațintite de pe cele mai înalte dune de către marinarii de pe oricare vas în trecere, n-ar fi izbutit să zărească nici cablurile pierdute printre recifuri, nici oamenii ascunși printre stînci. După unsprezece

zile de lucrări pregătitoare, cei treisprezece demoni umani ajunseră la piciorul promontoriului înalt de treizeci de stinjeni deasupra mării, stîncă tot atît de greu de urcat pentru un om cît e pentru un șoarece să se cațere pe marginile șlefuite ale pîntecului de porțelan al unei sticle. Tabla aceasta de granit era, din fericire, crăpată. Crăpătura ei, cu amîndouă buzele netede ca niște linii drepte, le permise vajnicilor lucrători să împlînte, din loc în loc, niște lcuri mari de lemn în care înfipseră apoi crampoane solide de fier. Crampoanele, pregătite dinainte, se terminau printr-un fel de lopățică perforată prin care fu fixată o scară întocmită dintr-o scîndură de brad extrem de ușoară, ce se potrivea în scobiturile săpate într-un catarg, înalt cît promontoriul, și care fusese înțepenit în stîncă de pe țarm. Cu o îndemnîinare demnă de acești oameni de acțiune, unul dintre ei, matematician desăvîrșit, calculase unghiul necesar pentru a agăța pe rînd treptele, în susul și în josul catargului, așa încît exact la mijlocul lui să fie plasat punctul de plecare de unde treptele părții superioare se întindeau ca un evantai spre vîrfurile stîncii; figură reprezentată exact, însă în sens invers, de treptele de dedesubt. Scara aceasta, miraculos de ușoară, însă de o soliditate perfectă, îi costă douăzeci și două de zile de lucru. O lampă cu fosfor, o noapte și resacul apelor mării erau suficiente ca să facă să dispară pe veci orice urmă. Astfel, nici o indiscreție nu era posibilă și nici o urmărire a celor ce violaseră mîinastirea nu ar fi putut să aibă vreun succes.

Pe vîrfurile stîncii se găsea o platformă, mărginită din toată părțile de prăpastia tăiată vertical. Din cîșul catargului, cei treisprezece necunoscuți, cercetînd terenul cu lunetele lor, se asiguraseră că, în ciuda cîtorva pledici, vor putea să ajungă ușor în grădinile mîinastirii unde arborii erau destul de stufoși ca să ofere ascunzișuri sigure. Acolo, desigur, vor stabili ulterior prin ce mijloace vor înfăptui răpirea călugăriței. După atît de mari eforturi, nu vroiră să-și compromită succesul întreprinderii, riscînd să fie zăriți, așa încît fură nevoiți să aștepte și trecerea ultimului pătrar de lună.

Montriveau dormi, două nopți la rînd, învăluit în mantaua lui, afară pe stîncă. Cîntecele slujbelor de seară

și de dimineață îi provocară inexprimabile delicii. Se duse pînă sub zid, spre a putea să asculte acordurile orgii și se strădui să distingă un glas în masa aceea de glasuri. Dar, cu toată tăcerea ce domnea, depărtarea nu lăsa să răzbătă pînă la urechile lui decît ecourile confuze ale muzicii. Erau armonii suave, în care defectele de execuție nu se mai simțeau și în care gîndirea pură a artei se degaja comunicîndu-se sufletului, fără a-i cere nici eforturi de atenție, nici oboselile ascultării. Teribile amintiri pentru Armand, a cărui iubire reînflorea întreagă în această briză de muzică, în care vru să caute promisiuni cerești de fericire. La sfîrșitul ultimei nopți, în zori, înainte de răsăritul soarelui după ce stătuse mai multe ore cu ochii ațintiți la ferăstra unei chilii fără zăbrele, el cobori de pe stîncă. Zăbrelele nu erau necesare deasupra acestei genuni. Toată noaptea, privise o lumină ce ardea acolo. Or, acel instinct al inimii, care amăgește tot atît de des cît ne spune și adevărat, îi strigase : — Ea e acolo !

— Fără nici o îndoială, ea e acolo, și mîine o voi avea, își zise el, acordîndu-și gîndurile fericite cu bătăile unul clopot ce răsuna duios. Stranie ciudățenie a inimii ! El o iubea cu mai multă patimă pe călugărița istovită de avînturile iubirii, mistuită de lacrimi, de posturi, de priveghiuri și de rugăciuni, pe femeia de douăzeci și nouă de ani, greu încercată, decît o iubise pe tînăra femeie ușuratică, femeia de douăzeci și patru de ani, silfida. Dar bărbații cu suflete aspre n-au oare o slăbiciune ce-i împinge spre sublimele expresii pe care nobilele nenorociri ori impetuoasele zbuclumări ale cugetului le sapă pe chipul unei femei ? Frumusețea unei femei îndurerate nu e oare cea mai fermecătoare frumusețe pentru bărbații ce-și simt inima plină de o cămoară nepuizabilă de mîngieri și de duiosii, pe care vor să le reverse asupra unei ființe plătînde în drăgălășenia ei, însă puternică în simțire ? Frumusețea crudă, senină, simplă, cea care se denumește prin cuvîntul *nostimă*, constituie atracția obișnuită de care se lasă ispitită mediocritatea. Montriveau trebuia să iubească acele chipuri de pe care iubirea se ridică dintre zbîrciturile durerii, și de sub ruinele mîhni-

fil. Un iubit, atunci, nu face oare să se nască, la glasul puternicelor lui dorințe, o ființă nouă, tinărară, palpitândă, ce etalează numai pentru el o mască frumoasă, distrusă pentru restul lumii? Nu posedă el atunci două femei: cea oare se înfățișează celorlalți palidă, veștejită, tristă; și cea din inimă, cea pe care nimeni n-o vede, un inger care înțelege viața prin simțire, și nu se arată în toată slava ei decît pentru solemnitățile iubirii? Înainte de a-și părăsi postul de strajă, generalul ascultă slabele acorduri ce veneau din acea chilie, dulci glasuri pline de bunătate. Cînd se întoarse la stîncă sub care ședeau prietenii lui, le spuse în cîteva cuvinte pline de acea patimă comunicativă, deși discretă, a cărei expresie măreață bărbații o respectă totdeauna, că niciodată, în viața lui, el nu mai trăise o fericire atît de copleșitoare.

A doua zi, seara, unsprezece tovarăși devotați se cățărară în noapte spre vîrfurile acestor stînci, avînd fiecare asupra lui un pumnal, o provizie de șocolată și toate sculele necesare meseriei de hoț. Ajunși la zidul înconjurător, îl săriră cu ajutorul scării pe care-o născociseră și se pomeniră în cimitirul minăstirii. Montriveau recunoscuseră și lungă alee boltită prin care venise mai înainte la vorbitor, și ferestrele sălii. Cît ai clipi, planul lui fu făcut și adoptat. Să-și taie o trecere prin fereastra de la vorbitor ce lumina latura destinată carmelitelor, să se strecoare în coridoare, să vadă dacă pe fiecare chilie era înscris numele călugărițelor ce o locuiau, să intre în chilia micii Thérèse, s-o surprindă pe călugăriță adormită și să-și pună un căluș, s-o lege și s-o ridice, toate aceste părți ale programului erau ușoare pentru niște oameni care, pe lîngă o îndrăzneală și-o îndemînare de ocnași, posedau și toate cunoștințele specifice oamenilor de lume, și pentru care era un lucru banal să aplice o lovitură de pumnal ca să cumpere o tăcere.

Zăbrelile de la fereastră fură tălate în două ceasuri. Trei oameni rămaseră de veghe afară, alți doi în vorbitor. Restul, desculți, se postară din distanță în distanță de-a lungul minăstirii în care se strecură Montriveau, ascuns în spatele unui tînăr, cel mai îndemînat din el, Henri

de Marsay care, din prudență, se îmbrăcase într-un costum de carmelită, absolut asemănător celor de la mănăstire. Orologiul sună ora trei atunci când falsa călugărită și Montriveau ajunseră la dormitoare. Făcură repede o recunoaștere a așezării chiliai. Apoi, neauzind nici un zgomot, citiră, cu ajutorul unui felinar orb, numele care, din fericire, erau scrise pe fiecare ușă, întovărășite de acele formule mistice și de acele potpote de sfinți sau de sfinte prin care fiecare călugărită își exprimă, în chip de epigraf, noul rost al vieții sale, revelându-și astfel ultimul gând. Când ajunse la chilia surorii Thérèse, Montriveau citi inscripția: *Sub invocatione sanctae matris Theresae!* Deviza era: *Adoremus in aeternum*. Deodată, tovarășul lui îi puse mîna pe umăr și îi arătă o lumină puternică ce lumina dalele coridorului pe sub crăpătura ușii. În aceeași clipă, domnul de Ronquerolles îl ajunse.

— Toate călugărițele sînt în biserică și încep slujba morților, zise el.

— Eu rămîn, răspunse Montriveau; retrăgeți-vă în vorbitor și închideți ușa de la acest coridor.

Întră repede, precedat de falsa călugărită, care-și dădu voalul la o parte. Atunci, în anticamera chillei, o văzură pe ducasă, moartă, așezată jos, pe scîndura patului ei, și luminată de două lumînări. Nici Montriveau, nici de Marsay nu rostiră o vorbă, nu scoaseră un strigăt; se priviră doar. Apoi generalul făcu un gest ce vroia să zică: — S-o luăm.

— Fugiți, strigă Ronquerolles, călugărițele au început procesiunea, veți fi surprinși.

Cu iuteala magică pe care o dă mișcărilor o dorință nemărginită, moarta fu adusă în vorbitor, trecută pe ferastră și transportată la piciorul zidurilor, în momentul în care stăreța, urmată de călugărițe, sosea pentru a lua corpul sorei Thérèse. Maica însărcinată s-o vegheze pe moartă făcuse nesocotința de a scotoci prin odaia ei ca să-l afle secretele, și atît de preocupată fusese cu scotoceala aceasta, încît nu auzise nimic și tocmai atunci ieșea ultimă că nu mai găsește trupul moartei. Mai înainte ca acestor femei năucite să le dea prin gînd să-l caute, ducesa fusese coborîtă cu o frînghie sub stînci și tovarășii lui

Montriveau distruseseră întreaga lor instalație. La ora nouă dimineața, nu mai exista nici o urmă, nici din scară, nici din punțile de cablu; trupul mamei Thérèse era la bord; bricul veni în port să-și imbarce marinarii și dispăru în zare. Montriveau rămase singur în cabina lui cu Antoinette de Navarreins, al cărei chip, timp de câteva ore, revărsă cu dărnicie pentru el frumusețile sublime datorate liniștii specifice pe care moartea o dă rămășițelor noastre pămîntești.

— Eh, îi zise Ronquerolles lui Montriveau, cînd acesta reapăru pe teugă; a fost o femeie, acum nu mai este nimic. Să-l legăm cîte o ghiulea la fiecare picior, s-o aruncăm în mare și să nu ne mai gîndim la ea decît așa cum ne gîndim la o carte citită în copilărie.

— Da, zise Montriveau, pentru că ea nu mai este acum decît un poem.

— Iată-te înțelept. De acum înainte poți să ai oricîte pasiuni vrei; iubirea însă trebuie să știi s-o plasezi bine, căci numai ultima iubire a unei femei poate să satisfacă prima iubire a unui bărbat.

Geneva, la Pré-Lévêque, 26 ianuarie 1834

CUPRINS

Capitolul 1. Sora Thérèse	5
Capitolul 2. Dragostea în parohia Sfântul Toma d'Aquino	25
Capitolul 3. Femeia adevărată	94
Capitolul 4. Dumnezeu împlinește deznodămintele	141

Editura HYPERION Craiova

Domnul de Montriveau rămase pînă la orele două din noapte lângă iubita lui, care din acea clipă nu i se mai păru nici ducesă, nici o Navarreins: Antoinette împinsese prefăcătoria pîră la a părea femeie. În această seară fermecătoare, mai frumoasă decît cea mai frumoasă introducere pe care o pariziancă a făcut-o vreodată pentru ceea ce lumea numește o greșală, generalul putu să vadă în ea, cu toate sclifoselile unei pudori prefăcute, întreaga frumusețe a tinerelor fete... Ducea i se păru cea mai naivă, cea mai neprihănită dintre iubite și el făcu din ea femeia visurilor lui.

ISBN 973-95665-0-2

Preț 118 +
2 TL

120 lei